

Universiteit Utrecht

Afghanistan is in mijn hart en Nederland is in mijn hoofd

Een kwalitatief onderzoek naar acculturatie, repatriation distress en
identiteit onder Afghaanse vluchtelingen

Eindrapportage ASW Bachelorproject 2008-2009

Door Lieneke de Visser, 3183823

Begeleider: Paul Hustinx

Inhoudsopgave

<i>Voorwoord</i>	3
<i>Inleiding en maatschappelijke context</i>	4
<i>Probleemstelling</i>	6
1. Doelstelling	6
2. Vraagstelling	6
3. Theoretische begrippen.....	7
4. Interdisciplinariteit	7
5. Maatschappelijke context: Afghanen in Nederland	8
<i>Theoretische reflectie</i>	11
1. Persoonlijke identiteit	12
2. Sociale identiteit	12
3. ‘Identificeren met’	16
4. Meervoudige identiteit.....	18
5. Context en identiteit.....	20
6. Diaspora en identiteit.....	22
7. ‘Homecomings’	23
8. Integratie en identiteit	24
9. Conclusie en reflectie	26
<i>Methodologische verantwoording</i>	29
1. Onderzoeksmethode	29
1.2 Onderzoekspopulatie en onderzoeksgroep.....	29
1.2 Methode van dataverzameling	34
1.3 Methode van analyse.....	35
2. Betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid	36
<i>Resultaten</i>	38
1. Verblijf in Nederland.....	38
1.1 Moeilijke ervaringen in Nederland	39
1.2 Tolerantie en waardering voor Nederland	42
1.3 Persoonlijke Veranderingen.....	47
2. Bezoek aan Afghanistan	53
2.1 Voorbereid op negatieve ervaringen.....	53
2.2 Persoonlijke veranderingen.....	63
2.3 Negatieve bejegening	63

3. Identiteit.....	65
3.1 Self-ascribed identiteit	66
3.2 Ascribed identiteit.....	70
3.3 Verbondenheid met Afghanistan.....	71
3.4 Verbondenheid met Nederland	73
4. Samenvatting	74
4.1 Verblijf in Nederland	74
4.2 Bezoek aan Afghanistan.....	75
4.3 Identiteit	76
<i>Conclusie.....</i>	<i>77</i>
1. Verblijf in Nederland.....	77
2. Bezoek aan Afghanistan	79
3. Identiteit.....	81
4. Antwoord op de vraagstelling	83
<i>Discussie.....</i>	<i>84</i>
1. De mate en intensiteit van repatriation distress.....	84
2. Verbondenheid met Afghanistan.....	86
3. Verder onderzoek.....	88
4. Maatschappelijke betekenis	89
5. Reflectie.....	90
<i>Literatuur.....</i>	<i>91</i>
<i>Bijlage I: Topiclijst.....</i>	<i>93</i>

Voorwoord

De titel van het werkstuk dat voor u ligt is een uitspraak van één van de deelnemers aan dit onderzoek. Ze biedt een glimp in het leven van de vluchteling, een leven gekenmerkt door een traumatisch verleden, aanpassing in een nieuw land, en voor sommigen het knagende verlangen naar huis. Als kind emigreerde ik met mijn ouders van Nederland naar Zuid-Afrika en op volwassen leeftijd keerde ik terug. Ik ontdekte dat een thuiskomst niet altijd tot gevolg heeft dat men zich ook thuis voelt. Thema's als migratie en repatriatie, integratie en identiteit hebben dan ook mijn bijzondere belangstelling.

Bij een onderzoek over cultuurgrenzen heen is bescheidenheid op zijn plaats. Men wordt namelijk voortdurend geconfronteerd met de eigen onkunde en het gevaar van misinterpretatie. Ik ben daarom de deelnemers aan dit onderzoek zeer dankbaar voor hun tijd, gastvrijheid, geduld en openheid. Ook de twee deskundigen uit de Afghaanse gemeenschap, mevrouw Feroza Ariana (schuilnaam) en de heer Fahim Ziai, ben ik zeer erkentelijk voor hun hulp bij de interpretatie van de gegevens. Een bijzonder woord van dank aan de heer Paul Hustinx, mijn begeleider, die prompt alle vragen beantwoordde, zich altijd beschikbaar stelde voor een gesprek en van wie ik veel geleerd heb. Ook gaat mijn dank naar het TRQN team van de Internationale Organisatie voor Migratie, de heer Ralph Welcker voor zijn belangstelling in mijn project, de heer Zia Gulam voor zijn hulp met het regelen van interviews en Stacie Sueko Lyons voor de plezierige en nuttige samenwerking. Tot slot gaat mijn dank naar mijn man en kinderen, Deon, Gerdi en Robbert, Pauline, Ferdinand en Leendert, voor hun belangstelling en onmisbare steun.

Om de anonimiteit van de deelnemers aan dit project te waarborgen werd gebruik gemaakt van schuilnamen. Dit geldt ook voor Mw. Ariana, één van de deskundigen die geïnterviewd werd voor het onderzoek.

Lieneke de Visser,
Utrecht, juli 2009

Inleiding en maatschappelijke context

De webpagina 'Integratie' van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, waaronder de minister voor Wonen, Wijken en Integratie ressorteert, opent met de volgende stelling (VROM, 2009):

Integratie betekent dat mensen zich verbonden voelen met de Nederlandse maatschappij.

Deze stelling roept een aantal vragen op. Wat betekent het om zich verbonden te voelen met een maatschappij? Kan dit zich beperken tot steun voor het Nederlandse elftal bij het WK toernooi, of omvat het meer? Sluit het andere vormen van verbondenheid, in het geval van immigranten de verbondenheid met het land van herkomst, uit? Kortom, wat bedoelt men met deze stelling? Het antwoord moeten wij zoeken in recente ontwikkelingen in het Nederlandse integratiebeleid.

De analyse van Duyvendak en Rijkschroeff (2004, p.4-9) toont aan dat er in het Nederlandse beleid ten aanzien van minderheden sinds de jaren '80 een consistente focus op de sociaal-economische terreinen van onderwijs, werk, inkomen en volkshuisvesting geweest is. Het streven was om de achterstand van minderheden op deze terreinen weg te werken. Het begrip integratie maakte gedurende deze tijd een ontwikkeling door. De aanvankelijke gedachte was dat het verblijf van arbeidsmigranten in Nederland van tijdelijke aard zou zijn, en de nadruk lag daardoor op integratie met behoud van eigen identiteit. Ook toen bleek dat de nieuwkomers zich permanent in Nederland zouden vestigen bleef het beleid zich richten op ondersteuning en ontwikkeling van eigen cultuur, religie en taal. Onderliggend daaraan was de gedachte dat sociaal-culturele eigenheid de sociaal-economische integratie zou versterken. Toen in de jaren '90 bleek dat de sociaal-economische achterstand hardnekkiger was dan verwacht, ontwikkelde zich de visie dat culturele verschillen de achterstand zouden veroorzaken of in stand houden. Een beleid gericht op behoud van eigen identiteit werd losgelaten en de nadruk kwam te liggen op aanpassing aan Nederlandse normen en waarden. Het belang van identificatie met Nederland als het nieuwe thuisland kwam toenemend in de aandacht. In het rapport van de WRR, *Identificatie met Nederland*, wordt dan ook gesteld dat er in het Nederlandse debat over de multiculturele samenleving een verschuiving plaatsvond waardoor het integratievraagstuk veranderde in een identificatievraagstuk (WRR, 2007, p.26). In het huidige debat wordt gesteld dat het leren van de Nederlandse taal en het bevorderen van de deelname van minderheden aan kerninstituties als

onderwijs en arbeid onvoldoende zouden zijn. Immigranten zouden zich beter aan moeten passen aan de Nederlandse cultuur en afstand moeten doen van loyaliteit aan het land van herkomst, kortom zij zouden zich moeten identificeren met Nederland. Een citaat uit 2004 van de heer Maxime Verhagen, toenmalig fractievoorzitter van het CDA, illustreert de denkwijze dat voor de succesvolle integratie van nieuwkomers in Nederland hun banden met het thuisland losgeweekt moeten worden en zij zich verbonden moeten gaan voelen met Nederland:

Als wij willen dat migranten integreren in de Nederlandse samenleving, dat het Nederlandse staatsburgerschap een speciale waarde behoudt, dan is het ook noodzakelijk dat nieuwkomers ondubbelzinnig kiezen voor een bestaan en een toekomst in Nederland. Daarvoor is het nodig de invloed van het land van herkomst zoveel mogelijk te beperken (TK 92, 2004, p. 5972).

De focus van het huidige integratiebeleid op processen van identiteit en identificatie was de aanleiding tot dit onderzoek dat zich richt op de identiteitsbeleving en –ontwikkeling onder leden van de Afghaanse gemeenschap in Nederland. De probleemstelling van het onderzoek wordt in hoofdstuk twee uiteengezet. Deze bestaat uit een doelstelling en een vraagstelling. Daarnaast wordt ingegaan op de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van het onderzoek. Enkele theoretische begrippen worden nader omschreven en er wordt aandacht geschonken aan de interdisciplinariteit van het onderzoek. Ook wordt een overzicht van de maatschappelijke positie van de Afghaanse gemeenschap in Nederland gepresenteerd. Daarna volgt een theoretische reflectie op hetgeen uit de wetenschap bekend is over identiteitsvorming. Het volgende hoofdstuk bevat een methodologische verantwoording, waarin de onderzoekspopulatie en –groep alsmede de methoden van dataverzameling en –analyse beschreven worden. Ook wordt aandacht geschonken aan de betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid van het onderzoek. Vervolgens worden de resultaten van het onderzoek in kaart gebracht, alsmede de conclusies die daaruit volgen. In het laatste hoofdstuk volgt een discussie over hoe de resultaten van dit onderzoek zich verhouden tot eerder onderzoek, met daarbij suggesties voor verder onderzoek. Ook wordt besproken welke betekenis dit onderzoek heeft voor het huidige integratiedebat en wordt er gereflecteerd op de sterke punten en tekortkomingen van het onderzoek. Tot slot wordt het onderzoeksinstrument, in de vorm van een topiclijst, in Bijlage I gepresenteerd.

Probleemstelling

Het voortgaande debat over integratie en identiteit roept de vraag op hoe ontwikkelingen in de identiteit van immigranten zich in de werkelijkheid voordoen en welke factoren van invloed zijn op het acculturatieproces. De veronderstelling is dat de identiteit van een persoon niet vastligt, maar veranderlijk is, waardoor immigranten steeds meer een Nederlandse identiteit kunnen aannemen. Maar wat gebeurt er dan wanneer immigranten terugkeren voor een bezoek aan het thuisland? Vindt dit proces weer in omgekeerde richting plaats? En hoe verloopt die identiteitsverandering onder vluchtelingen die hun land gedwongen moesten verlaten? Vermoedelijk koesteren zij immers de hoop om ooit weer terug te keren naar hun thuisland en willen zij de banden met het land van herkomst in stand houden.

1. Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek was om meer inzicht te krijgen in de factoren die een rol spelen in de identiteitsontwikkeling van vluchtelingen die weer terugkeren naar hun thuisland. Hoewel er een ruime bron van wetenschappelijke literatuur voor handen is over processen van repatriatie, zijn deze onderzoeken vooral gevoerd onder migranten die vrijwillig en tijdelijk in het buitenland verbleven, zoals studenten en werknemers van internationale bedrijven. Onder migranten die gedwongen het land van herkomst verlieten, zoals vluchtelingen, is weinig wetenschappelijk onderzoek verricht naar de betekenis die een bezoek aan het thuisland voor de identiteit kan hebben (Martin en Harrell, 2004, p.310). De wetenschappelijke relevantie is gelegen in de bijdrage die dit onderzoek hieraan wil leveren. De maatschappelijke relevantie is gelegen in de bijdrage die dit onderzoek zou kunnen leveren aan het Nederlandse integratiedebat. Het zou nieuwe inzichten kunnen verschaffen over factoren die de verbondenheid met Nederland dan wel het thuisland bevorderen, of juist in de weg staan.

2. Vraagstelling

Het onderzoek werd uitgevoerd onder Afghaanse vluchtelingen die langdurig in Nederland verblijven en die na de val van de Taliban voor het eerst weer een bezoek brachten aan Afghanistan. De vraagstelling voor het onderzoek is de volgende:

Welke invloed heeft langdurig verblijf in Nederland en een bezoek aan Afghanistan op de ervaren repatriation distress van Afghaanse vluchtelingen, en welke betekenis heeft dit voor hun identiteitsbeleving en verbondenheid met Afghanistan dan wel Nederland?

De deelvragen die daaraan gekoppeld werden waren de volgende:

1. Hoe verliep het proces van acculturatie in Nederland en hoe verhoudt zich dit tot de kans op repatriation distress tijdens het bezoek aan Afghanistan?
2. Welke factoren droegen bij aan repatriation distress tijdens het bezoek aan Afghanistan?
3. Wat was de betekenis van de ervaren repatriation distress gedurende het bezoek aan Afghanistan voor de identiteitsbeleving en verbondenheid met Afghanistan, dan wel Nederland?

3. Theoretische begrippen

Wanneer migranten naar een nieuw land verhuizen krijgen ze te maken met een cultuurschok. 'Repatriation distress' verwijst naar de omgekeerde cultuurschok die migranten doormaken wanneer zij weer terugkeren naar het land van herkomst. In het literatuuronderzoek wordt verder uitgediept hoe repatriation distress de identiteitsbeleving kan beïnvloeden.

Het begrip identiteit wordt in de wetenschappelijke literatuur op vele verschillende manieren gebruikt. In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen de persoonlijke identiteit, dit is de unieke samenstelling van percepties, verlangens en ervaringen die een individu kenmerkt, en de sociale identiteit, dit is de sociale categorie waartoe men zichzelf rekent of door anderen gerekend wordt. Verder wordt ook het begrip 'identificeren met' uitgediept en dit verwijst naar de verbondenheid die men met een ander of een groep voelt. Hoe men het 'echte zelf' ziet, hoe men zichzelf categoriseert, en met welke groepen men zich verbonden voelt zijn de verschillende aspecten van identiteitsbeleving die in dit onderzoek aan de orde komen. Zaken die daarbij betrokken worden zijn de etnische identiteit, lidmaatschap van een vluchtelingengemeenschap en de invloed van de omstandigheden in het land van vestiging.

4. Interdisciplinariteit

De interdisciplinariteit van dit onderzoek komt vooral tot uitdrukking in het literatuurverslag. De verschillende aspecten die aan de orde komen in een onderzoek naar de identiteitsbeleving van

leden van een vluchtelingengemeenschap zijn complex, en voor het literatuurverslag werd dan ook geput uit zowel de gedragswetenschappen als de maatschappijwetenschappen. Binnen de gedragswetenschappen verschaft de psychologie een basis voor de analyse van de begrippen ‘persoonlijke identiteit’ en ‘identificeren met’, en de discussie over het begrip ‘sociale identiteit’ vindt zijn specifieke oorsprong in de sociale psychologie. Dit geldt ook voor inzichten over het belang van de context voor identificatieprocessen en voor de theorie over repatriatieprocessen. Verder bieden ook de maatschappijwetenschappen aanknopingspunten die van belang zijn voor dit onderzoek. Het onderzoek heeft immers te maken met de sociale positie van minderheden, waardoor ook maatschappelijke vraagstukken aan de orde komen. De discussie over burgerschap vond zijn oorsprong in de sociologie en de inzichten over verbeelde gemeenschappen en diaspora zijn ontleend aan de politieke wetenschap.

5. Maatschappelijke context: Afghanen in Nederland

In Nederland wordt het meeste onderzoek naar de situatie van minderheden uitgevoerd onder de vier ‘klassieke’ immigrantengroepen, de Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. In 2003 werd echter door het Ministerie van Justitie een boekje *Afghanen in Nederland, een profiel* uitgegeven, terwijl het *Jaarrapport Integratie 2004* van het SCP gewijd was aan de vijf ‘nieuwe’ minderheden van Nederland, te weten de Afghanen, Irakezen, Iraniërs, Joegoslaven en Somaliërs. Veel van onderstaande gegevens zijn aan deze twee bronnen ontleend.

In de jaren van 1998 tot 2001 vluchtten jaarlijks meer dan 1.800 Afghanen naar Nederland. Na de val van de Taliban keerden veel Afghanen terug naar hun land. Toch woonden er in 2004 nog 3.4 miljoen Afghanen in het buitenland (UNDP, 2004, p.5). Op 1 januari 2009 woonden er volgens het Centraal Bureau van de Statistiek 37.700 Afghanen in Nederland. Ruim 9.000 van hen zijn genaturaliseerd tot Nederlanders, terwijl de rest een tijdelijke of permanente verblijfsvergunning heeft (CBS 2008). Daarnaast wachten 1.470 Afghanen in asielzoekerscentra een beslissing af aangaande hun asielaanzoek (COA, 2008).

Taal en opleiding

Volgens het SCP rapport geeft ongeveer 75% van de Afghanen aan de Nederlandse taal redelijk tot prima te beheersen (2004, p.43). In 2003 had 22% van de Afghaanse bevolking een HBO- of WO-opleiding afgerond; dit is beduidend meer dan de Turken en Marokkanen met respectievelijk 6% en 8% (SCP, 2004, p.40). Ongeveer een kwart van de Afghanen heeft zijn

diploma in Nederland laten waarderen, en voor bijna 60% daarvan gold dat hun diploma in Nederland lager gewaardeerd werd dan in Afghanistan (2004, p.41). Een aanvullende of nieuwe opleiding in Nederland wordt vaak verhinderd doordat de kosten zich moeilijk laten verenigen met de inkomsten die nodig zijn voor de dagelijkse behoeften van een gezin, en door de vereiste voorwaarde van een vast inkomen voor gezinshereniging (2004, p.20).

Arbeid en inkomen

De arbeidsmarktparticipatie van de Afghaanse gemeenschap is laag. Van Afghanen in de leeftijd tussen 15 en 64 had in 2003 slechts 38% van de mannen en 10% van de vrouwen een betaalde baan voor tenminste twaalf uur per week. Vooral Afghanen van middelbare en hogere leeftijd staan zwak op de Nederlandse arbeidsmarkt, daar de in Afghanistan verworven diploma's en werkervaring veelal niet bruikbaar zijn op de westerse arbeidsmarkt. De arbeidsmarktparticipatie van Afghanen is beduidend lager dan van Turken (mannen 58%, vrouwen 26%) en Marokkanen (mannen 56%, vrouwen 26%). Van de werkenden had ruim 80% een vaste baan of contract en net onder de 80% werkte op lager beroepsniveau (SCP, 2004, p.59-61). In 2003 was het gemiddelde netto inkomen van de Afghanen €1.078 per maand (SCP, 2004, p.67). Dit komt overeen met het minimumloon voor 2003 (SZW, 2003).

Sociale contacten

Van de Afghanen geeft 71% aan Nederlandse vrienden te hebben en 85% van de Afghanen geeft aan graag Nederlandse vrienden te willen hebben. Verder heeft 82% van de Afghanen contacten met Nederlanders in de vrije tijd. Slechts 3% zou het vervelend vinden als hun kinderen Nederlandse vrienden hebben, maar 14% willen niet dat hun kinderen een Nederlandse levenspartner kiezen (SCP, 2004, p.72-73).

Culturele oriëntatie

Van de Afghanen rekent 86% zich tot een bepaalde religie, terwijl 20% met regelmaat een religieuze bijeenkomst bijwoont. Op een schaal van 1 tot 5, van een lage tot hoge mate van modernisering, scoren de Afghanen 2.69. De schaal meet attitudes ten aanzien van man-vrouw rollen, ouder-kind gezagsrelaties en de Nederlandse openheid over seksualiteit. Mannen, jongeren en hoger opgeleiden scoren iets hoger dan respectievelijk vrouwen, ouderen en lager opgeleiden. De scores komen overeen met die van de Turken en Marokkanen, hoewel onder hen

de vrouwen modern zijn dan de mannen (SCP, 2004, p.74-77). Afghaanse vrouwen zijn dan ook gemiddeld minder geëmancipeerd dan Afghaanse mannen (SCP, 2004, p.106).

Oriëntatie op Afghanistan

In Nederland zijn er meer dan 150 Afghaanse organisaties. Onderzoek van hun internetpagina's duidt erop dat de Afghaanse gemeenschap actief is in het organiseren van culturele feesten, het in stand houden van culturele normen en waarden en het stimuleren van kennis over de geschiedenis en actuele ontwikkelingen in Afghanistan. Veel organisaties zetten zich door inzamelingsacties of hulpprojecten in voor de opbouw van het thuisland.

Tevredenheid en bejegening

Bijna 90% van de Afghanen zegt tevreden te zijn met hun leven in Nederland, bijna tweederde voelt zich er thuis en bijna iedereen voelt zich er veilig. Onvrede wordt vooral veroorzaakt door langdurende asielprocedures. Verder heeft men behoefte aan beter en langer onderricht in de Nederlandse taal en hulp bij het vinden van een baan. De lage waardering van diploma's en werkervaring die men in Afghanistan opdeed leidt verder tot gevoelens van onderwaardering (Hessels en Wassie, 2003, p.18-20). De Afghanen vinden echter minder vaak dan andere nieuwe groepen dat immigranten in Nederland gediscrimineerd worden (28%) of dat zij zelf gediscrimineerd worden (20%). Ter vergelijking zijn de respectievelijke getallen voor de Iraniërs 41% en 32%. Afghanen zijn na de Joegoslaven het meest te spreken over de kansen die in Nederland aan immigranten geboden worden, het respect waarmee zij behandeld worden en de gastvrijheid en openheid van Nederland ten aanzien van andere culturen (SCP, 2004, p.80-82).

Vluchtelingenbeleid

De meeste onvrede onder de Afghaanse gemeenschap wordt veroorzaakt door het verscherpte beleid ten aanzien van asielzoekers en vluchtelingen. In een nieuwe versnelde procedure, waar binnen 48 werkuren een besluit over een asielaanzoek genomen moet worden, wordt zestig procent van alle asielzoekers geweigerd. Ook kunnen uitgeprocedeerden en afgewezen asielzoekers die in beroep gaan geen aanspraak maken op basisbehoeften als voedsel, onderdak en gezondheidszorg (HRW, 2003, p.28). De omstandigheden waaronder geweigerde asielzoekers en hun gezinnen moeten overleven leiden tot verontwaardiging binnen de Afghaanse gemeenschap (Palet, 2006, p.30).

Theoretische reflectie

Dit is een onderzoek naar identiteit. Het woord identiteit, en de afgeleide vormen identificeren en identificatie, worden op vele manieren gebruikt. Zo kan de identiteit van een persoon verwijzen naar zijn eigen, unieke kenmerken, maar ook naar de naam waaronder hij officieel bekend staat of naar de etnische groep waartoe hij behoort. Men kan iemand identificeren in de zin dat men hem herkent, maar men kan zich ook mét iemand identificeren doordat men een bijzondere band met hem voelt. Het is daarom zinvol om het concept identiteit nader te onderzoeken.

In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen de persoonlijke en sociale identiteit. In deze verkenning wordt daarom ten eerste nagegaan wat deze begrippen inhouden, waar de verschillen liggen en hoe deze twee vormen van identiteit zich tot elkaar verhouden. Daarna wordt kort aandacht besteed aan een meer specifieke soort sociale identiteit, namelijk de etnische identiteit. Het begrip ‘identificeren met’ wordt belicht en aan de hand van het begrip ‘imagined communities’ wordt onderzocht op grond waarvan mensen zich identificeren met een groep.

Het verdere literatuurverslag wordt afgebakend door de vraagstelling. Deze luidt: Welke invloed heeft langdurig verblijf in Nederland en een bezoek aan Afghanistan op de ervaren repatriation distress van Afghaanse vluchtelingen, en welke betekenis heeft dit voor hun identiteitsbeleving en verbondenheid met Afghanistan dan wel Nederland? Een relevant aspect is dat het gaat om **Afghaanse** vluchtelingen in Nederland. Afghanen in Nederland verschillen van geboren Nederlanders doordat zij banden hebben met meer dan één land. Het concept meervoudige identiteiten wordt daarom verder uitgediept. Verder gaat het om Afghaanse vluchtelingen in **Nederland**. Het belang van de Nederlandse context voor processen van identiteitsvorming wordt daarom onderzocht. Ten derde gaat het om Afghaanse **vluchtelingen** in Nederland. Hoe identificatieprocessen verlopen onder gemeenschappen van vluchtelingen wordt onderzocht aan de hand van de literatuur over het begrip diaspora. Tot slot gaat het in de vraagstelling om Afghanen die een **bezoek** brengen aan het land van herkomst en wordt onderzocht welke inzichten de literatuur biedt over verbanden tussen de ervaring van thuiskomst, repatriation distress, identiteit en verbondenheid.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie van de bevindingen. Deze worden in een reflectie besproken in het licht van de onderzoeksvraag en van de Nederlandse context zoals die door het politieke beleid vormgegeven wordt. Ook de actuele situatie van de Afghaanse vluchtelingengemeenschap in Nederland wordt hierbij betrokken.

1. Persoonlijke identiteit

In zeer persoonlijke zin zou men de identiteit van een persoon kunnen omschrijven als zijn echte zelf, of de persoon die hij voor zichzelf is. Hierbij gaat het echter om meer dan aangeboren karakteristieken. In zijn boek *Contemporary philosophy of social science* stelt Brian Fay het atomistische uitgangspunt ter discussie. Atomisme ziet 'het zelf' als de unieke, onveranderlijke essentie van een individu. Deze essentie is een unieke samenstelling van percepties, verlangens en ervaringen en is de bron van alle handelen. Ten diepste kan alleen een individu zelf zijn eigen 'echte zelf' kennen en is er daarom een onoverbrugbare kloof tussen 'het zelf' en 'de ander' (Fay, 1996, p.33). Fay wijst er echter op dat 'het zelf' niet onveranderlijk is. Hij argumenteert dat zelfbewustzijn een menselijk kenmerk is waardoor de mens afstand kan nemen van zichzelf ('het zelf') door kritisch te reflecteren op eigen gedrag, opvattingen en verlangens. De vraag waaróm men zekere dingen doet, denkt of wenst, veronderstelt dan dat men ook andere dingen zou kunnen doen, denken of wensen. 'Het zelf' komt dus tot stand binnen een keuzeveld en is niet onveranderlijk (1996, p.35-36).

Ten tweede wijst Fay 'het zelf' als een autonome eenheid af. Hij stelt dat 'het zelf' zich ontwikkelt door interactie met anderen. Zelfbewustzijn ontstaat doordat je ziet dat een ander zich van jou bewust is. De ontwikkeling van zelfbewustzijn is echter niet beperkt tot het moment van ontstaan, maar een proces dat het hele leven doorgaat en van voortdurende invloed is op de ontwikkeling van 'het zelf'. Het zelfbeeld wordt ontwikkeld door te interpreteren hoe anderen ons zien en op ons reageren. Verder refereert Fay ook aan Hegel, die stelde dat het een kenmerk is van zelfbewuste wezens, of mensen, dat zij de behoefte hebben door anderen herkend te worden als mens, en dus niet als object (1996, p.43). Omdat 'de ander' nodig is om in deze behoefte te voorzien, is 'het zelf' in wezen sociaal.

Samenvattend kan de persoonlijke identiteit dan omschreven worden als de samenstelling van percepties, verlangens en ervaringen die een persoon kenmerkt, en die tot stand komt en blijft ontwikkelen door interactie met anderen.

2. Sociale identiteit

De term sociale identiteit verwijst naar de groep waartoe een persoon behoort, of dit nu de groep is waartoe hij zichzelf rekent, of de groep waartoe anderen hem rekenen. Sociale identiteiten zijn in wezen categorieën die worden bepaald door bepaalde gemeenschappelijke aspecten, zoals leeftijd, geslacht, seksuele oriëntatie, ras of etnische achtergrond. In deze zin zegt de sociale

identiteit dus niet zozeer iets over de persoon zelf, dan wel over de kenmerken waarop groepen zich van elkaar onderscheiden.

Categoriseren is de manier waarop mensen voor zichzelf de wereld om hen heen ordenen door externe stimuli met gemeenschappelijke kenmerken te groeperen. Dit helpt hen om op de juiste manier op deze stimuli te reageren. Een voetganger ziet om zich heen vele modellen en kleuren auto's, maar categoriseert ze allemaal als een voertuig met bepaalde eigenschappen. Daardoor reageert hij bij het oversteken van de weg anders op een aankomende auto als op een aankomende fiets. Op dezelfde manier categoriseren ook mensen elkaar, hetgeen hen helpt om hun gedrag ten opzichte van anderen te bepalen. Zo reageert men in het verkeer bijvoorbeeld anders op een politieman in uniform die zijn hand opsteekt, dan op een willekeurige voorbijganger die hetzelfde doet. Niet alleen categoriseren mensen elkaar, maar zij categoriseren ook zichzelf als deel van bepaalde groepen, bijvoorbeeld als man, manager, Fries, atheïst, enz.

De persoonlijke identiteit is hierboven omschreven als de unieke percepties, verlangens en ervaringen die een persoon kenmerken. In de literatuur wordt de persoonlijke identiteit echter ook wel omschreven als de categorie waartoe men zichzelf rekent, terwijl de sociale identiteit dan gezien wordt als de persoon die men voor anderen is, of de categorie waarin men door anderen geplaatst wordt (de Graaf, 2007, p.7). Om de verschillende betekenissen van de term identiteit van elkaar te onderscheiden wordt in dit onderzoek de categorie waartoe een individu zichzelf rekent omschreven als de self-ascribed sociale identiteit, terwijl de categorie waarin men door anderen geplaatst wordt omschreven wordt als de ascribed sociale identiteit.

Volgens de sociale identiteitstheorie van Tajfel moet de sociale identiteit gezien worden als het deel van het zelfconcept van een individu dat ontleend wordt aan het besef dat men lid is van een sociale groep, samen met de waarde en emotionele significantie die men aan dit lidmaatschap hecht (Chrysochoou, 2004, p.132). Binnen deze theorie kunnen drie componenten onderscheiden worden. De cognitieve component is het besef dat men lid is van een sociale groep, de emotionele component is de emotionele significantie die men aan dit lidmaatschap hecht, en de vergelijkende component is de waarde die men aan dit lidmaatschap hecht (Ellemers et al., 1999, p.372). De self-ascribed sociale identiteit kan daardoor gedefinieerd worden als de cognitieve component, of het bewustzijn dat men lid is van een groep. De zelfcategoriseringstheorie van Turner stelt dat mensen zichzelf categoriseren op dezelfde wijze dat ze andere stimuli categoriseren, namelijk op basis van bepaalde aspecten die kenmerkend zijn voor de leden van sociale categorieën (Chrysochoou, 2004, p.154). Ditzelfde gegeven leidt er

ook toe dat men een ander, die op deze aspecten verschilt, categoriseert bij een andere groep, waardoor de ascribed sociale identiteit van de ander gevormd wordt.

Hoe een individu zichzelf categoriseert komt niet altijd overeen met hoe anderen hem categoriseren. In de volksmond wordt het categoriseren van mensen ook wel geduid als mensen in hokjes plaatsen of een label geven. De implicatie is dat men mensen beoordeelt op slechts één dimensie van al de facetten die een persoon maken tot wie hij is. Mensen met een handicap worden door de omgeving bijvoorbeeld vaak gecategoriseerd als 'gehandicapte', terwijl zij zichzelf op andere aspecten categoriseren (Bilton et al, 2002, p.91). Zelfs wanneer men meerdere dimensies gebruikt bij het categoriseren kan er verschil optreden. Een voorbeeld is iemand die zichzelf in de eerste plaats categoriseert als Rotterdammer en daarna als Marokkaan, terwijl hij door de omgeving in de eerste plaats gecategoriseerd wordt als Marokkaan en daarna als Rotterdammer. Hieruit blijkt dat de self-ascribed identiteit en ascribed identiteit op gespannen voet kunnen staan met elkaar. Verkuyten spreekt in dit verband van een conflict tussende sociale realiteit en de subjectieve beleving (2005, p.61).

De self-ascribed sociale identiteit en de ascribed sociale identiteit van een individu zijn niet statisch, noch van elkaar los te koppelen. Ten eerste kan de self-ascribed sociale identiteit van invloed zijn op de ascribed sociale identiteit. Volgens de sociale identiteitstheorie kunnen mensen, wanneer zij de grenzen tussen sociale categorieën als doorlaatbaar beschouwen, ernaar streven om lid te worden van een andere categorie (Chrysochoou, 2004, p.22). Zo kan iemand van Marokkaanse afkomst die zichzelf categoriseert als Nederlander, maar door de omgeving gecategoriseerd wordt als allochtoon, er naar streven om opgenomen te worden in de dominante Nederlandse groep, door zich bijvoorbeeld de Nederlandse normen en waarden eigen te maken, de taal perfect te leren beheersen enz. Wanneer de persoon daadwerkelijk opgenomen wordt in de Nederlandse groep houdt dit in dat hij door de omgeving als Nederlander gecategoriseerd wordt, waardoor de ascribed sociale identiteit dus een verandering ondergaan heeft. Omgekeerd kan de ascribed sociale identiteit ook invloed hebben op de self-ascribed sociale identiteit. In het SCP Jaarrapport Integratie van 2007 wordt vermeld dat uit onderzoek naar de self-ascribed identiteit van allochtonen blijkt dat hoger opgeleiden die zichzelf als allochtoon categoriseren aangeven dat dit een gevolg is van de behandeling door anderen: 'anderen zien mij zo, dus voel ik me ook zo' (SCP, 2007, p.289).

Samenvattend kan de sociale identiteit dus onderscheiden worden in de self-ascribed sociale identiteit, dit is de groep waarin een individu zichzelf categoriseert, en de ascribed sociale

identiteit, de groep waarin anderen hem categoriseren. Deze twee begrippen staan niet los van elkaar, maar kunnen over en weer invloed op elkaar hebben.

Etnische identiteit

De sociale identiteitstheorie omschrijft hoe grenzen tussen groepen gevormd worden door categorisering. Deze grenzen zijn vaak gebaseerd op concurrentie tussen groepen om status, respect en erkenning en worden daardoor deels gedefinieerd in tegenstelling tot 'de ander'. Sociale categorieën kunnen op grond van verschillende dimensies gevormd worden. Van belang voor dit onderzoek zijn groepen die gevormd worden op basis van etniciteit. Hoewel factoren als ras, taal, cultuur en religie een belangrijke rol kunnen spelen bij de afbakening van etnische groepen, is een kenmerkend aspect dat zij zich niet in de eerste plaats vormen in tegenstelling tot 'de ander', maar vooral op basis van historische factoren, zoals een gedeelde herkomst en geschiedenis (Verkuyten, 2005, p.75). Door de antropoloog Roosens wordt de etnische identiteit omschreven als een self-ascribed of ascribed sociale identiteit die ontleend wordt aan lidmaatschap van een groep die aanspraak maakt op een gedeelde afkomst en cultuur (1995, p.30). Bij etnische groepen ligt de nadruk dus niet zozeer op wat hen onderscheidt van anderen, maar op wat de leden binnen de etnische groep met elkaar gemeen hebben. Dit kan aanleiding zijn tot een primordiale visie op etnisch groeps lidmaatschap: men is door afkomst deel van de groep en blijft dat altijd, of men is het niet en wordt dat ook nooit. Etnische grenzen worden daardoor gedefinieerd in relatie tot zichzelf en hoeven niet te leiden tot een negatieve waardering van andere groepen. Ook de sociale groepspositie kan van relatief weinig belang zijn voor het zelfbeeld van de groepsleden, daar zij een positieve zelfwaardering zouden kunnen ontleen aan trots op hun tradities en geschiedenis (Verkuyten, 2005, p.82).

Het verband tussen de persoonlijke en sociale identiteit

Uit voorgaande komt een paradoxale betekenis van het begrip identiteit naar voren. Op interindividueel niveau verwijst de term immers naar wat één persoon van alle anderen onderscheidt: de persoonlijke identiteit, maar op intergroep niveau verwijst de term juist naar wat mensen binnen een groep met elkaar in gemeen hebben en wat de groep onderscheidt van andere groepen: de sociale identiteit. De persoonlijke identiteit is vooral van belang in contact tussen leden binnen dezelfde groep, terwijl de sociale identiteit meer van belang is in contact tussen leden van verschillende groepen (Turner et al, 1994, zoals weergegeven door Sussman, 2000,

p.359). Hoewel de persoonlijke en de sociale identiteit twee verschillende betekenissen van de term identiteit beschrijven, zijn deze begrippen niet volledig van elkaar los te koppelen. Zoals hierboven genoemd moet volgens Tajfel de sociale identiteit dan ook gezien worden als onderdeel van de persoonlijke identiteit, namelijk het deel van het zelfconcept van de individu dat ontleend wordt aan het besef dat men lid is van een sociale groep (Chrysochoou, 2004, p.32). Bovendien omvat de persoonlijke identiteit ook de normen, waarden en opinies die men erop nahoudt, maar zijn deze door socialisering ontleend aan de samenleving of sociale groep waar men deel van uitmaakt (Bilton et al, 2002, p.548).

Samenvattend is een duidelijke scheidslijn tussen persoonlijke en sociale identiteit niet aan te brengen, omdat zij elkaar gedurende het hele leven beïnvloeden.

3. 'Identificeren met'

De term 'identificeren met' werd door Freud beschreven in zijn theorie over het ontwikkelingsproces bij kinderen. Deze term houdt meer in dan zichzelf tot een categorie rekenen, hetgeen beter omschreven kan worden door de term 'identificeren als', ze drukt ook een ervaring van verbondenheid uit. Freud stelde dat bij de normale ontwikkeling jongetjes zich identificeren met hun vader en meisjes met hun moeder. Een jonge tje ontdekt niet alleen dat hij van hetzelfde geslacht is als zijn vader, hij voelt zich ook verbonden met hem en wil worden zoals hij. Dit heeft tot gevolg dat kinderen de normen en waarden van de ouders internaliseren (Glassman en Hadad, 2004, p.219-220). Mensen identificeren zich ook met groepen, bijvoorbeeld met een religieuze gemeenschap, en deze ervaren verbondenheid is de grondslag waarop men zich de normen en waarden van een groep eigen maakt (Glassman en Hadad, 2004, p.213). Freud benadrukte het emotionele aspect van 'identificeren met', waardoor het meer is dan het imiteren van anderen, maar ook verband houdt met emoties als loyaliteit, solidariteit, schaamte en woede. Het succes van de ander of van de groep waarmee men zich identificeert wordt ervaren als een persoonlijk succes en evenzo deelt men in de teleurstelling of mislukking van de ander of van de groep (Verkuyten, 2005, p.67). 'Identificeren met' verwijst dus naar de emotionele component van de sociale identiteitstheorie, namelijk de emotionele significantie die men aan het groeplidmaatschap hecht, of anders gesteld, de mate waarin men zich identificeert met een groep (Ellemers et al., 1999, p.372).

Onderzoek heeft verscheidene redenen aan het licht gebracht waarom mensen zich aan een groep of gemeenschap binden. Ten eerste biedt groeplidmaatschap een sociale identiteit. Dit is

een houvast waardoor mensen weten wat er van hen verwacht wordt en wat ze van anderen kunnen verwachten (Verkuyten, 2005, p.44). Ten tweede heeft onderzoek aangetoond dat de 'need to belong' een fundamentele menselijke motivatie is (Baumeister en Leary, 1995, p.520). Dat mensen zichzelf indelen bij een groep is dan ook te verklaren vanuit een behoefte om ergens bij te horen, ergens deel van te zijn. Ten derde streven mensen naar een positieve zelfwaardering. Dit verwijst naar de vergelijkingscomponent van de sociale identiteitstheorie, namelijk de positieve of negatieve waarde die aan groepslidmaatschap gehecht wordt (Ellemers et al., 1999, p.372). Volgens de SIT is behalve categoriseren, ook het vergelijken van groepen van belang bij intergroep gedrag. Verschillende categorieën worden verschillend gewaardeerd, waardoor een sociale hiërarchie van groepen ontstaat die van belang is voor het zelfbeeld van de leden. Deze ontleen ze aan het groepslidmaatschap wanneer de sociale categorie waartoe ze behoren ook positief gewaardeerd wordt. Omgekeerd heeft een lage groepstatus ook gevolgen voor het zelfbeeld van de leden (Chrysochoou, 2004, p.133).

Op het eerste gezicht lijkt er weinig verschil te bestaan tussen zichzelf identificeren met een groep en zichzelf categoriseren tot een groep. Vaak is de groep waarmee men zich identificeert dan ook dezelfde als de groep waarvan men de identiteit aan zichzelf toeschrijft, maar dit is niet altijd het geval. Men kan zich identificeren met een groep waarvan men de identiteit niet aan zichzelf toeschrijft. Dit laat zich illustreren door het voorbeeld van een Nederlandse puber die zich identificeert met de Amerikaanse rapcultuur, maar zichzelf uiteraard niet categoriseert als jonge Afro-Amerikaan. Ook kan men zichzelf categoriseren tot een groep zonder zich er mee te identificeren, bijvoorbeeld wanneer een persoon zichzelf categoriseert als Nederlander, maar zich nauwelijks verbonden voelt met het land, zijn cultuur of zijn bevolking, doordat hij al jaren in het buitenland woont.

Samenvattend verwijst het begrip 'identificeren met' naar de emotionele verbondenheid die mensen met een groep ervaren, maar hoeft de groep waarmee zij zich identificeren niet overeen te komen met de self-ascribed sociale identiteit en / of de ascribed sociale identiteit.

Verbeelde gemeenschappen

De sociale identiteit wordt ontleend aan lidmaatschap van een groep, maar veronderstelt geen automatische gevoelens van verbondenheid met die groep. Dit gebeurt pas wanneer mensen zich ook identificeren met een groep. Het is daarom nuttig om na te gaan op grond waarvan mensen dit doen. In zijn boek *Imagined communities* beschrijft Benedict Anderson de processen die ten

grondslag liggen aan identificatie met de natiestaat. Hij definieert de natie als een verbeelde (imagined) politieke gemeenschap en argumenteert dat hoewel de leden van een natie elkaar nooit allemaal kennen of zullen ontmoeten, ze zich toch verbonden voelen met elkaar doordat in hun gedachten een beeld leeft van een gemeenschap waar ze samen bij horen. Hij stelt verder dat in feite alle gemeenschappen, mogelijk zelfs de kleinste dorpen waar iedereen elkaar kent, uiteindelijk verbeelde gemeenschappen zijn (1983, p.6). In deze zin is de nationale identiteit dus een constructie die door de leden zelf in stand gehouden wordt. Als mensen geen verbondenheid voelen met elkaar en daardoor met de grotere gemeenschap ('het volk'), kan er ook geen natie bestaan. Deze verbondenheid kan zeer sterk zijn. Hoewel de term 'nationalisme' tegenwoordig vooral in verband gebracht wordt met overdreven vaderlandsliefde, racisme en afkeer van mensen die 'anders' zijn, stelt Anderson dat het niet te ontkennen valt dat naties liefde en loyaliteit opwekken, en wel in zulke mate dat mensen bereid zijn voor hun land te sterven (1983, p.141). Anderson schrijft dit niet toe aan verbondenheid met een abstract idee van een natie met symbolen, normen en waarden, maar vooral aan de kracht van de gemeenschap die door de leden verbeeld wordt als een diepe, horizontale kameraadschap (1983, p.7). Hoewel het werk van Anderson een analyse is op macroniveau, ligt volgens hem de persoonlijke verbondenheid die individuen onderling voelen ten grondslag aan het ontstaan van gemeenschappen. In die zin is het begrip 'imagined communities' toepasbaar op vele soorten gemeenschappen en daardoor ook op groepen die zich vormen op basis van afkomst uit een ander land, zoals bijvoorbeeld de Afghaanse gemeenschap in Nederland.

Samenvattend wordt identificatie met een groep bepaald door een verbeelde gemeenschap die mensen construeren, en waardoor zij zich verbonden voelen met allen die lid zijn van deze gemeenschap.

4. Meervoudige identiteit

De sociale identiteitstheorie richt zich op intergroep gedrag en schept daardoor de indruk dat groepen door een proces van categorisering onderscheiden kunnen worden in duidelijk afgebakende eenheden. Categoriseren zegt immers evenveel over wie men wel is, dan over wie men niet is. Bijvoorbeeld categoriseert men zichzelf als man en daarom niet als vrouw, als volwassene en daarom niet als kind. Hierover is echter meer te zeggen. Iemand kan Nederlander zijn, maar ook behoren tot een subcategorie van allochtoon, en daaronder kan hij de identiteit van Marokkaan hebben. Daarnaast is het ook mogelijk dat dezelfde persoon zowel het

Nederlandse als het Marokkaanse burgerschap bezit en zich zowel Nederlander als Marokkaan voelt. Joseph Carens maakt een onderscheid tussen de formeel-juridische en de psychologische dimensies van burgerschap. Hedendaagse natiestaten zijn onafhankelijke, soevereine politieke eenheden. Wat juridisch burgerschap betreft wordt het als wenselijk gezien dat een individu slechts van één natiestaat lid is, zodat slechts deze natiestaat verantwoordelijkheden heeft tegenover hem, en hij verantwoordelijkheden heeft slechts ten aanzien van dit ene land. De theorie en de praktijk komen echter niet overeen. Er zijn landen die behoud van de oorspronkelijke nationaliteit toestaan bij het naturaliseren van immigranten. Tegelijk zijn er ook landen die niet toestaan dat hun burgers afstand doen van hun nationaliteit wanneer zij elders burgerschap verkrijgen. Meervoudig burgerschap is daardoor een realiteit en zal steeds meer voorkomen naarmate migratiestromen toenemen (Carens, 2000, p.163). Wat betreft psychologisch burgerschap verbindt Carens deze aan de verbondenheid die mensen met een land ervaren. Emoties als vaderlandsliefde en loyaliteit spelen hier een rol. Burgerschap van een land hoeft echter niet automatisch te betekenen dat men zich ook verbonden voelt met dat land. Omgekeerd komt de politieke gemeenschap waarmee men zich identificeert niet altijd overeen met de politieke gemeenschap waartoe men formeel gecategoriseerd wordt, of zichzelf categoriseert (Carens, 2000, p.168). Het is daardoor mogelijk dat immigranten in Nederland na naturalisatie zichzelf bij de categorie Nederlanders rekenen, maar zich ook blijvend identificeren met het land van herkomst. Dit sluit aan bij wat eerder genoemd werd: de (politieke) gemeenschap waarmee mensen zich identificeren komt niet altijd overeen met de self-ascribed sociale identiteit en / of de ascribed sociale identiteit.

Behalve dat er onderscheid kan zijn tussen de gemeenschap waartoe men zich categoriseert en de gemeenschap waarmee men zich identificeert, kan men ook deel zijn en zich deel voelen van meer dan één groep, bijvoorbeeld van de natie waarbij men hoort, zowel als van de etnische minderheidsgroep waar men lid van is. Uit onderzoek blijkt dat de verschillende identiteiten echter zelden even zwaar wegen. In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen de primaire en andere identiteiten. Primaire identiteiten worden op jonge leeftijd gevormd en kunnen berusten op gender, ras, etniciteit, religie enzovoorts (Jenkins, 2003, p.64). Vooral in samenlevingen waar deze dimensies de grondslag vormen voor sociale organisatie en stratificatie kan de primaire identiteit bepalend zijn voor verdere identiteitsontwikkeling. Hoewel een identiteit dus nooit helemaal vastligt is de primaire identiteit zeer robuust (Verkuyten, 2005, p.54). In dit verband spreekt het WRR Rapport, *Identificatie met Nederland* van een footprint en

voegt daaraan toe dat niemand met een schone lei begint, maar dat secundaire identificaties volgen op een proces van primaire identificatie dat daaraan vooraf ging (WRR, 2007, p.47).

Wanneer mensen zich identificeren met twee categorieën kan daaruit een nieuwe identiteit ontstaan. Dit wordt ook wel een hybride identiteit genoemd (Verkuyten, 2005, p.154). Men kan hierbij bijvoorbeeld denken aan kinderen uit gemengde huwelijken tussen leden van verschillende etnische groepen. Een voorbeeld uit de Zuid-Afrikaanse apartheidbedeling is de rassencategorie 'Kleurling'. Hoewel het formele onderscheid tussen rassen en vermengingen daarvan met het einde van apartheid afgeschaft werd, wordt de Kleurlinggroep zowel door de blanke als de zwarte bevolking nog steeds gezien als 'vis noch vlees'. Dit wordt in stand gehouden door de attitudes van blanken en zwarten die zichzelf als 'puur' beschouwen, maar ook door culturele kenmerken die over de jaren ontstaan zijn onder de Kleurlinggroep, zoals een eigen vorm van de Afrikaanse taal, muziekstijl, literatuur enz.

Samenvattend kan men meervoudige identiteiten op verschillende wijze conceptualiseren. Met betrekking tot burgerschap is er een onderscheid te maken tussen formeel-juridisch en psychologisch burgerschap. Wanneer individuen deel zijn van, of zich deel voelen van meer dan één groep, kan er sprake zijn van een primaire en andere identiteiten. Hybride identiteiten ontstaan wanneer in het grensgebied tussen verschillende categorieën nieuwe identiteiten ontstaan die aanmerkelijk verschillen van de oorspronkelijke identiteiten.

5. Context en identiteit

De context waarin menselijk handelen plaatsvindt wordt in de sociale psychologie toenemend als een belangrijke factor gezien voor de analyse ervan. Er zijn meerdere dimensies van de term te onderscheiden. Zo kan de context waarin iets gezegd wordt verwijzen naar de algemene strekking van hetgeen verder ook gezegd werd, of naar de locale omstandigheden waaronder iets gezegd werd, of naar de historische of culturele achtergrond waartegen de uitspraak begrepen moet worden (Verkuyten, 2005, p.184). Op dezelfde manier kan de identiteit van een individu, zoals die door hemzelf gedefinieerd wordt of door anderen, afhangen van de specifieke omstandigheden waarin hij zich bevindt. Op het werk kan hij manager zijn, thuis is hij vader, langs het voetbalveld is hij Ajax-supporter, terwijl hij in de buurt gezien wordt als allochtoon. Welke dimensie van de identiteit betekenisvol is voor de persoon zelf en voor zijn omgeving hangt dus af van de directe context waarin hij zich bevindt.

De context kan bepalend zijn voor de identiteit van de individu zonder dat daar direct een waardeoordeel aan verbonden wordt, zoals in het voorbeeld hierboven. In een samenleving die gekenmerkt wordt door etnische diversiteit is de invloed van de context echter meer complex, omdat verschillende etnische categorieën ook verschillend worden gewaardeerd. Onderzoek heeft laten zien dat aan de dominante etnische groep meestal de hoogste status toegeschreven wordt, zowel door de groep zelf als door de minderheidsgroepen (Hagendoorn, 1995, p.225). De sociale identiteitstheorie stelt dat lidmaatschap van een groep met een lage status in de etnische hiërarchie een bedreiging vormt voor de sociale identiteit van individuen en verder voor de persoonlijke identiteit doordat de eigenwaarde deels aan het groeps lidmaatschap ontleend wordt (Chrysochoou, 2004, p.132). In dit geval bepaalt de context dus niet alleen de identiteit, maar ook de waarde van deze identiteit. Het onderzoek van Hagendoorn toont ook aan dat leden van groepen met een lage rangorde in de etnische hiërarchie een sterkere voorkeur hebben voor sociaal contact binnen de eigen groep dan leden van groepen met een hogere status (Hagendoorn, 1995, p.222). Dit duidt erop dat een lage sociale groepspositie in de context van de bredere samenleving samenhangt met een sterkere identificatie met de eigen groep. Verder vormen de attitudes van de leden van de ontvangende samenleving ook een context die invloed heeft op de verbondenheid met de eigen groep. Onderzoek heeft aangetoond dat ervaren afwijzing en discriminatie samenhangen met sterkere ingroup identificatie, en dat dit op zijn beurt weer samenhangt met minder verbondenheid met de natiestaat (Verkuyten en Yildiz, 2007, p.1460).

Ook de bredere historische en politieke context kan een rol spelen in de vorming van identiteiten. Zo vermeld het Jaarrapport Integratie 2007 dat ruim 80% van autochtonen vindt dat politieke vluchtelingen toegelaten moeten worden in Nederland, terwijl slechts 40% vindt dat economische migranten toegelaten moeten worden (SCP, 2007, p.283-284). Het verschil in tolerantie van de ontvangende bevolking ten aanzien van immigranten zou daardoor tot gevolg kunnen hebben dat er nieuwe categorieën ontstaan die onderscheid maken tussen de identiteiten 'vluchteling' en 'arbeidsmigranten'.

Samenvattend is de context belangrijk voor de sociale identiteit die men aan zichzelf toeschrijft en die door anderen toegeschreven wordt. In een multi-etnische samenleving is de etnische hiërarchie relevant doordat een lage sociale groepspositie samenhangt met een sterkere identificatie met de eigen groep en een verminderde identificatie met de bovengeordende natiegroep. Historische en politieke factoren spelen hierin een rol.

6. Diaspora en identiteit

De term diaspora verwijst naar gemeenschappen van mensen die buiten hun eigen land wonen en wordt traditioneel in verband gebracht met de verspreiding van het joodse volk. Tegenwoordig wordt de term echter ook gebruikt om te verwijzen naar immigranten, vluchtelingen, gastarbeiders, bannelingen, enz. De vraag dient zich daarom aan hoe diaspora nog onderscheiden kunnen worden van etnische minderheden, behalve wanneer deze verwijzen naar groepen die van oudsher in het land woonden ('native minorities'). Martin Sökefeld stelt dat diaspora een speciale subgroep vormen van etnische minderheidsgroepen. Hij beschrijft groepsidentiteit als een constructie die gebaseerd wordt op kenmerken die de leden van een groep als relevant beschouwen en met elkaar delen. In het geval van diaspora vormen herinneringen aan het thuisland of discoursen over een gedeelde geschiedenis of collectieve trauma's de basis voor deze gedeelde identiteit. In deze zin is de diaspora een verbeelde gemeenschap die berust op een discursieve constructie. Deze gemeenschap breidt zich uit tot anderen die elders ter wereld verspreid zijn, waardoor Sökefeld komt tot een definitie van diaspora als verbeelde transnationale gemeenschappen (Sökefeld, 2006, p.266-267).

Rogers Brubaker identificeert drie elementen die diaspora met elkaar gemeen hebben, te weten ruimtelijke verspreiding, oriëntatie op het thuisland en het instandhouden van groepsgrenzen binnen de natiestaat waar de diaspora zich bevinden (Brubaker, 2005, p.5-6). De eerste twee elementen zijn terug te vinden in de definitie van Sökefeld, maar over de grenzen die diaspora in stand houden ten aanzien van de ontvangende natiestaat en zijn bevolking is meer te zeggen. James Clifford stelt de context van het ontvangende land ter sprake wanneer hij schrijft dat in een land waar het beleid verwacht dat minderheden zich assimileren, dit onmogelijk is voor diaspora doordat hun identiteit in wezen bepaald wordt door emotionele en praktische verbintenissen met het thuisland en gedefinieerd wordt door een collectieve geschiedenis van verlies en trauma. Hun identiteit hangt daarom juist af van het in stand houden van de grenzen tussen de eigen groep en de rest van de bevolking (Clifford, 1994, p.307).

Niet alleen de diaspora zelf houden echter de grenzen tussen de eigen groep en de verdere bevolking in stand, omgekeerd kan de ontvangende gemeenschap ook etnische minderheden op afstand houden. Recente ontwikkelingen in Europa en ook Nederland duiden erop dat de ontvangende gemeenschap toenemend grenzen stelt die voor etnische minderheden moeilijk te doordringen zijn, waardoor identificatie met het thuisland versterkt wordt (Demmers, 2005, p.12). Bij de bespreking van het verband tussen context en identiteit is verder reeds aangetoond

hoe een lage positie in de etnische hiërarchie, afwijzing, vooroordeel en discriminatie de identificatie van etnische minderheden met de eigen groep versterkt. Deze zelfde redenen kunnen er toe leiden dat de identificatie met het land van herkomst toeneemt (Clifford, 1994, p.307).

Leden van diaspora identificeren zich met verbeelde transnationale gemeenschappen, die bepaald worden door een gedeelde verbondenheid met het thuisland en een collectieve geschiedenis van trauma en verstrooiing. Assimilatie van vluchtelingengroepen is daardoor moeilijk en identificatie met het thuisland wordt versterkt door een lage sociale groepspositie in de etnische hiërarchie, ervaren afwijzing en discriminatie, en toenemende technologische mogelijkheden om contact met het thuisland in stand te houden.

7. 'Homecomings'

Dat migranten aanpassingsproblemen kunnen ondervinden in hun nieuwe land is een algemeen aanvaard feit, maar dat terugkeer naar het land van herkomst niet altijd een onverdeeld fijne ervaring is en zelfs aanleiding kan zijn tot psychologische nood wordt zelden onderkend, allerm minst door de migrant zelf. De term 'U-curve' wordt in de sociale psychologie gebruikt om te verwijzen naar het proces dat een migrant doormaakt bij aankomst in het nieuwe land: aanvankelijke gevoelens van euforie worden opgevolgd door cultuurschok en gevoelens van vervreemding, waarna langzamerhand de positieve gevoelens weer toenemen. Bij terugkeer naar het land van herkomst vindt dit proces weer plaats, waardoor een W-curve ontstaat, de term die verwijst naar de 'omgekeerde cultuurschok' of repatriation distress die een migrant ondervindt bij terugkeer (Martin en Harrell, 2004, p.312-313). De twee U-processen zijn echter niet dezelfde. Immers, bij terugkeer naar het thuisland is men reeds bekend met de taal, omgeving en sociaal-culturele gedragsregels en is er toegang tot een netwerk van bestaande contacten. Er lijken dan ook verschillen te zijn tussen de cognitieve processen die gepaard gaan met vestiging in een nieuw land en terugkeer naar het thuisland (Sussman, 2001, p.110).

Sussman definieert culturele identiteit als de mate waarin de migrant zich identificeert met het thuisland of het ontvangende land (2002, p.392). Haar culturele identiteitsmodel biedt een raamwerk waarbinnen repatriation distress begrepen kan worden aan de hand van veranderingen in deze culturele identiteit (2002, pp.394-395). Onderzoek laat zien dat migranten met een stabiele culturele identiteit minder last hebben van repatriation distress dan migranten die zich sterk aangepast hebben aan de cultuur van het ontvangende land (Sussman, 2002, p.403). Verder blijkt de mate waarin men voorbereid was op mogelijk negatieve ervaringen bij terugkeer naar

het land van herkomst invloed te hebben op de intensiteit van repatriation distress die de migrant ervaart (Sussman, 2001, p.117). Verdere variabelen die repatriation distress voorspellen zijn gender, de duur van het verblijf in het nieuwe land en hoe moeilijk het verblijf in het nieuwe land ervaren werd (Sussman, 2001, p.118).

Niet alleen veranderingen in de culturele identiteit kunnen een rol spelen bij de terugkeer, maar ook veranderingen in de persoonlijke identiteit. Uit onderzoek naar teruggekeerde Peace Corps vrijwilligers bleek dat zij een grotere tolerantie ten aanzien van culturele verschillen ontwikkeld hadden (Wilson, 1986, p.102). Verder heeft onderzoek een grotere waardering voor de cultuur van de ontvangende samenleving aangetoond (Sussman, 2002, p.393). Veranderingen in de persoonlijke identiteit kunnen echter door de samenleving in het land van herkomst negatief gewaardeerd worden, waardoor repatriation distress toe kan nemen. Zo kan een toename in assertiviteit en individuele oriëntatie en een afname in conformiteit aan groepsnormen er toe leiden dat in landen met een sterk collectivistische cultuur de terugkerende migrant negatief bejegend wordt (Martin en Harrell, 2004, p.316).

Uit voorgaande blijkt dat identiteit een rol speelt in de ervaring die de migrant heeft bij terugkeer naar het land van herkomst. Een verdere vraag is of de terugkeer zelf van invloed is op de identiteitsbeleving. Sussman gebruikt de term 'identity salience' om te verwijzen naar deze beleving en stelt dat individuen zich niet altijd bewust zijn van hun identiteit, maar dat deze op de voorgrond treedt bij culturele transitie, bijvoorbeeld van het eigen land naar een nieuw land, maar ook bij de terugkeer. Pas in een nieuwe sociale omgeving wordt de migrant zich bewust van zijn eigen identiteit, en pas bij terugkeer naar het thuisland wordt hij zich bewust van de veranderingen die zijn identiteit ondergaan heeft door verblijf in het buitenland (2000, p.363).

Samenvattend blijkt repatriation distress samen te hangen met de mate waarin de persoonlijke identiteit en identificatie met het thuisland gedurende de afwezigheid veranderd is. Terugkeer naar het land van herkomst kan verder leiden tot een veranderde identiteitsbeleving.

8. Integratie en identiteit

Een diverse samenleving bestaat uit een dominante meerderheid en één of meer minderheidsgroepen. De mate waarin de dominante meerderheid van de minderheidsgroepen verwacht zich aan te passen, en de voorkeur die de minderheidsgroepen hebben ten aanzien van de mate waarin zij zich willen aanpassen, is beschreven in het acculturatiemodel van Berry (Chrysochoou, 2004, p.xxv-xxvi). Relevant in de Nederlandse context is dat assimilatie inhoudt

dat minderheden participeren in, en de culturele identiteit aannemen van de bredere samenleving, terwijl onder integratie of multiculturalisme verstaan wordt dat minderheden participeren in de samenleving, maar met behoud van de eigen culturele identiteit. In de Nederlandse literatuur over integratie wordt onderscheid gemaakt tussen structurele en sociaal-culturele integratie. Structurele integratie verwijst naar de positie van minderheidsgroepen in de sociale stratificatie. Indicatoren zijn economische positie, deelname aan instituties als de arbeidsmarkt en het onderwijs, en woonsituatie (Dagevos, 2001, p.85). Sociaal-culturele integratie verwijst naar de mate waarin minderheidsgroepen deel zijn van de bredere samenleving, of zich als aparte groep blijven onderscheiden en wordt gemeten aan de mate van intergroep contact tussen minderheden en de dominante meerderheid, alsmede de culturele oriëntatie van een minderheidsgroep op de eigen cultuur of de cultuur van de ontvangende samenleving. Toenemend wordt ook de mate waarin leden van minderheden zich identificeren met het land van herkomst of met het vestigingsland gezien als een indicator van integratie (Dagevos, 2001, p.13). Hieruit blijkt dat de grenzen tussen de begrippen integratie en assimilatie, zoals door Berry gedefinieerd, in Nederland vooral op het gebied van sociaal-culturele integratie vervagen, daar identificatie met de bovengeordende natiegroep volgens Berry meer op assimilatie dan op integratie duidt.

Wat betreft het verband tussen identiteitsbeleving en integratie biedt het voorgaande een relevant aanknopingspunt. Uit de bespreking van het concept 'identity salience' bleek dat terugkeer naar het thuisland van invloed kan zijn op de identiteitsbeleving doordat de migrant zich bewust wordt van veranderingen die de eigen identiteit ondergaan heeft door verblijf in het buitenland. Zoals genoemd kunnen deze veranderingen inhouden dat men meer tolerant geworden is ten aanzien van culturele diversiteit en een grotere waardering ontwikkeld heeft voor de cultuur van het vestigingsland. Bewustwording van deze veranderingen en een mogelijke negatieve bejegening in het land van herkomst kunnen aanleiding zijn tot een afname in identificatie met het thuisland en een sterkere oriëntatie op het vestigingsland (Sussman, 2000, p.363). Volgens het begrip van integratie zoals in Nederland gehanteerd zou dit daardoor op een toename in de sociaal-culturele integratie kunnen wijzen.

9. Conclusie en reflectie

Door het begrip identiteit te ontrafelen zijn een aantal inzichten ontdekt die van belang zijn voor dit onderzoek.

De persoonlijke identiteit kan omschreven worden als de samenstelling van percepties, verlangens en ervaringen die een persoon kenmerkt, en die tot stand komt en zich blijft ontwikkelen door interactie met anderen. De sociale identiteit zegt niet zozeer iets over de persoon zelf, dan wel over de kenmerken waarop groepen zich van elkaar onderscheiden. Onderscheid wordt gemaakt tussen de self-ascribed sociale identiteit, dit is de groep waarin een individu zichzelf categoriseert, en de ascribed sociale identiteit, de groep waarin anderen hem categoriseren. Deze twee begrippen staan niet los van elkaar, maar kunnen over en weer invloed op elkaar hebben. Evenzo is ook een duidelijke scheidslijn tussen persoonlijke en sociale identiteit niet aan te brengen, omdat zij elkaar gedurende het hele leven beïnvloeden. Een verder onderscheid kan gemaakt worden tussen de begrippen 'identificeren als' (categoriseren) en 'identificeren met'. Het laatste verwijst naar de emotionele verbondenheid die mensen met een groep ervaren. Identificatie met een groep wordt bepaald door verbeelde gemeenschappen die mensen construeren, waardoor zij zich verbonden voelen met allen die lid zijn van deze gemeenschap, zonder hen allen te kennen. In een multi-etnische samenleving kunnen mensen zich verbonden voelen met meer dan één gemeenschap, bijvoorbeeld met een natiestaat zowel als met een etnische minderheidsgroep, waardoor meervoudige identiteiten ontstaan. Ook is de etnische hiërarchie een relevante contextuele factor in de sociale identiteit die men aan zichzelf toeschrijft. Een lage sociale groepspositie hangt dan samen met een sterkere identificatie met de eigen groep en een verminderde identificatie met de natiegroep.

Ten aanzien van vluchtelingengemeenschappen biedt de literatuur over diaspora het inzicht dat de leden zich identificeren met verbeelde transnationale gemeenschappen die bepaald worden door een gedeelde verbondenheid met het thuisland en een collectieve geschiedenis van trauma en verstrooiing. Assimilatie van vluchtelingengroepen is daardoor moeilijk en identificatie met het thuisland wordt versterkt door een lage sociale groepspositie in de etnische hiërarchie, ervaren afwijzing en discriminatie, en toenemende technologische mogelijkheden om contact met verspreide gemeenschappen en het land van herkomst in stand te houden.

Terugkeer naar het land van herkomst kan leiden tot repatriation distress en een veranderde identiteitsbeleving doordat men zich bewust wordt van veranderingen die de eigen identiteit ondergaan heeft door verblijf in het buitenland. Een verandering in identiteitsbeleving kan

gevolgen hebben voor de mate waarin men zich verbonden voelt met het land van vestiging. Daar in Nederland deze verbondenheid geïnterpreteerd wordt als een indicator van de mate van integratie, zou een veranderde identiteitsbeleving van invloed kunnen zijn op de integratie in de Nederlandse samenleving.

Dit literatuurverslag biedt verschillende aanknopingspunten voor een onderzoek onder leden van de Afghaanse gemeenschap in Nederland.

Gebleken is dat er onder migranten vaak sprake is van meervoudige identiteiten, doordat men zichzelf categoriseert als behorend tot meer dan één land of groep. Ook blijkt dat een lage sociale positie samenhangt met grotere identificatie met de eigen (etnische) groep en een verminderde oriëntatie op de ontvangende samenleving. Negatieve bejegening door de dominante etnische groep of institutionele uitsluiting kan dit effect verder versterken. Men kan hierbij denken aan de toenemende intolerantie in Nederland ten aanzien van vreemdelingen, het feit dat Afghanen in Nederland zich ondergewaardeerd voelen doordat de behaalde opleiding en werkervaring niet in Nederland erkend worden en ook de onvrede met het strenger geworden vluchtelingenbeleid. Deze factoren kunnen van invloed zijn op de mate waarin Afghaanse vluchtelingen zich verbonden voelen met de eigen gemeenschap, het land van herkomst, of de Nederlandse samenleving. Welke identiteit de Afghanen in dit onderzoek aan zichzelf toeschrijven en of zij zichzelf identificeren met het Afghanistan dan wel Nederland, is dan ook een belangrijk onderdeel van dit onderzoek.

Het doel van het onderzoek is om meer inzicht te krijgen in de factoren die een rol spelen in de identiteitsontwikkeling van vluchtelingen die weer terugkeren naar hun thuisland. De literatuur biedt het inzicht dat de ervaren repatriation distress bij terugkeer naar het thuisland afhangt van de mate waarin men zich tijdens verblijf in het buitenland aangepast heeft aan de ontvangende cultuur, maar dat de migrant zich mogelijk pas bewust wordt van deze veranderingen op het moment dat hij terugkeert naar het land van herkomst. Of men zich vervolgens sterker identificeert met het thuisland, dan wel met het vestigingsland, kan beïnvloed worden door de mate van repatriation distress die men ervaart. Uit het onderzoek zal moeten blijken of de deelnemers zich inderdaad bewust werden van een al dan niet veranderde identiteit, en of dit zich vervolgens vertaald heeft in een toenemende verbondenheid met Nederland, of juist in een hernieuwde verbondenheid met Afghanistan. In acht moet worden genomen dat de tijdelijkheid van het bezoek aan Afghanistan ook een rol kan spelen in de mate van repatriation

distress die men ervaart. De W-curve beschrijft de ‘omgekeerde cultuurschok’ die volgt op aanvankelijke gevoelens van euforie. Het is de vraag hoe snel dit effect optreedt, dit wil zeggen of het zich al voordoet binnen de tijd van het bezoek. Ook zou repatriation distress afgezwakt kunnen worden door het feit dat men weet dat het bezoek van tijdelijke aard is.

Volgens de sociale identiteitstheorie wordt de eigenwaarde deels aan het groepslidmaatschap ontleend. Een lage status in de etnische hiërarchie zou dan een bedreiging kunnen vormen voor de persoonlijke identiteit. Gebleken is dat de positie van de Afghaanse gemeenschap in de Nederlandse etnische hiërarchie relatief laag is. Participatie op de arbeidsmarkt is zeer laag, en bovendien vooral op elementair en lager beroepsniveau. Ook kan een negatieve bejegening van de ontvangende Nederlandse bevolking de ervaren repatriation distress beperken en dit kan gevolgen hebben voor de verbondenheid met Afghanistan dan wel Nederland. Uit het onderzoek zal moeten blijken of deze factoren een rol speelden in de identiteitsontwikkeling van de deelnemers.

Methodologische verantwoording

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksmethode alsmede de betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid van het onderzoek besproken.

1. Onderzoeksmethode

In deze paragraaf wordt eerst de samenstelling van de onderzoekspopulatie en onderzoeksgroep uiteengezet. Hierbij komen de werving en achtergrondkenmerken van de deelnemers aan de orde. Daarna wordt de methode van dataverzameling besproken, waarbij ook de plaats en tijd van de interviews beschreven wordt. Tot slot komt de methode van analyse aan de orde.

1.2 Onderzoekspopulatie en onderzoeksgroep

Het maatschappelijke debat over integratie in de Nederlandse samenleving roept de vraag op hoe identiteitsveranderingen zich in werkelijkheid voordoen onder immigranten, en met name onder vluchtelingen die gedwongen het thuisland verlieten en vermoedelijk de hoop koesteren ooit terug te kunnen keren. De onderzoekspopulatie bestaat daarom uit Afghaanse vluchtelingen in Nederland. De probleemstelling gaf ook richting aan de keuze voor de onderzoeksgroep binnen deze populatie. Ten eerste, wanneer immigranten door langdurig verblijf in Nederland steeds meer Nederlander kunnen worden, roept dit de vraag op of het omgekeerde plaatsvindt wanneer zij terugkeren naar het thuisland. De onderzoeksgroep werd daarom samengesteld door de doelgerichte selectie van Afghaanse vluchtelingen die terug geweest zijn op een bezoek aan Afghanistan. Ten tweede, in een onderzoek naar identiteitsbeleving dat zich richt op transitie tussen een traditionele patriarchale en een moderne westerse samenleving, zou gender van invloed kunnen zijn. Het onderzoek werd daarom afgebakend door het te beperken tot Afghaanse mannen. De keuze voor mannen werd gemotiveerd door het feit dat vooral Afghaanse mannen vanuit Nederland een bezoek aan Afghanistan brengen.

Werving van eenheden

Dertien interviews zijn gehouden met Afghaanse mannen die als vluchteling naar Nederland kwamen en één of meerdere malen terug zijn geweest naar Afghanistan. Ook zijn er twee expert interviews gehouden met leden van de Afghaanse gemeenschap in Nederland.

Zes van de dertien geïnterviewden waren deelnemers aan het TRQN (Temporary Return of Qualified Nationals) project van de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM). In een oriënterend gesprek met de coördinator van dit project, dhr. R. Welcker, werd vastgelegd dat de IOM de deelnemers zou benaderen voor vrijwillige medewerking aan het onderzoek. De eerste zes deelnemers die positief reageerden op het verzoek werden voor dit onderzoek geïnterviewd. Bij het werven van verdere deelnemers werd gestreefd naar diversiteit. Om te vermijden dat deelnemers uit dezelfde (sociale) kring zouden komen werd daarom geen gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethode. Vier van de verdere deelnemers waren collega's of kennissen van diverse Nederlandse contacten van de onderzoeker. Twee deelnemers werden benaderd op een bijeenkomst van een Afghaanse studentenvereniging. Eén deelnemer werd benaderd via de website van een hulpverleningsorganisatie die actief is in Afghanistan.

Achtergrondkenmerken van de deelnemers

De leeftijden van de dertien deelnemers aan het onderzoek liepen uiteen van 27 tot 69 jaar. De deelnemers kunnen in ruwweg drie groepen onderverdeeld worden: zes jonge mannen in de leeftijd van 27 tot 35 jaar, vier mannen van middelbare leeftijd, variërend van 47 tot 52 jaar, en drie oudere mannen van 57 tot 69 jaar.

Van de zes jonge mannen zijn er vier gehuwd. Drie van hen hebben twee of drie jonge kinderen in de leeftijd van baby tot zeven jaar. De vierde gehuwde jonge man is getrouwd met een vrouw die niet van Afghaanse afkomst is en heeft geen kinderen. De twee ongehuwde jonge mannen hebben geen vriendin. De zes jonge mannen wonen tussen de zeven en vijftien jaar in Nederland, waarbij de leeftijd waarop ze in het land kwamen varieert van 15 tot 23 jaar. Vijf van hen zijn zonder de ouders gevlucht, en daarvan drie ook zonder verdere broers of zussen, waardoor zij geen familie in Nederland hebben. De zesde woont in Nederland samen met zijn moeder en de meeste van zijn broers en zussen. Alle zes mannen hebben hun beroepsopleiding geheel in Nederland gevolgd, of waren in Afghanistan aan een opleiding begonnen die door hun vertrek afgebroken werd, waarna zij hun opleiding in Nederland voortgezet hebben of aan een nieuwe opleiding begonnen zijn. Ze hebben geen van allen in Afghanistan gewerkt voor hun vertrek. Alle zes hebben zij een vaste betrekking, drie van hen in de IT-sector, één in de beveiliging, één als bedrijfsadviseur en één als assistent-arts. Drie van de zes jonge mannen doen vrijwilligerswerk voor verenigingen binnen de Afghaanse gemeenschap in Nederland en van hen is er één betrokken bij hulpprojecten in Afghanistan.

De vier mannen van middelbare leeftijd zijn allen getrouwd en hebben een gezin met twee tot vier kinderen. Met uitzondering van één van hen hebben zij ook verdere familie in Nederland. Drie van de vier mannen waren tussen de 33 en 39 jaar oud toen ze in Nederland kwamen. Van hen wonen er twee nu elf jaar in Nederland, en de derde negentien jaar. Alle drie volgden voor hun vertrek naar Nederland een opleiding in Afghanistan en hebben daar ook gewerkt. In Nederland heeft één van hen de studie overgedaan omdat zijn kwalificatie niet erkend werd, terwijl de twee anderen aanvullende cursussen volgden. De vierde man uit deze groep kwam op twintigjarige leeftijd naar Nederland en is ook de persoon die al het langste in Nederland woont, 27 jaar. Hij is getrouwd met een Nederlandse vrouw. Zijn studie in Afghanistan werd door zijn vertrek afgebroken, waarna hij in Nederland opnieuw met een opleiding begon. Alle vier de mannen zijn grotendeels continu werkzaam geweest in Nederland, één als bouwkundig tekenaar, één als zelfstandig ondernemer, en twee van hen zijn in Nederland overgeschakeld op ander werk, in beide gevallen als vertaler. Twee van de vier mannen zijn actief als vrijwilligers in het Afghaanse verenigingsleven en drie van hen zijn betrokken bij hulpacties voor Afghanistan.

De oudere mannen zijn ook getrouwd, maar hun kinderen wonen zelfstandig in Nederland, of nog in Afghanistan. In Afghanistan hebben zij nog familie wonen. Deze deelnemers waren ouder dan 45 jaar bij hun aankomst in Nederland en wonen allen twaalf jaar of korter in Nederland. Alle drie de mannen hebben in Afghanistan aan opleidingsinstituten gewerkt, respectievelijk als biologie-, microbiologie- en anatomiedocent. In hun latere loopbaan hebben zij bestuurs- of regeringsfuncties bekleed. Vanwege hun leeftijd en de taalachterstand is het deze deelnemers niet gelukt om de Nederlandse arbeidsmarkt nog te betreden. Alle drie zijn ze echter actief in het vrijwilligerswerk. Hun activiteiten betreffen vrijwilligerswerk bij een zorgcentrum, betrokkenheid bij de Afghaanse politiek, het schrijven van een boek over de geschiedenis van Afghanistan en bestuursfuncties bij Afghaanse vluchtelingenorganisaties.

De lengte van het verblijf in Nederland is gekoppeld aan de reden waarom men Afghanistan verliet. Zo vluchtten de twee deelnemers die het langst in Nederland zijn (19 en 27 jaar) gedurende de Sovjetbezetting. Vier mannen zijn gevlucht gedurende, of net na, de daaropvolgende burgeroorlog van 1992 tot 1994. De andere zeven zijn gevlucht voor de Taliban die in 1996 Kabul innamen, zij zijn allen twaalf jaar of korter in Nederland.

Tien deelnemers hebben het Nederlandse burgerschap, twee deelnemers hebben een permanente verblijfstatus en de laatste heeft een tijdelijke verblijfsvergunning.

Van de dertien deelnemers aan dit onderzoek, wonen er acht in of dichtbij grote steden (meer dan 100.000 inwoners). Van hen woont er één in een stad in het zuiden van Nederland, terwijl de andere zeven in de Randstad gevestigd zijn. Drie deelnemers wonen in een middelgrote stad (50.000 tot 100.000 inwoners), waarvan één in midden Nederland en twee in het zuiden. Tot slot wonen twee deelnemers in een dorp of stadje op het platteland (20.000-25.000 inwoners), respectievelijk in het midden en noorden van Nederland. De zeven Randstadbewoners bevinden zich te midden van een grote Afghaanse gemeenschap (meer dan 1.000 personen). Voor de drie zuidelijke bewoners en de bewoner van de middelgrote stad in midden Nederland telt de Afghaanse gemeenschap in de onmiddellijke nabijheid hoogstens 300 personen. De directe omgeving van de twee dorpelingen telt minder dan 50 Afghanen.

Twee deelnemers hebben nauwelijks tot geen sociaal contact met Nederlanders. Zij behoren tot de groep oudere mannen en de taalbarrière speelt hierbij een rol. Vijf deelnemers zeggen weinig contact te hebben met Nederlanders, vier van deze vijf zijn jongeren, en één is van middelbare leeftijd. Vier mannen hebben redelijk veel contact met Nederlanders via hun (vrijwilligers)werk. In deze groep zijn alle drie de leeftijdscategorieën vertegenwoordigd. Tot slot hebben twee mannen, één jongere en één van middelbare leeftijd, veel contact met Nederlanders. Er lijkt dus weinig samenhang te zijn tussen de mate van sociaal contact met Nederlanders en de leeftijd. Dit geldt ook voor de samenhang met de lengte van verblijf. Eén deelnemer woont bijvoorbeeld 19 jaar in Nederland en heeft weinig contact, terwijl een ander elf jaar in Nederland woont en heel veel contact heeft. Er is wel een mate van samenhang te ontdekken tussen de mate van contact met Nederlanders en de woonplaats, en daaraan gekoppeld de omvang van de Afghaanse gemeenschap in de directe omgeving. Vijf van de zeven deelnemers die weinig tot geen contact hebben met Nederlanders wonen in de Randstad en daardoor in de omgeving van meer dan 1.000 andere Afghanen. Vier van de zes deelnemers die redelijk tot veel contact hebben met Nederlanders wonen in een zuidelijke stad of een dorp waar de Afghaanse gemeenschap minder dan 300 personen telt.

Vijf deelnemers hebben heel veel contact met mede-Afghanen. Vier van hen zijn jonge mannen die in de Randstad wonen en zich in de omgeving van een grote Afghaanse gemeenschap bevinden. De vijfde is een man van middelbare leeftijd die in een zuidelijke stad woont met minder dan 300 Afghaanse bewoners. Drie deelnemers, een oudere man, een man van middelbare leeftijd en een jonge deelnemer, zeggen redelijk veel contact te hebben met Afghanen. Zij wonen respectievelijk in de Randstadomgeving met een grote Afghaanse

gemeenschap, een zuidelijke stad met 100 tot 300 Afghanen en een dorp met minder dan 50 Afghanen. Vijf deelnemers hebben weinig contact met de Afghaanse gemeenschap, een jonge, twee middeljarige en twee oudere mannen. Twee van hen wonen in de omgeving van de Randstad met een grote Afghaanse bevolking, twee in een middelgrote stad met 100 tot 300 Afghanen en één in een dorp met minder dan 50 Afghanen. Het blijkt dat vooral de jongeren veel contact hebben met mede-Afghanen.

Het is niet zo dat deelnemers die veel contact hebben met Nederlanders daardoor weinig contact hebben met Afghanen en omgekeerd. Vijf deelnemers hebben even veel (of even weinig) contact met Afghanen als met Nederlanders. Zes deelnemers hebben meer contact met Afghanen dan met Nederlanders. Twee deelnemers hebben minder contact met Afghanen dan met Nederlanders. Zij wonen beiden in een omgeving waar de Afghaanse gemeenschap zeer klein is.

Opvallend is dat zeven deelnemers niet meedoen aan het Afghaanse verenigingsleven. Twee van hen zeggen het te druk te hebben, één voelt zich er niet welkom vanwege zijn christelijke geloof, één heeft geen vereniging in de buurt, en één maakt de opmerking dat de verenigingen zo goed als politieke affiliaties zijn waarmee hij niet van doen wil hebben. Twee deelnemers geven geen reden. De zes deelnemers die wel meedoen in het verenigingsleven zijn twee oudere mannen, één man van middelbare leeftijd en drie jongere mannen.

Vijf van de deelnemers aan het onderzoek zijn slechts één keer terug geweest naar Afghanistan, terwijl de anderen twee tot acht keer terug zijn geweest. Alle bezoeken vonden plaats na de val van de Taliban in 2002. De tijd dat men weggevoerd was uit Afghanistan varieert sterk. Voor één van de mannen was het tweeëntwintig jaar geleden dat hij in Afghanistan geweest was, voor een ander was dit slechts vijf jaar. De duur van de bezoeken varieerde ook sterk, van tien dagen tot negen maanden. De totale tijd, verspreid over meerdere bezoeken, die men in Afghanistan doorbracht varieerde van tien dagen tot bijna een jaar.

Achtergrondkenmerken van de experts

Er zijn twee ontmoetingen met experts gehouden. De eerste was met Mw. Feroza Ariana (schuilnaam). Zij is Afghaanse en kwam tien jaar geleden naar Nederland. Zij woont in de Randstad en is architect van beroep. De visie van een Afghaanse vrouw op thema's die door Afghaanse mannen benoemd worden, verschaft een bredere blik op de context van de Afghaanse gemeenschap in Nederland. Het tweede expert interview werd gehouden met Dhr. Fahim Ziai. Hij is voorzitter van UvAViN, een overkoepelend orgaan voor Afghaanse verenigingen in

Nederland. Dhr. Ziai is tien jaar in Nederland en woont in de Randstad. Hij is linguïst van oorsprong en is in Nederland werkzaam in de financiële administratie van een groot bedrijf. Zijn functie bij UvAViN verschaft Dhr. Ziai inzicht in de identiteitsvraagstukken die leven binnen de Afghaanse gemeenschap in Nederland.

1.2 Methode van dataverzameling

De deelnemers vormden de eerste en belangrijkste bron van data voor dit onderzoek. Daar het onderzoek gaat over de eigen beleving van de deelnemers is er gekozen voor een kwalitatief onderzoek. Een tweede reden voor deze keuze is dat het een onderwerp betreft waar relatief weinig over bekend is, namelijk hoe een bezoek aan het thuisland ervaren wordt door mensen die onder wellicht traumatische omstandigheden het land verlieten. Kwalitatief onderzoek biedt de ruimte om met de nodige voorzichtigheid om te gaan met een thema dat mogelijk gevoelig ligt en biedt daarnaast de vrijheid om nieuwe invalshoeken te verkennen.

Het onderzoek werd uitgevoerd door het houden van open interviews die werden gestructureerd aan de hand van een topiclijst. De topics waren afgeleid uit de drie eerder genoemde deelvragen van de vraagstelling. Deze betroffen het verblijf in Nederland, het bezoek aan Afghanistan en de daaropvolgende gevolgen voor de identiteit. Deze chronologische volgorde werd vastgehouden in de volgorde waarin de topics tijdens de interviews aan de orde gesteld werden. Binnen deze topics bood de methode van het open interview de gelegenheid op bepaalde punten door te vragen of een gesprekslijn te volgen waarin nieuwe aandachtspunten aan het licht kwamen voor een volgend interview. In deze zin was de topiclijst een ‘instrument in ontwikkeling’. De uiteindelijke topiclijst is als bijlage in dit verslag opgenomen. Alle interviews werden, met instemming van de geïnterviewden, opgenomen met een recorder en aanvullend werden er notities gemaakt gedurende het gesprek.

De tweede bron van data werd gevormd door expert-interviews met leden van de Afghaanse gemeenschap in Nederland. Deze interviews boden de gelegenheid om de interpretatie van de data en resultaten van de analyse te bespreken en toetsen.

Een aanvullende bron van data, die niet aan analyse onderworpen werd en indirect van nut bleek te zijn, was een gezamenlijke bijeenkomst van een Afghaanse studentenvereniging en een Afghaanse steunorganisatie met als onderwerp: Wat is de Afghaanse identiteit? De onderwerpen die door de deelnemers aan deze bijeenkomst aan de orde werden gesteld bleken van nut te zijn bij het aanscherpen van de topiclijst en de interpretatie van de data.

Plaats en Tijd

Zes van de interviews vonden plaats in een publieke ruimte, zoals een restaurant of op kantoor. De rest van de interviews werden bij de deelnemers thuis gehouden. Voor de interviews stond elke keer een tijd gepland van anderhalf uur. Het bleek niet altijd mogelijk daaraan vast te houden. Een aantal deelnemers vond het duidelijk fijn om hun verhaal te kunnen doen over de achtergrond en omstandigheden van hun vlucht en hun aankomst en ontvangst in Nederland. Deze informatie was niet altijd van direct nut voor het interview, maar toch is al vroeg in het onderzoek besloten om hier op flexibele wijze mee om te gaan, enerzijds uit respect voor de bereidheid van de deelnemer om persoonlijke en traumatische informatie te delen, anderzijds vanuit de gedachte dat dit een beter begrip voor de opvattingen van de deelnemer ten goede zou kunnen komen. Het langste interview duurde dan ook drie uur.

1.3 Methode van analyse

Na het houden van de interviews werden zij getranscribeerd. De daaropvolgende codering werd gedaan met behulp van het computerprogramma MAXQDA en bestond uit het categoriseren van de gegevens in verschillende thema's die ontleend werden aan de data zelf, maar ook aan inzichten die de voorafgaande literatuurstudie opleverde. Ook de analyse van de interviews werd gedaan met MAXQDA. Door de onderzoeksgegevens telkens met elkaar te vergelijken werden patronen ontdekt en kwamen er relaties tussen de categorieën aan het licht.

Interviews en analyse wisselden elkaar af, waardoor de mogelijkheid geboden werd om, waar nodig, nieuwe invalshoeken in de topiclijst en daaropvolgende interviews op te nemen. Na vijf interviews volgde een eerste analyse. Daarbij tekenden zich de contouren af van thema's die de deelnemers belangrijk achtten bij hun verblijf in Nederland, bezoek aan Afghanistan en ten aanzien van de eigen identiteit. De bijeenkomst van de Afghaanse studentenvereniging leverde verdere inzichten op voor de interpretatie van de data. Na de volgende vier interviews werd een tweede analyse gedaan. De interpretatie van de data en resultaten van de analyse werden voorgelegd aan Mw. Ariana en de inzichten die uit dit interview ontstonden werden verwerkt in de topiclijst. Bij de laatste vier interviews bleek dat, hoewel details verschilden, de deelnemers weinig nieuwe informatie leverden ten aanzien van de relevante thema's en er een punt van verzadiging bereikt was. Na een laatste analyse werden de resultaten van het onderzoek en de voorlopige conclusie voorgelegd aan Dhr. Ziai. Zijn commentaar en inzichten werden getoetst aan de data en waar nodig verwerkt in de uiteindelijke resultaten en conclusie.

2. Betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid

Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van het onderzoek is zo goed mogelijk gewaarborgd. Ten eerste werd tijdens de interviews met regelmaat teruggekoppeld naar de deelnemer door het antwoord van de deelnemer samen te vatten en te informeren of dit correct was. Ten tweede werd er zorg voor gedragen dat de deelnemers op dezelfde manier geïnterviewd werden, doordat de vragen bijvoorbeeld letterlijk voorgelezen werden. Tot slot werden de interviews op band opgenomen en nauwkeurig getranscribeerd, zodat de letterlijke woorden van de deelnemers behouden bleven.

Validiteit

Ten aanzien van de validiteit van het onderzoek zijn drie punten te noemen. Een eerste punt is erin gelegen dat culturele verschillen tussen de onderzoeker en deelnemers tot misinterpretaties zouden kunnen leiden. De validiteit werd zo goed mogelijk beschermd door de interpretatie van de data tijdens de expert interviews te bespreken. Dit bleek zeer nuttig te zijn. Bijvoorbeeld werd tijdens de eerste interviews aan deelnemers gevraagd naar hun religieuze identiteit, waarop de meeste antwoordden dat zij niet religieus zijn. Dit werd in eerste instantie begrepen als dat deze deelnemers het Moslim geloof losgelaten hadden. Deze interpretatie werd aan Mw. Ariana voorgelegd. Zij opperde de mogelijkheid dat de deelnemers daarmee eerder zouden bedoelen dat zij zich niet aan uiterlijke religieuze voorschriften houden, maar dat zij in persoonlijke zin wel gelovig zijn. Tijdens de verdere interviews werd op dit aspect doorgevraagd en bleek de interpretatie van Mw. Ariana juist te zijn.

Ten tweede was er, vooral bij de interviews met oudere deelnemers, de mogelijkheid dat de taalbarrière een rol zou spelen. De interviews gingen immers over abstracte begrippen die zich soms moeilijk lieten vertalen. Over het algemeen bleken de deelnemers de taal echter voldoende te beheersen, terwijl één van de interviews in het Engels gehouden werd en in een ander interview de zoon van een deelnemer optrad als tolk. De taalbarrière bleek dan ook vooral een rol te spelen tijdens de werving van deelnemers aan het onderzoek. Zo emailde de dochter van een oudere Afghaanse man die gevraagd was deel te nemen: “Ik heb gisteren mijn vader gevraagd, maar hij schijnt toch niet mee te willen doen. Hij zegt dat hij nooit over dat soort dingen na heeft gedacht en het moeilijk vindt om dan in het Nederlands met een onbekende daarover te praten”. Een mogelijk gevolg is dat de deelnemers aan dit onderzoek niet de gehele onderzoekspopulatie vertegenwoordigen, doordat kandidaten die de Nederlandse taal beperkt

beheersen niet mee wensten te doen. Voorgaande email illustreert een verder punt, namelijk dat het een onderzoek betreft naar zaken waarover sommige deelnemers noch zelden nagedacht hebben. Dit werd zo goed mogelijk ondervangen door de vragen zo concreet mogelijk te stellen en op verschillende wijzen te herhalen.

Een laatste punt betreft het feit dat deelnemers er mogelijk op gericht kunnen zijn om het beeld van de Afghaanse gemeenschap in Nederland te beschermen, vooral waar het onderwerpen betreft die gevoelig bleken te liggen, zoals etniciteit. In de interviews is ernaar gestreefd om alle onderwerpen zo goed mogelijk uit te diepen, vooral wanneer het vermoeden bestond dat een deelnemer het onderwerp trachtte te omzeilen. In veel gevallen lukte dit door bijvoorbeeld het onderwerp te openen met een korte samenvatting van wat op de bijeenkomst van de studentenvereniging hierover besproken was, en te vragen of men het daarmee eens was. Op deze manier werd aangegeven dat de onderzoeker reeds enig inzicht had in het onderwerp en werd de drempel om met vrijmoedigheid te spreken verlaagd.

Generaliseerbaarheid

Eerder is genoemd dat in kwesties van identiteitsbeleving er mogelijk grote verschillen kunnen optreden tussen mannen en vrouwen. Omdat dit onderzoek onder Afghaanse mannen gehouden werd, is het daarom niet generaliseerbaar naar de gehele Afghaanse populatie.

Wat betreft leeftijd, samenstelling van gezin, lengte van verblijf, opleidingsniveau en positie op de arbeidsmarkt naar leeftijd, vormen de deelnemers een goede afspiegeling van de mannelijke Afghaanse gemeenschap in Nederland. Dit komt de generaliseerbaarheid van dit onderzoek ten goede. Op deze achtergrondkenmerken toont de Afghaanse gemeenschap ook sterke overeenkomsten met de Iranese en Irakese gemeenschappen in Nederland, behalve dat de Iraniërs een beduidend sterkere positie innemen op de arbeidsmarkt. Hierbij moet enige voorzichtigheid in acht worden genomen, omdat de situatie in het thuisland sterk kan verschillen. De resultaten van het onderzoek zouden daardoor beperkt generaliseerbaar kunnen zijn naar deze groepen. Tot slot gaat het in dit onderzoek over belevingen en ervaringen die, ongeacht achtergrondkenmerken, voor veel vluchtelingen herkenbaar zullen zijn. In dit opzicht zouden de resultaten van het onderzoek nuttig vergelijkingsmateriaal kunnen leveren.

Resultaten

De vraagstelling van het onderzoek luidt: Welke invloed heeft langdurig verblijf in Nederland en een bezoek aan Afghanistan op de ervaren repatriation distress, en welke betekenis heeft dit voor de identiteitsbeleving en verbondenheid van Afghaanse vluchtelingen met Afghanistan dan wel Nederland? De vraagstelling van het onderzoek werd onderverdeeld in drie deelvragen die corresponderen met de topics die tijdens de interviews behandeld werden. Vragen over het acculturatieproces in Nederland en naar factoren die verband kunnen houden met repatriation distress bij terugkeer naar Afghanistan vormden een eerste topic en vragen naar factoren in Afghanistan die bijdroegen aan de ervaren repatriation distress een tweede. De derde topic bestond uit vragen naar de identiteitsbeleving en verbondenheid met Afghanistan en Nederland. In dit hoofdstuk worden de resultaten van de analyse van de interviews achtereenvolgens besproken aan de hand van de drie deelvragen of topics.

1. Verblijf in Nederland

Aan de deelnemers zijn vragen gesteld over het verblijf in Nederland vóór het (eerste) bezoek aan Afghanistan. Uit onderzoek zijn een aantal factoren bekend die bijdragen aan repatriation distress. Drie factoren houden verband met verblijf in het land van vestiging. De eerste is hoe moeilijk men de acculturatie en het verblijf in het vestigingsland ervaart en de deelnemers is gevraagd naar moeilijke ervaringen tijdens de aankomst en het verblijf in Nederland. De tweede factor is de mate van tolerantie of waardering die men ontwikkeld heeft voor culturele verschillen tussen het land van herkomst en het land van vestiging en de deelnemers is gevraagd naar verschillen tussen Nederland en Afghanistan en naar positieve aspecten van de Nederlandse samenleving. Tot slot is de mate waarin de identiteit veranderingen ondergaan heeft tijdens verblijf in het vestigingsland van invloed en de deelnemers is gevraagd naar de wijze waarop en de mate waarin ze veranderd zijn door hun verblijf in Nederland. Verder zou volgens eerder onderzoek de duur van het verblijf in het vestigingsland een factor kunnen zijn die van invloed is op de drie eerder vermelde factoren. Uit de analyse bleek echter geen verband tussen deze factor en hoe moeilijk men het verblijf in Nederland beoordeelde; de mate van tolerantie en waardering die men voor Nederland ontwikkelde, of de mate waarin men persoonlijk veranderd was.

1.1 Moeilijke ervaringen in Nederland

Wanneer men het verblijf in het ontvangende land als moeilijk ervaart, kan een bezoek aan het land van herkomst een weldadige ervaring zijn, waardoor repatriation distress beperkt wordt. Er is aan de deelnemers gevraagd naar moeilijke ervaringen tijdens hun verblijf in Nederland. Het was opvallend dat geen van de deelnemers de aanpassing aan de Nederlandse samenleving als bijzonder moeilijk benoemde. Dhr. Ziai verklaarde dit vanuit het feit dat de overgrote meerderheid van Afghanen in Nederland hoogopgeleide politieke vluchtelingen zijn die reeds in Afghanistan streefden naar de ontwikkeling van een moderne samenleving. Moeilijke ervaringen die er wel waren vallen uiteen in drie thema's die achtereenvolgens besproken worden: problemen bij aankomst, problemen bij het vinden van geschikt werk en de bejegening door de Nederlandse bevolking.

Aankomst

Veel moeilijke momenten of perioden deden zich voor kort na aankomst. Twee deelnemers, die beiden zonder ouders naar Nederland kwamen, voelden zich erg eenzaam en vier deelnemers voelden zich geïsoleerd door de taalbarrière. Ali verhaalt hoe zijn zoontje kort na aankomst geboren werd en hij alleen aan het bed van zijn vrouw stond, zonder steun van familie en terwijl hij de taal nauwelijks beheerste. Drie deelnemers vertelden over slopende onzekerheid tijdens de asielprocedure die tot vier jaar kon duren terwijl men niet mocht werken of studeren. Eén van hen werd dan ook depressief van het niets doen. Pamir maakte op vijftienjarige leeftijd deze onzekerheid heel bewust mee. Hij vertelde: "Ik heb het gevoel dat ik een periode van mijn leven, mijn jeugd, heb gemist". Vijf deelnemers hadden grote moeite om een studie te regelen of hun kwalificatie te laten goedkeuren. Drie van hen is dit uiteindelijk gelukt.

Arbeid

Voor vier deelnemers was het verblijf in Nederland moeilijk vanwege problemen om de arbeidsmarkt te betreden. Twee van hen, van middelbare en jongere leeftijd, zijn in een veld werkzaam dat niet hun eerste keuze was. Fazal heeft zijn rechtenstudie in Nederland overgedaan, maar kwam niet aan bod bij het solliciteren naar een baan. Hij is daarna overgestapt naar vertaalwerk. Nasir moest zijn medische studie in Afghanistan afbreken vanwege zijn vlucht naar Nederland. Het lukte hem niet om in Nederland deze studie weer op te pakken, en hij is nu werkzaam in de ICT sector. Hij vertelde:

Ik heb alles op alles gezet om toch verder te kunnen studeren, maar helaas, ik zie geen mogelijkheden meer om dat nu door zetten. Ook al had ik de studie zelf moeten betalen [...] Ik wilde toen terug naar mijn eigen land; ik had een paar keer geprobeerd om toch nog medicijnen te gaan studeren en iedere keer is dat mislukt.

De drie oudere deelnemers is het niet gelukt de arbeidsmarkt te betreden. In Afghanistan hadden zij allen hoge posities bekleed en door de komst naar Nederland zijn ze hun professionele status en de zinvolle invulling van hun werkzame leven kwijtgeraakt. De oudste deelnemer was bij aankomst in Nederland bijna 60 en heeft zich er bij neergelegd dat hij onvoldoende tijd had om de taal te leren en nog een baan te vinden. De andere twee deelnemers, die respectievelijk 47 en 53 jaar waren bij aankomst, vonden het echter moeilijk dat ze geen actieve rol meer spelen in de samenleving. Lashkar zei dat hij in Afghanistan iets kon betekenen voor het land en zijn medemensen, maar “hier niet, want hier heb ik niet veel te zeggen”.

Bejegening

Alle deelnemers vonden dat immigranten in Nederland negatief bejegend worden. Vijf deelnemers zeiden evenwel dit niet persoonlijk meegemaakt te hebben. Zij waren de drie oudere mannen en twee jongere mannen. Eén van hen schreef dit toe aan zijn woonplaats, een middelgrote zuidelijke stad waar het er allemaal wat gemoedelijker aan toe gaat. Een ander meende dat het aan de persoon zelf ligt welke reacties men oproept bij de Nederlanders; hoe beter men integreert, hoe minder men met negatieve bejegening te maken krijgt. Een derde schreef het toe aan het feit dat hij alleen contact heeft met hoogopgeleide Nederlanders, die minder vooroordelen ten aanzien van immigranten zouden hebben. Twee van deze deelnemers gaven aan weinig tot geen contact te hebben met Nederlanders, terwijl de andere drie redelijk veel tot veel contact hebben. De acht deelnemers die wel met persoonlijke discriminatie te maken kregen varieerden eveneens in de mate waarin zij contact hebben met Nederlanders. Eén van hen had veel contact, vier redelijk veel en drie hadden weinig contact met Nederlanders.

Van de tien actief werkzame deelnemers vonden er vijf dat er discriminatie op de arbeidsmarkt plaatsvindt op grond van afkomst, taal, religie, huidskleur of ouderdom. Qasim herinnerde zich een docent die tijdens zijn studie accuraat voorspelde dat hij twee keer zo hard zou moeten werken dan Nederlanders om een plaats te vinden op de arbeidsmarkt. Ahmad, die in

een grote stad woont waar 48% van de bewoners immigrant is, merkte op dat minder dan 10% van de werknemers op zijn werkplek van buitenlandse afkomst is.

Drie deelnemers, waaronder Hamid die al 27 jaar in Nederland woont, stoorden zich eraan dat Nederlanders vragen: “Waar kom je vandaan?”, al dan niet gevolgd door de vraag: “Wanneer ga je terug?” Twee deelnemers noemden ook voorbeelden van de behandeling door de Nederlandse bevolking in het algemeen. Behrad vertelde:

Bijvoorbeeld als je naar een winkel gaat. Als je een Nederlander bent, niks aan de hand, maar als ze één of twee buitenlanders samen zien, als ze zien: zwart haar, ze praten een andere taal, dan lopen ze meteen achter je aan, ze gaan kijken, ze komen naar je toe: Kunnen we je helpen?

Vijf deelnemers weten de negatieve bejegening die Afghanen in Nederland ondervinden aan het negatieve beeld dat Nederlanders hebben van allochtonen in het algemeen. Fazal zei:

Ze denken dat wij ook van die beruchte buitenlanders zijn, die niet werken en een uitkering trekken. Ze maken alleen maar kinderen, ze zijn gelovig, ze proberen van Nederland een islamitisch land te maken.

Een negatieve bejegening hangt volgens deze deelnemers samen met de uiterlijke overeenkomst tussen Afghanen en andere immigranten. Drie van hen vonden het belangrijk om de Nederlandse samenleving bewust te maken van het verschil tussen de Afghanen, die vooral hoogopgeleide vluchtelingen zijn, en andere allochtonen. Twee voelden zich echter juist verbonden met de andere groepen, want “Nederlanders willen de mensen apart zetten. Dat is geen Marokkaans probleem, dat is een Nederlands probleem”.

Drie deelnemers koppelden een negatieve bejegening aan opleidingsniveau; volgens hen zijn vooral laagopgeleide Nederlanders negatief jegens immigranten. Drie deelnemers vonden verder dat na 9/11 de houding jegens immigranten duidelijk veranderd en verhard is. Qasim, die veel contacten heeft binnen de Afghaanse gemeenschap, vertelde dat Afghanen op de werkvloer te maken krijgen met collega's die menen dat alle Afghanen Taliban- of Al Qaidastrijders zijn. Rustam koppelde de negatieve bejegening aan de Nederlandse aanwezigheid in Uruzgan: “Wanneer de kisten terugkomen uit Afghanistan, soldaten, doden, dan krijg je meteen reacties uit

de omgeving”. Tot slot vonden twee deelnemers dat ook de kredietcrisis bijdraagt aan een negatieve bejegening: “Ik heb zelf geen brood, waarom moeten die vluchtelingen hier komen?”

Ten aanzien van volgende generaties verwachtten negen deelnemers dat de bejegening door de Nederlanders niet zal veranderen en dat pogingen om zich aan te passen geen garantie bieden voor aanvaarding in de Nederlandse maatschappij. Rustam vond vooral het ontwikkelen van kennis en een goede opleiding belangrijke factoren die de deur naar de Nederlandse maatschappij kunnen openen en acceptatie kunnen bevorderen.

Ik vertel [de kinderen] altijd, ik ben hier in Nederland gekomen met lege handen, ik had alles achtergelaten of aan die smokkelaar gegeven om ons hier te brengen. En hier zien jullie dat ik door ervaring en kennis weer iets kon opbouwen en kon betekenen in deze maatschappij [...] Dankzij mijn kennis kunnen de mensen mij accepteren.

Qasim vond het belangrijk zijn kinderen voor te bereiden op een negatieve bejegening: Hij voegde daaraan toe dat kennis van de Afghaanse geschiedenis en cultuur nodig is om de kinderen te leren trots te zijn op hun afkomst uit Afghanistan. Naar zijn mening zou dit hen kunnen helpen om steviger in hun schoenen te staan wanneer zij met een negatieve bejegening te maken krijgen:

Ik wil ook aan mijn kinderen duidelijk maken dat ze nooit helemaal geaccepteerd worden als Nederlander, dat is een feit, dat moeten ze zo snel mogelijk begrijpen, daar bewust mee omgaan [...] Ik maak een vergelijking tussen een boom en een mens. Als een boom een heel sterke wortel heeft, die heeft er weinig last van als het heel hard gaat waaien. En de mens ook, als hij een heel sterke wortel heeft, als hij echt weet wie hij is, wat is zijn identiteit, ik bedoel dat hij trots is op zijn afkomst, van zichzelf of zijn ouders, op basis daarvan kan hij zich in zijn identiteit verder ontwikkelen.

1.2 Tolerantie en waardering voor Nederland

Hoe meer tolerantie en waardering men voor de ontvangende cultuur ontwikkelt, hoe moeilijker het bij terugkeer kan zijn om de cultuur in het land van herkomst weer te accepteren. Aan de deelnemers is allereerst gevraagd welke verschillen tussen Afghanistan en Nederland zij

opgemerkt hebben. Het is immers te verwachten dat juist deze verschillen de grondslag zullen vormen voor een positieve of negatieve waardering van de Nederlandse samenleving en cultuur.

Aangezien contact met de Nederlandse bevolking vanwege het taalverschil aanvankelijk onmogelijk was, is het niet verwonderlijk dat vooral uiterlijke kenmerken van Nederland opvielen bij aankomst in het land. Deelnemers vertelden over de moeite om aan het weer en het eten te wennen en hun verbazing over de opvallende netheid van Nederland, de mooie gebouwen, de tulpenvelden en de televisiebeelden van Wim Kok op de fiets naar zijn werk. Verdere verschillen tussen Nederland en Afghanistan en tussen Nederlanders en Afghanen werden later ontdekt. De meest genoemde thema's hadden betrekking op de omgangsnormen, het respect voor ouderen en de vrijheid die jongeren in Nederland genieten en deze worden achtereenvolgens besproken.

Behalve naar verschillen tussen de Nederlandse en Afghaanse samenleving, is er gevraagd naar aspecten van de Nederlandse samenleving die de deelnemers positief vonden.

Omgangsnormen

Bij een bijeenkomst van een Afghaanse studentenvereniging werd de vraag gesteld waarop men als Afghaan trots kan zijn. Eén van de aanwezigen, die grote bijval genoot, meende dat dit de Afghaanse gastvrijheid moest zijn. Hierop kwam een tegenreactie van studenten die spraken over de enorme schulden die door Afghaanse ouders gemaakt worden om grootse bruiloftfeesten te organiseren voor hun kinderen. Ook in dit onderzoek werd de Afghaanse gastvrijheid genoemd wanneer het ging over verschillen tussen Nederlanders en Afghanen, en de meningen hierover weerspiegelden de discussie die onder de studenten gevoerd werd. Vijf deelnemers noemden de gastvrijheid een aspect van de Afghaanse cultuur waar men trots op was. Qasim verwees echter naar de sociale druk die daardoor ontstaat. Hij vertelde dat verplichte feesten de helft van een karig maandsalaris op kunnen slokken.

Voor de deelnemers leverden verschillen in beleefdheidsnormen zowel hilarische als pijnlijke incidenten op. Pamir vertelde dat het in de Afghaanse cultuur gebruikelijk is om in eerste instantie een aanbod van eten of drinken af te slaan, waarna men zich met gepaste bescheidenheid laat overhalen om toch iets te nemen. Op bezoek bij een Nederlands echtpaar bood de gastvrouw een koekje aan bij de koffie. Pamir's moeder en broer, geheel volgens de regels der wellevendheid, bedankten beleefd. Pamir nam echter een koekje uit het trommeltje, en tot zijn grote pret "ging het deksel er op en de koekjes gingen weg. Mijn broer keek zo raar!"

Minder leuk is wat Nasir overkwam. Hij nodigde zijn collega's uit voor een feest waarbij hij naar gebruik kosten noch moeite spaarde en enkele honderden euro's uitgaf. Onwetend overschreed Nasir echter enige tijd later een Nederlandse gedragsregel:

Maar een andere keer, bij ons werk, een collega had een paar boterhammen, ik heb er eentje gepakt. Toen heeft hij met mij ruzie gemaakt. Zie je, het gaat niet om die boterham; ik ken die cultuur niet, alles op tafel is bij ons voor iedereen. En hij zei ook: die boterham maakt niet uit, maar je mag niet zomaar pakken. Dus ik zei, oké, sorry, maar ik begrijp het nog steeds niet.

Gastvrijheid houdt meer in dan de gasten royaal onthalen. Zo moesten vier deelnemers er aan wennen dat men in Nederland niet zomaar bij iemand binnenloopt, maar eerst een afspraak maakt. Dit contrasteerde met de Afghaanse gastvrijheid, waar men bij onverwacht bezoek de eigen plannen opzij schuift en tijd maakt voor de gasten. Uiteraard komt dit niet altijd gelegen, maar beleefdheid vereist dat men daar met geen woord over rept. Dariush vond afspraken daarom wel handig, vooral in Nederlandse huizen waar men geen speciaal vertrek heeft voor de ontvangst van gasten. Voor de komst van het bezoek is er dan tijd om de woonkamer even op te ruimen en bovendien is bekend wie er voor de deur staat wanneer er aangebeld wordt.

Drie van de deelnemers relativeerden het verschil in gastvrijheid tussen Nederlanders en Afghanen. Pamir, van het incident met de koekjestrommel, verwees daarbij naar de ontvangst die zijn familie kreeg bij aankomst in Nederland, en vergeleek dit met landen als Rusland en Pakistan, waar je als vluchteling of buitenlander "minder bent dan de rest". In Nederland werd er echter gezorgd voor onderdak, eten, de mogelijkheid om naar school te gaan, en werd hij ook met respect behandeld. Mohammed meende dat je niet kunt zeggen dat Nederlanders niet gastvrij zijn, maar dat zij hun gastvrijheid op een andere manier laten zien. "Of het nu om Nederlanders of Afghanen gaat, je hebt goede en slechte mensen, en je hebt mensen die gastvrij zijn, en mensen die dat niet zijn". Dariush hield bij aankomst in Nederland een dagboek bij van zijn indrukken. Hij noteerde daarin de opvallende gewoonte van Nederlanders om willekeurige voorbijgangers op straat goedemorgen te wensen. In Afghanistan was zijn ervaring dat het van mensen met een lage sociale positie verwacht werd om hoger geplaatsten eerst te begroeten.

Drie deelnemers vonden de Nederlanders afstandelijk. Lashkar beschreef de relatie met en tussen Nederlanders als zakelijk, en zag dit als kenmerk van een moderne samenleving. Twee andere deelnemers verklaarden de afstandelijkheid vanuit een fundamenteel verschil tussen de

twee culturen. Zo meende Rustam: “Oosterse mensen zijn meestal filosofische denkers, spiritueel. Westerse mensen zijn meer rationeel”.

Twee deelnemers beschreven de Nederlanders als direct, in tegenstelling tot Afghanen, die omzichtig met elkaar omgaan. Ali moest hieraan wennen, maar zag ook voordelen, doordat er meer ruimte is om de eigen mening te uiten. Ook Behrad vond de directheid van de Nederlanders positief, en zei dat hij het liever van de persoon zelf hoort als er iets is, dan via een ander.

Respect voor ouderen

Negen deelnemers vonden dat er in Afghanistan meer respect is voor ouderen dan in Nederland, vijf van hen zeiden daar ook trots op te zijn. Nederlandse jongeren staan in de trein of bus niet op voor vrouwen en ouderen, en zijn brutaal jegens leraren. Twee deelnemers vertelden dat men in Nederland ook anders omgaat met bejaarden. Pamir, 31 jaar en ongehuwd, heeft zijn moeder bij zich in huis wonen. Hij zei: “Dat ze oude mensen in bejaardenhuizen zetten, en dan één keer per week op bezoek gaan, dat kan niet!” In Afghanistan is het normaal dat ouderen door hun kinderen verzorgd worden tot aan hun dood. Ali vond dat daar ook nadelen aan verbonden zijn:

Je vader wordt misschien dement, en heeft gedragsveranderingen, maar omdat het onze cultuur is dat je altijd naar hem moet luisteren, dan blijft dat zo. Als dat hier gebeurt, de kinderen hoeven niet per se te luisteren naar die ouder. Als dat in Afghanistan gebeurt, dat is moeilijk.

Vrijheid voor jongeren

Acht deelnemers noemden de vrije levensstijl en vroege zelfstandigheid van Nederlandse jongeren. Vier deelnemers beoordeelden dit negatief. Twee van hen, beiden zonder kinderen, hadden het schrikbeeld voor ogen dat Nederlandse jongeren met achttien jaar de deur uitgaan en daarna nauwelijks meer thuiskomen, terwijl twee anderen, beiden met nog heel jonge kinderen, te veel vrijheid een gevaar vonden voor opgroeiende kinderen. Drie vaders, één met jonge kinderen, en twee met pubers, vonden het niet direct negatief, maar vonden het wel een verschil dat vraagt om goede begeleiding. Tot slot zag Pamir, die ongehuwd is, de positieve kant doordat jongeren leren om vroeg zelfstandig te worden. Desgevraagd meende Mw. Ariana dat Afghaanse families vaak zorg hebben over de kinderen die in Nederland opgroeien. Ze zijn bezorgd dat hun kinderen in de problemen komen door slechte vrienden, drank of drugs, maar ook zijn ze bang dat de kinderen de familiebanden, die van groot belang zijn in de Afghaanse cultuur, los zullen

laten. Tegelijk accepteren de meeste ouders dat hun kinderen enigszins van de Afghaanse cultuur zullen vervreemden.

De vrijheid van Nederlandse jongeren om eigen keuzes te maken voor een opleiding, levenspartner of religie was een ander verschil dat door zeven deelnemers genoemd werd. Volgens hen wordt de keuzevrijheid in Afghanistan beperkt door sociale normen en de autoritaire positie die de ouders (meestal de vader) innemen. Dariush zag de Nederlandse keuzevrijheid ten aanzien van opleiding als een luxe die te danken is aan economische welvaart, waardoor er in Nederland niet zo veel verschil is tussen de inkomens in de bovenste en onderste lagen van de arbeidsmarkt.

Positieve aspecten van Nederland

Aan de deelnemers is gevraagd of er aspecten zijn van Nederland die men positief vindt.

Acht deelnemers waardeerden vooral de vrijheid van de Nederlandse samenleving. De drie oudere mannen vonden de democratische vrijheid het meest positieve aspect van Nederland. Op de vraag “Wat was voor u het grootste verschil tussen Afghanistan en Nederland?” antwoordde Lashkar: “het verschil is tweehonderd jaar. Nederland is tweehonderd jaar verder dan ons in de techniek, de cultuur, de democratie”. Deze mannen zijn ook degenen die nog op volwassen leeftijd, voor de inval van de Sovjet Unie in 1978, de korte bloeitijd van het westerse, democratische gedachtegoed in Afghanistan meegemaakt hebben. Twee van hen vertelden dan ook dat zij gevangen gezeten hebben vanwege hun politieke overtuiging, waaronder één van hen voor een tijdperk van meer dan tien jaar.

Verder waardeerden vijf deelnemers de individuele vrijheid die ze in Nederland genieten, waardoor ze een eigen levensstijl kunnen bepalen en eigen keuzes kunnen maken.

Vijf deelnemers waardeerden de culturele diversiteit van Nederland. Al in het asielzoekerscentrum kwamen ze in aanraking met vluchtelingen uit andere landen en ook bij taalcursussen en tijdens het verdere verblijf in Nederland leerden ze andere culturen kennen. Vier van hen vonden dit zonder meer een verrijkende ervaring. Voor de vijfde deelnemer, Behrad, was het een verrijking op een heel directe manier, hij ontmoette en trouwde met een meisje dat niet Afghaans of Moslim is. Volgens hem was dit in Afghanistan niet mogelijk geweest.

Vier deelnemers waren blij met de gelegenheid om zich te ontplooien door een studie of op anderen manieren en vier deelnemers waardeerden de hulp die zij ontvingen bij het verkrijgen van werk en een inkomen. Drie deelnemers uitten zich positief over de veiligheid van Nederland.

Er waren geen duidelijke verbanden te ontdekken tussen een positieve beoordeling van Nederland en de mate van contact met Nederlanders. Zo had een deelnemer die vier positieve aspecten van de Nederlandse samenleving benoemt, weinig contact met Nederlanders. Ook hadden twee deelnemers die slechts een enkel positief aspect noemden juist veel contact met Nederlanders.

1.3 Persoonlijke Veranderingen

Aan de deelnemers werd gevraagd of zij veranderd zijn door hun verblijf in Nederland. De verwachting is dat deelnemers zullen vasthouden aan kenmerken van de Afghaanse cultuur die zij positief vinden in vergelijking met de Nederlandse, maar dat zij zich wellicht aangepast hebben ten aanzien van aspecten die zij positief vinden in de Nederlandse samenleving. De eerder genoemde thema's worden weer achtereenvolgens besproken. Ook is er nagegaan of de deelnemers vonden dat zij in persoonlijk opzicht veranderd waren.

Omgangsnormen

Geen van de deelnemers was veranderd ten aanzien van de traditionele Afghaanse gastvrijheid. Ook de interviews zelf, die altijd gepaard gingen met thee en hapjes, en in sommige gevallen een complete maaltijd, toonden aan dat deze norm in ere gehouden wordt. Wat betreft het maken van, en zich houden aan afspraken, waren zeven deelnemers wel veranderd. Vijf van hen pasten zich vooral aan in werksituaties en contact met Nederlanders. De andere twee waren hierin echter dermate veranderd dat ze tijdens hun werkbezoek bewust rekening hielden met de gebruiken in Afghanistan: "afpraak is niet altijd afspraak daar". Waargenomen is dat tijdens het onderzoek elk interview op tijd en volgens afspraak verliep. Als het gaat om de directheid van de Nederlanders was Behrad de enige die zei dat hij zich aangeleerd heeft om op het werk duidelijk te zijn naar zijn collega's toe.

Vier deelnemers waren veranderd op het gebied van normen die gelden in de omgang met vrouwen, ouderen of hoger geplaatsten. Deze deelnemers vertelden dat ze "omschakelen" bij bezoek aan mede-Afghanen. Ze letten er bijvoorbeeld op om vrouwen geen hand te geven, dat ze ouderen laten voorgaan en dat ze formele aanspreekvormen gebruiken op het werk. Twee van hen gingen hier heel bewust mee om en bij twee ging dit vrij automatisch. Nog een deelnemer was veranderd in de mate waarin hij sociale verplichtingen ten aanzien van familie en bekenden nakomt, daar hij wegens tijdsgebrek geen geregelde bezoeken aan mede-Afghanen brengt.

Respect voor ouderen

Respect voor ouderen is een traditie die hoog gewaardeerd werd door de deelnemers. Toch zei alleen Behrad, een jongere man zonder kinderen, dat hij later zijn kinderen wil opvoeden volgens het Afghaanse model van “luisteren naar de vader en moeder”. Dariush had al in Afghanistan, nog voor hij zelf vader was, een andere visie: “Ik heb besloten, ik wil een kind hebben dat tegen mij nee durft te zeggen”.

Vijf deelnemers zijn tijdens hun verblijf in Nederland anders gaan denken over de relatie tussen ouders en kinderen en hebben het betonen van respect losgekoppeld van onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. Ali, de jongste deelnemer van 27, stoorde zich aan de absolute autoriteit van zijn vader: “Er zijn dingen waarvan je denkt dat ze anders moeten, maar je kunt het niet zeggen”. Het bleek dat de deelnemers in bepaalde situaties de eigen wil boven die van de ouders stellen. Eén deelnemers liet bijvoorbeeld de moslimreligie los, een daad van absolute ongehoorzaamheid die grote gevolgen had voor de relatie met zijn ouders, daar hij voor een tijd uit huis verbannen werd. Ook Fazal gaat soms zijn eigen weg: “[Mijn ouders] verwachten dat ik respect toon en af en toe bij een landgenoot van hen langs ga, maar dat doe ik niet, want ik heb daar geen tijd voor”. Toch bleek dat deze vijf deelnemers de wil van hun ouders zo ver mogelijk respecteren. Mw. Ariana vertelde dat juist oudere Afghaanse mannen het vaak moeilijk hebben in Nederland. Zij zijn gewend hun autoriteit binnen de familie te laten gelden, maar in Nederland hebben zij onvoldoende kennis van zaken om de juiste beslissingen te nemen en stuiten zij in de loop van de tijd op steeds meer weerstand van hun kinderen.

Drie deelnemers vertelden dat zij veranderd zijn in de manier waarop ze met hun kinderen omgaan. Nasir zei dat kinderen in Afghanistan weinig aandacht krijgen binnen de familie. Hij was daar zelf in veranderd: “Als ik mijn laptop opendoe en mijn dochtertje zegt ‘Lala! Teletubbies!’ dan zeg ik ‘Oké, prima’, maar in Afghanistan zeg je Nee! Wegwezen!” Qasim vertelde dat hij een eigen weg zoekt door zich te informeren over opvoedingsmethoden. Als voorbeeld noemde hij dat hij zijn kinderen niet slaat wanneer ze stout zijn, terwijl dit in Afghanistan algemene praktijk is. Dhr. Ziai vermoedde dat de bron voor deze veranderingen deels gelegen is in het eigen verleden van de deelnemers. In Afghanistan kreeg men ondanks modern denkende ouders toch te maken met de traditionele autoriteitsstructuren binnen de gezinnen. Niet zozeer de blootstelling aan moderne opvoedingsmethoden zijn naar zijn mening de oorzaak van de verandering, maar veeleer de individuele vrijheid die men in Nederland heeft om zich aan ongewenste aspecten van de Afghaanse cultuur te onttrekken.

Vrijheid voor jongeren

Uit de interviews bleek dat de deelnemers bewust nadachten over de opvoeding van hun kinderen te midden van de Nederlandse vrijheid. De keuzes die ze daarin maakten werden aangestuurd door problemen die zich voordoen in Afghaanse gezinnen. Mohammed vertelde dat er ruzies ontstaan wanneer ouders de cultuur af willen dwingen. Verder komen Afghaanse jongeren in de problemen wanneer de ouders hen niet goed kunnen begeleiden in het omgaan met de vrijheid van de Nederlandse samenleving. Rustam zei:

De Afghanen die hier wonen, ze zijn meestal terughoudend, een beetje afgesloten. Ze bewaren zichzelf bij de Afghanen. En hun kinderen, ze krijgen heel vaak problemen, ze begrijpen de meeste dingen niet.

Zeven deelnemers waren ouders met opgroeiende kinderen. Zes van hen meenden dat hoewel te veel vrijheid een gevaar inhoudt voor de kinderen, waardoor zij 'slechte dingen' kunnen gaan doen, een te strenge opvoeding een averechts effect kan hebben. Deze deelnemers kozen een middenweg: geen onbeperkte vrijheid en veel begeleiding van de ouders. Eén deelnemer koos voor een strenge opvoeding, want "als zij de vrijheid misbruiken, want zij zijn kinderen, dan gaat hun toekomst kapot". Ten aanzien van keuzevrijheid vonden deze deelnemers allen dat de kinderen vrij waren om zelf een opleiding te kiezen, en vier van hen vonden dat de kinderen op volwassen leeftijd ook de vrijheid hadden om over te gaan naar een andere religie. Ten aanzien van de keuze voor een huwelijkspartner zeiden twee deelnemers zonder aarzelen dat hun kinderen ook daar compleet vrij in zijn. Een derde deelnemer durfde niet te voorspellen hoe hij zou reageren wanneer de situatie zich voordoet, maar stond in principe de keuzevrijheid voor. Mw. Ariana meende dat het voor Afghaanse ouders nog zeer belangrijk is dat de kinderen binnen de Afghaanse gemeenschap trouwen. Ze merkte op dat keuzevrijheid ten aanzien van een huwelijkspartner ook kan betekenen dat Afghaanse jongeren wel de vrijheid krijgen om zelf te kiezen, maar dan uit de kandidaten die hun ouders uitzoeken.

Positieve aspecten van Nederland

Het is te verwachten dat deelnemers veranderd zijn in aspecten die zij positief vonden in de Nederlandse samenleving. Deze aspecten waren vooral de individuele en democratische vrijheid en de culturele diversiteit van Nederland.

Op één na kwamen alle deelnemers aan het onderzoek uit Kabul, Herat of Mazar-i-Sharif, steden die moderner zijn dan de rest van Afghanistan. Acht van de deelnemers gaven ook aan dat ze óf uit een gezin met ruimdenkende, moderne ouders komen, óf dat ze door hun studie in Afghanistan al een moderne denkwijze hadden ontwikkeld. Bij deze deelnemers was het te verwachten dat er slechts beperkte veranderingen zouden optreden in opvattingen over democratie. Nasir legde een link tussen westers denken, opleiding en stadsbewoners:

Afghanen zijn gevlucht vanwege de oorlog. En wie waren die vluchtelingen? Die zijn hoogopgeleid, die kunnen het regime van de Taliban niet accepteren. Maar de dorpingen, of de mensen van het platteland, voor hen maakt het niet uit, de Taliban of een ander regime, voor hen is het gewoon hetzelfde.

De drie oudere mannen, die de Nederlandse democratie het meest positieve kenmerk van het land vonden, meenden dat zij in dit opzicht niet veranderd waren door hun verblijf in Nederland en verwezen daarbij ook naar het feit dat zij juist uit Afghanistan gevlucht zijn vanwege het feit dat zij het moderne democratische gedachtegoed aanhingen. Toch vertelden deze mannen dat zij in Nederland een bredere kijk op politieke zaken ontwikkeld hebben, en dat zij versterkt zijn in hun “westerse manier van denken”. Twee jonge deelnemers vonden dat zij meer democratisch geworden zijn in hun denken. Beiden verwezen naar de cartoon van de profeet Mohammed die in de Deense pers verscheen. Hoewel ze de cartoon afkeurden, vonden ze de reactie in Afghanistan nog erger. Pamir zei “Afghanistan was één van de eerste landen die ging demonstreren en eigen scholen in brand steken. Ja, waar is dat voor nodig?” en Nasir voegde daaraan toe dat hij in Kabul zijn opinie hierover liever voor zichzelf hield.

Vijf deelnemers waren positief over de individuele vrijheid die ze in Nederland genieten. Pamir bracht hier een nuancering aan: “Er zijn sommige dingen die een Afghaan beter niet kan doen. Soms om niet je familie een slechte naam te geven”. De individuele vrijheid van Nederland had vooral invloed op de keuzes die de deelnemers maakten ten aanzien van huwelijkspartner en religie. Drie deelnemers zijn in Nederland getrouwd. Twee zijn getrouwd met een vrouw die niet Afghaans, noch Moslim is, de derde ging echter terug naar Afghanistan om zijn vrouw op te halen. Mw. Ariana vertelde dat de normen binnen de Afghaanse gemeenschap in Nederland langzaam veranderen. Echtscheiding komt steeds meer voor en het is, hoewel nog steeds ongebruikelijk, niet onmogelijk voor een Afghaanse vrouw om daarna

weer te trouwen. Volgens haar zijn deze veranderingen een gevolg van de praktische problemen waar ouders zich voor gesteld zien bij de keuze van een geschikte huwelijkspartner voor hun kinderen. In Afghanistan hebben zij immers de mogelijkheid om navraag te doen over de kandidaten, maar in Nederland is het niet altijd mogelijk om precies te achterhalen met wie men te maken heeft. Ook kunnen hun dochters jaren kwijtgeraakt zijn tijdens de vlucht en asielpcedure, waardoor overhaaste huwelijken gesloten worden die soms op een echtscheiding uitlopen. De twee ongehuwde deelnemers aan het onderzoek, Ahmad en Pamir, vertelden over hun problemen om een Afghaanse huwelijkspartner te vinden. Zonder een familie die kan bemiddelen was dit volgens Ahmad in Nederland een moeilijke zaak. Bij Pamir bleek dat zijn waardering voor de vrijheid van Nederland op gespannen voet stond met zijn wensen ten aanzien van een huwelijkspartner. Hij zocht namelijk een meisje uit een goede familie, die niet toegelaten werd om te gaan stappen of afspraakjes te maken, terwijl hij dit zelf wel deed. Hij vond dit zelf ook niet helemaal kloppen:

Maar wat betreft de familie kennen, misschien is het wel ouderwets, maar ik vind het toch wel belangrijk. In principe ben ik eigenlijk tegen dit soort dingen, maar als je mij vraagt of het me uitmaakt wat voor iemand het is, dan zou ik eerlijk zeggen dat het me wel uitmaakt [...] Ik weet niet waarom dat zo is, terwijl je zelf het wel doet. Dat je met meisjes uit bent geweest.

Vier deelnemers waren veranderd ten aanzien van religie. Voor Nasir werd zijn religie belangrijker in Nederland. Vooral tijdens de moeilijke beginperiode gaf het gebed hem de rust dat God voor hem zou zorgen. Wel begon hij in Nederland een onderscheid te maken tussen cultuur en religie. Zo vond hij het dragen van een hoofddoek geen voorschrift uit de Koran, maar een cultuurgebruik. Eén deelnemer is in Nederland juist minder religieus geworden. Voor hem was religie hoofdzakelijk een cultureel gebruik waar je niet omheen kunt:

De mensen vinden het niet leuk als je zegt, ik ben niet religieus. Dat zeg ik niet tegen mijn broers als ik daar ben, dan gebruik ik juist allerlei bijgelovige, religieuze uitdrukkingen.

Pamir vond zijn religieuze opvoeding nuttig, maar was 'niet praktiserend'. Hij zei binnen zijn familie alle vrijheid te hebben om van religie te veranderen als hij dit zou willen. De vierde deelnemer, tot slot, brak radicaal met de moslimreligie door christen te worden. Dhr. Ziai merkte

hierover op dat traditie, cultuur en religie diep verweven zijn en dat een breuk met de Islam religie toch nog één van de grootste taboes in de Afghaanse gemeenschap is.

Vijf deelnemers waren in Nederland toleranter geworden. Dariush was als gevolg van de oorlog met de Sovjet Unie vooringenomen tegen de Russische echtgenote van een Afghaanse kennis en hield daarom contact met het echtpaar af. Bij de geboorte van zijn eerste kindje in Nederland kwam deze vrouw echter ongevraagd een week koken en het huishouden doen, waardoor hij ontdekte dat “mensen gewoon mensen zijn” en dat elke cultuur goede en minder goede kanten heeft. Qasim zei dat hij geleerd heeft om homoseksuelen te accepteren, terwijl dit volgens hem in Afghanistan een taboe is.

Tot slot wilden drie deelnemers het goede uit de Nederlandse cultuur overnemen en het goede uit de eigen cultuur behouden. Qasim zei hierover: “dat zegt iedereen wel, maar de wijze waarop dat gebeurt is niet echt bewust.” Volgens hem passen migranten hun gedrag aan aan de Nederlandse maatschappij omdat dit nodig is om in de samenleving te kunnen functioneren. Na een poos gaan ze dit gedrag als normaal en zelfs als goed en nuttig zien, waardoor er volgens Qasim een verandering optreedt in het denken, de identiteit en uiteindelijk de cultuur zelf.

Identiteitsveranderingen

Een aantal deelnemers vertelden over ontwikkelingen in het eigen karakter tijdens hun verblijf in Nederland. Drie deelnemers zeiden dat ze milder zijn geworden door hun verblijf in Nederland. Ze gebruikten daarbij woorden als zachter, geduldiger en rustiger. Rustam vatte zijn persoonlijke ontwikkeling als volgt samen:

In Nederland, al het dialoog, de confrontaties van de mensen, maakten mij toleranter, wijzer. In mijn ziel, mijn geest, dacht ik: het leven dat in je hoofd zit, dat is niet zo, dat is veel uitgebreider en veel dieper dan wat je ziet en wat je voelt. Al de stromingen en ideologieën die bevolkingsgroepen, etnische groepen, verschillende mensen, culturen hebben, al die dingen, als je die niet kunt accepteren, dan kun je niet vrij of makkelijk leven.

Drie deelnemers waren jonger dan twintig jaar bij aankomst in Nederland en maakten een belangrijk deel van hun ontwikkeling naar volwassenheid hier door. Zij meenden dat het daarom moeilijk was om aan te geven in welke mate zij veranderd zijn als gevolg van deze ontwikkeling, of door hun verblijf in Nederland. Twee deelnemers waren in Nederland een meer rationele

manier van denken gaan hanteren. Ze namen nu beslissingen vanuit een rationele afweging van de voor- en nadelen, en niet vanuit religieuze principes.

Geen van de deelnemers zei helemaal niet veranderd te zijn in Nederland. Drie jonge deelnemers en één van middelbare leeftijd zeiden op meerdere aspecten veranderd te zijn. Zij woonden 11 tot 15 jaar in Nederland. Negen deelnemers vonden zichzelf zeer weinig veranderd. Zij noemden slechts één aspect waarop zij veranderd waren. Leeftijd en duur van verblijf speelden hierbij geen rol, daar deze groep de vijf oudste deelnemers en drie jongste deelnemers aan het onderzoek insloot, alsook de twee deelnemers die al het langst in Nederland wonen, 19 en 27 jaar. Dhr. Ziai meende dat, daar Afghanen in Nederland vooral politieke vluchtelingen zijn die er reeds in Afghanistan een moderne westerse denkwijze op nahielden, zij in veel opzichten goed in de Nederlandse samenleving passen en er daarom weinig verandering optreedt in de persoonlijke identiteit.

2. Bezoek aan Afghanistan

Aan de deelnemers zijn vragen gesteld over het eerste en de latere bezoeken aan Afghanistan. Drie factoren kunnen van invloed zijn op de mate van repatriation distress die men ervaart tijdens een bezoek aan het land van herkomst. De eerste is hoe voorbereid men is op mogelijk negatieve ervaringen en de deelnemers is gevraagd naar de verwachtingen die zij hadden van hun bezoek, de mate waarin deze uitkwamen en naar onverwachte negatieve ervaringen. De tweede factor is de mate waarin men zich tijdens het bezoek bewust wordt van veranderingen in de eigen identiteit. Aan de deelnemers is gevraagd of ze tijdens het bezoek aspecten bij zichzelf ontdekten waarin ze veranderd waren door hun verblijf in Nederland. De derde factor is de bejegening die men tijdens het bezoek ondervindt. Aan de deelnemers is gevraagd hoe men ontvangen werd en hoe omstanders reageerden op mogelijke veranderingen in de deelnemer.

2.1 Voorbereid op negatieve ervaringen

De verwachting die men van het bezoek had werden uiteraard in grote mate gekleurd door de motivatie die ten grondslag lag aan het bezoek. Eerst worden daarom de redenen voor het bezoek aan Afghanistan in kaart gebracht. Het is te verwachten dat het eerste bezoek aan Afghanistan na langdurig verblijf in Nederland de meeste indruk gemaakt heeft, en daarom is er in de interviews gevraagd naar de verwachtingen die men had van dit bezoek alsmede naar de ervaringen die men had tijdens het bezoek. Hieruit moet blijken of het bezoek tegenviel of de verwachtingen juist

overtrof. De indrukken van de deelnemers vallen uiteen in een aantal thema's en deze worden achtereenvolgens aan de orde gesteld. Ze betreffen de aankomst, de eerste indrukken, de algemene situatie in Afghanistan, de economische achteruitgang, de Afghaanse bevolking, de veiligheidssituatie en de ervaringen tijdens een werkbezoek aan Afghanistan. Waar de deelnemers teleurgesteld werden in hun verwachtingen bleek het dat zij daar zelf verklaringen voor zochten en deze worden ook besproken. Tot slot is nagegaan of de tolerantie en waardering die men voor Nederland ontwikkelde tot gevolg had dat men onverwachte moeite ondervond om de meer traditionele cultuur van Afghanistan weer te accepteren.

Motivatie

Acht deelnemers zijn meer dan één maal terug geweest naar Afghanistan, en voor deze bezoeken bestonden vaak verschillende motieven. Eén van hen ging bijvoorbeeld twee maal op familiebezoek en bracht de derde maal een werkbezoek voor een TRQN project.

Acht deelnemers zijn terug geweest voor werkdoeleinden, zoals voor een stage, een TRQN project, of voor een hulporganisatie. Bij al deze mannen was de wens om “iets te doen voor Afghanistan” een belangrijke motivatie. Daarnaast overlapte deze wens met andere redenen. Voor de drie oudere deelnemers was een tweede motivatie de mogelijkheid om weer actief werkzaam te zijn. Ook speelden privé-redenen een rol. Weerzien met familie was een tweede motivatie voor vijf geïnterviewden die teruggingen voor werkdoeleinden. Verder waren twee deelnemers op afstand betrokken bij de Afghaanse politiek en zochten oude contacten op en twee deelnemers oriënteerden zich op een eventuele terugkeer naar Afghanistan. Eén deelnemer, Rustam sprong eruit. Hij sprak duidelijk uit dat hulp aan zijn land de enige reden was.

Bij vier geïnterviewden was familiebezoek telkens de hoofdreden van het bezoek. In sommige gevallen was dit extra leuk door een eerste ontmoeting met nieuwe neefjes, nichtjes of kleinkinderen die geboren waren tijdens hun afwezigheid. Omgekeerd werden ook kinderen die in Nederland geboren waren geïntroduceerd aan de familie in Afghanistan. Het bleek dat ook het familiebezoek samenging met andere motivaties. Eén deelnemer gebruikte de gelegenheid om zijn belangen op de eigendomsmarkt op orde te brengen, een ander probeerde een stage voor zijn studie te regelen, terwijl een derde het bezoek combineerde met vrijwilligerswerk voor een stichting die zich inzet voor de wederopbouw van Afghanistan. Eén deelnemer viel op doordat hij terugging om redenen die voortkwamen uit zijn religieuze overtuiging. Deze deelnemer was in Nederland christen geworden en ging terug om een gebedswandeling door Kabul te maken.

De verwachtingen die men van een bezoek had waren gekoppeld aan, en daardoor even divers en complex als de redenen voor het bezoek. In hoofdzaak hoopte men op een blijde ontmoeting met familie en bekenden, of om een zinvolle bijdrage te kunnen leveren aan de wederopbouw van het land. Geen van de deelnemers waren erop voorbereid dat hun bezoek aan Afghanistan tegen zou kunnen vallen. Integendeel, de overheersende emotie was een verwachtingsvolle spanning. In de woorden van Dariush: “Een paar dagen daarvoor al, ik was... zeg maar zenuwachtig, heel blij dat ik daar heen zou gaan”.

Aankomst

Zes deelnemers spraken over intense emoties bij de aankomst in Afghanistan. Hamid genoot van elk moment en probeerde alles in zich op te nemen: “de lucht, het uitzicht, de bergjes rondom het vliegveld”. Pamir vond het echter deels een verdrietige ervaring. Na zijn overstap op het luxe Dubai vliegveld zag hij in de aankomsthal van Kabul gaten in de vloeren en een aftandse bagageband: “het is je eigen land, zo erg wil je het niet zien eigenlijk”.

Ook beschreven vier deelnemers de spanning die er was bij aankomst. Deze kon voortkomen uit alledaagse problemen, zoals bij Hamid die op het moment van aankomst nog geen onderdak had, maar werd ook veroorzaakt door de specifieke omstandigheden die in Afghanistan heersen. Rustam vertelde dat er de dag voor zijn aankomst een grote aanslag gepleegd was in Kabul, en dat men hem bij aankomst gelijk vroeg of hij het aandurfde om met de auto van de IOM mee te rijden, vanwege het feit dat “die witte auto’s met die antenna” een doelwit vormden voor ontvoeringen. Voor Ahmad, die naar Afghanistan ging voor familiebezoek, was het vooral een leuke spanning. Hij verliet Afghanistan toen hij achttien was, en kon na zeven jaar voor het eerst weer zijn ouders, broers en zussen ontmoeten. Hij had het moment dan ook van tevoren gepland en wilde niet door de familie afgehaald worden:

Ik heb niet gebeld, want ik wou zelf naar huis gaan. Dat was goed hé! Want ik ga naar huis, dan in één keer de deur open doen, en dan ben ik hier!

Eerste indrukken

De eerste indrukken van Kabul werden overheerst door de vernieuwde skyline van de stad, teken van de wederopbouw. Alle deelnemers vertelden over de moderne gebouwen, de dure auto’s of de ongekende drukte op straat. De tekenen van welvaart stonden voor zes deelnemers echter in

schril contrast met de zichtbare sporen van verwoesting. Hamid en Fazal verlieten Afghanistan tijdens de Sovjetbezetting, tijdens welke Kabul grotendeels ongeschonden bleef, en hadden de gevolgen van de daaropvolgende burgeroorlog nog niet eerder gezien. Fazal zag “aan de ene kant een positieve verandering, aan de andere kant Kabul die in een ruïne veranderd was”. Voor Rustam en Nasir, die beiden tijdens het Taliban bewind dat volgde op de burgeroorlog gevlucht waren, was de verwoesting niet nieuw, maar zij vonden het toch weer een schokkende aanblik. Nasir vertelde hoe hij uit het vliegtuigraampje keek en dacht: “Waar ben ik?” Hun reactie verklaarden ze vanuit het feit dat, toen ze nog in Afghanistan woonden, er een zekere gewenning aan het straatbeeld ontstaan was, terwijl bij hun terugkeer dit beeld in plotseling contrast stond met de straatbeelden van Nederland, waar ze intussen aan gewend waren geraakt. Ahmad vertelde dat het hem opviel dat veel vrouwen in Kabul nog steeds de burqa droegen.

Situatie in Afghanistan

Alle bezoeken van de deelnemers vonden plaats na de verdrijving van de Taliban in Oktober 2001 en elf deelnemers hadden positieve verwachtingen omtrent de situatie in Afghanistan zelf. De wederopbouw was met internationale hulp van start gegaan, het land leek weer veilig te zijn en men had de indruk dat het onderwijs langzaam van start ging, dat mensen weer werk hadden, kortom dat het leven hervat werd. Bij de bezoeken die plaatsvonden kort na 2001 bleek dit ook zo te zijn, maar al snel werd het duidelijk dat vrede en economische vooruitgang niet op korte termijn bereikt zouden worden in Afghanistan. In de loop der jaren werd de situatie in Afghanistan bovendien niet beter, maar zelfs slechter. Dit wordt geïllustreerd door de woorden van Ahmad, die vanaf 2002 elk jaar teruggeweest is:

In 2002 was de situatie heel goed. Ik voelde dat het rustiger was, en de mensen zijn een beetje aan normale dingen aan het denken, ze hebben een beetje vrijheid.

Vraag: In vergelijking met de tijd voor u wegging?

Nee, in vergelijking met het jaar daarna.

De deelnemers, die allen op hoogte bleven van de ontwikkelingen in Afghanistan via contacten in het land zelf, of door Afghaanse Tv-kanalen, waren zich hier ook van bewust. Toch had men de hoop dat de internationale hulp een wezenlijk verschil zou maken. Zelfs Jafar, die pas in 2007 voor het eerst terugging, had nog de verwachting dat de levensstandaard van de bevolking

verbeterd zou zijn. Hij noemde zichzelf dan ook een onverbeterlijke optimist. Ali, die als laatste van de deelnemers in 2001 gevlucht was en in 2009 voor het eerst weer terugging, vertelde:

Ik had de verwachting dat het toch iets beter zou zijn dan zeven, acht jaar geleden. Maar ik was geschokt. Tijdens de Taliban, zij waren heel streng, extremisten, maar de kans op ontvoering was kleiner dan nu. Nu hebben verschillende groeperingen de macht. Er is eigenlijk geen centrale macht, geen overheid. Geen politie die je kunt vertrouwen.

Drie deelnemers vertelden dat ze de beelden op TV hadden gezien en meenden dat ze wisten wat hen in Afghanistan te wachten stond, maar dat dit hen toch niet op de werkelijkheid voorbereid had. Hieruit bleek dat men kan denken voorbereid te zijn, terwijl men dat in feite niet echt is. Hamid was 22 jaar weggeweest en had enkele jaren van de Sovjetbezetting meegemaakt, maar niet de daaropvolgende burgeroorlog en het Taliban regime. Hierdoor was hij voorbereid op het feit dat Afghanistan na dertig jaar oorlog niet meer hetzelfde land kon zijn dat hij verliet. Toch was hij enorm geschokt door wat hij in Kabul aantrof. Hij zei:

In je hoofd, in je herinnering, is Kabul een heel andere stad, ondanks dat je de beelden op TV ziet en de berichten hoort en dergelijke, het beeld dat je in je hoofd hebt is heel anders. En dat is wel drastisch veranderd toen ik met mijn eigen ogen de verwoesting zag.

Eén deelnemer viel op doordat hij de positieve verwachtingen niet deelde. Qasim zei dat zijn intensieve contact met Afghanistan, de berichtgeving in de media en informatie via het internet ervoor zorgden dat hij zich geen illusies maakte over de toestand daar: “Uiteindelijk, als je niet veel anders verwacht, dan is het ook niet echt schokkend”.

Daar op één na alle deelnemers teleurgesteld waren in de situatie in Afghanistan, had de lengte van het bezoek hier duidelijk geen invloed op.

Economische achteruitgang

Acht deelnemers werden getroffen door de zichtbare toename in de verschillen tussen arm en rijk. Vervallen en kapotgebombardeerde huizen stonden naast gloednieuwe riant villa's. Op straat kwam men bedelende kinderen en landmijnslachtoffers tegen, maar ook luxe terreinwagens. Deze aanblik maakte een diepe indruk. Volgens de deelnemers waren bedelaars

ongekend in het vroegere Kabul. Verder verbaasden zeven van de geïnterviewden zich over het gebrek aan infrastructuur, ondanks alle berichten die zij gehoord hadden over ontwikkelingshulp die vanuit het westen naar Afghanistan stroomde. Problemen in Afghanistan die door de deelnemers het meest genoemd werden zijn gebrek aan elektriciteit, onbegaanbare wegen en huisvuil dat niet opgehaald werd. Ahmad, die sinds 2002 elk jaar een bezoek aan Afghanistan bracht, had een eigen graadmeter waaraan hij de toestand in Afghanistan beoordeelde:

Nog in 2002 hadden de mensen geld. Ik had geen tweedehandse winkel gezien. Als je een tweedehandse winkel ziet, met tafel en bed, dan weet je er is iets aan de hand, mensen gaan weglopen, ze gaan spullen verkopen. In 2002 was dat niet, in 2003 ook niet. Iedereen kwam van Pakistan en Iran naar Afghanistan. Ze kwamen terug. In 2004 zag ik een paar tweedehandse winkels. Ik zag de mensen hebben geen vertrouwen, die willen weg. In 2005 was het verdubbeld.

De acht deelnemers die de economische achteruitgang benoemden als een teleurstellend aspect van hun bezoek sloten de drie oudere deelnemers in, terwijl zij varieerden naar de lengte van en het aantal bezoeken dat zij aan Afghanistan brachten.

De bevolking

Het tweede thema dat steeds terugkeerde in de verhalen van de deelnemers was het veranderde gedrag op straat en in de winkels. De vier meest genoemde aspecten hiervan waren oplichterij, agressie, onverschilligheid en onbeleefdheid. Zes deelnemers stoorden zich aan winkeliers en taxichauffeurs die buitenlandse bezoekers bedriegen met hoge prijzen. Zes deelnemers spraken over de argwaan en agressie die onder de bevolking heerste. Ook vertelden zes geïnterviewden over een gebrek aan mededogen en empathie voor de medemens, terwijl volgens vijf deelnemers beleefdheid en respect voor anderen verdwenen waren. Rustam zei:

Bijvoorbeeld als je in een winkel gaat. Ze kijken naar je. Of je vraagt wat kost dit? Ze geven een soort antwoord alsof je een vijand van zijn vader bent. Het gedrag is heel anders. De goede manieren zijn weg.

Slechts twee deelnemers hadden weinig gemerkt van het veranderde gedrag van de bevolking. Behrad werd goed behandeld door winkeliers en taxichauffeurs: “Jij bent hier op visite, jij krijgt

thee!” Hij kwam echter weinig op straat en ging hoofdzakelijk op familiebezoek. Qasim vertelde dat hij van vrienden gehoord had dat de mensen minder vriendelijk geworden waren, maar dat hij dit zelf niet meegemaakt had. Hij genoot juist van het contact met de mensen op straat.

Dhr. Ziai opperde de mogelijkheid dat de beschreven verandering in de bevolking van Afghanistan hoofdzakelijk van toepassing is op de bevolking van Kabul. Zijn waarneming was dat Afghanen een ideaalbeeld van vroeger in zich dragen waaraan de huidige situatie afgemeten wordt. Men houdt er geen rekening mee dat Kabul sinds 2002 een internationale stad geworden is en dat de stadsbewoners geen spiegel zijn van de Afghaanse bevolking. Dit werd bevestigd door de ervaringen van Dariush, die alleen in Herat kwam. Hij noemde geen van bovenstaande veranderingen, maar daarentegen wel een grote hang naar dure westerse statussymbolen als auto's en TV's. Dit vond hij dermate vervreemdend dat hij er niet zou willen wonen: “misschien ben ik dan over zes maanden, over een jaar, net als de mensen daar”.

Daar het veranderde gedrag van de bevolking door elf deelnemers genoemd werd, speelde ook hier de duur van het bezoek geen rol. Van de vijf deelnemers die drie of meer van bovengenoemde aspecten benoemden, waren er vier in Afghanistan op werkbezoek. Het gebrek aan normen als eerlijkheid en respect werd vooral door de zes deelnemers opgemerkt die (deels) van Pashtun afkomst zijn. Het gebrek aan onderling mededogen werd door zes deelnemers genoemd, waarvan er vier Tajiek waren. Tegelijk waren vijf van deze zes deelnemers 49 jaar en ouder.

Veiligheid

Zorgen over de veiligheidssituatie in Afghanistan speelden onder bezoekers in de eerste jaren na de verdrijving van de Taliban nog geen rol. Toch hadden twee deelnemers wel angst. Bij één deelnemers was dit een overblijfsel van de vrees die hij gekend had tijdens het communistische regime en de Sovjetbezetting. De andere deelnemer, die zich in Nederland tot het christendom bekeerd had, was vanuit Afghanistan bedreigd en nam daadwerkelijk maatregelen: “Ik had mijn baard laten groeien, een zwarte zonnebril droeg ik altijd, met een petje. Ik heb mezelf zo onherkenbaar mogelijk gemaakt”. Vanaf 2004 waren de deelnemers er wel op voorbereid dat de situatie in Afghanistan onveilig was en waren er zorgen over de veiligheidssituatie, hetzij bij henzelf, dan wel bij de familieleden die in Nederland achterbleven. Zo zei Mohammed dat hij gehoord had dat mensen uit het buitenland ontvoerd werden voor geld. Pamir vertelde dat zijn

moeder in Nederland zich ernstig zorgen maakte. Hij belde haar dagelijks, “maar toch, het was onvoldoende, ze kwam zelf kijken!”

Het bleek dat de toenemende criminaliteit, en gedurende de laatste jaren ook het gevaar van aanslagen in Kabul, van invloed waren op de bezoeken. Pamir, die bij zijn eerste bezoek in 2005 nog zonder zorg laat in de avond over straat wandelde met zijn werkkoffertje, vond het bij latere bezoeken “steeds minder leuk geworden, eerlijk gezegd. Steeds meer spanning.” Vijf deelnemers gingen in Kabul niet alleen over straat en bleven na het donker thuis. De ouders van Ahmad stelden de voorwaarde dat hij binnen zou blijven, of dat er bescherming voor hem geregeld werd. Ahmad, die sinds 2002 elk jaar op vakantie is geweest bij zijn familie, zei zelf:

Als ik daar heen ga, ik zal het gewoon eerlijk zeggen hé, ik moet een wapen kopen. Dat doe ik.

Drie deelnemers vertelden dat ze in Afghanistan traditionele kleding droegen om daardoor te verbergen dat ze in het buitenland wonen, omdat dit het gevaar van een beroving of ontvoering zou vergroten. Drie deelnemers maakten zich zorgen over de kans op een aanslag door de Taliban. Tijdens het bezoek van Nasir werden twee grote aanslagen gepleegd, en daarbij kwamen respectievelijk ongeveer dertig en zestig mensen om. Beide keren was hij zelf onderweg, en dit veroorzaakte voor hem dagelijkse spanning wanneer hij op weg was naar zijn werk of woonplaats. Twee deelnemers liepen gevaar vanwege hun werk of politieke betrokkenheid. Zij namen actief maatregelen door hun verblijfplaats verborgen te houden voor anderen en lieten zich bijvoorbeeld niet door een taxi thuis afzetten. Eén deelnemer durfde het niet aan om zijn vrouw en kinderen mee te nemen naar Afghanistan. Daarentegen is het opvallend dat de twee deelnemers die angst hadden om terug te keren naar Afghanistan beiden vertelden dat ze hun vrees kwijtgeraakt waren door het eerste bezoek.

De onveiligheid werd door elf van de deelnemers genoemd, waardoor de lengte van het bezoek alsmede het aantal bezoeken geen rol speelde.

Verklaringen

De veranderingen in de bevolking en in de toestand van het land hielden de deelnemers dermate bezig dat elf van hen naar een oorzaak zochten. Zeven deelnemers noemden de overheid corrupt. Wanpraktijken van de regering werden gezien als de oorzaak van de stijgende levenskosten, het uitblijven van betere levensstandaarden, het gebrek aan infrastructuur, de ernstige

luchtvervuiling in Kabul en de slechte kwaliteit van de nieuwbouw. Nasir meende dat corruptie er ook de oorzaak van is dat mensen zich gaan aansluiten bij de Taliban. Een aantal deelnemers noemde regeringslieden bij naam die zich verrijken door misbruik van internationale steun aan het land. Fazal gaf echter aan dat corruptie er vroeger ook al was, hoewel er toen minder te besteden was en het dus minder opviel. Hij nam voor lief dat, om iets te bereiken binnen een corrupt systeem, men gedwongen wordt om “een beetje water bij de wijn te doen”. Men maakte ook persoonlijk incidenten van corruptie mee. Pamir vertelde over het gebruik van de telefoon op kantoor om familie in het buitenland op te bellen, en Nasir vertelde over een incompetent collega die aangesteld was vanwege zijn relatie met de directeur van het bedrijf. Ahmad wilde een stage in Afghanistan regelen en solliciteerde bij een opleidingsinstituut. De manager was wel bereid hem aan te nemen, mits Ahmad bereid was hem daarvoor 100 Euro per maand te betalen.

Acht deelnemers schreven het gebrek aan onderlinge wellevendheid toe aan dertig jaar oorlog. Ali verklaarde het gebrek aan medemenselijkheid door de gewenning die optreedt bij de dagelijkse aanblik van zoveel ellende. Volgens anderen is de bevolking getraumatiseerd. Rustam zei: “de oorlog maakt de mensen geestelijk zo kapot, het menselijke gedrag, het wordt... als een roofdier”. Ook Hamid sprak van “de verwoesting in de mensen” en Pamir vertelde dat opvangcentra voor geestelijke hulp en traumaverwerking in Afghanistan niet bestaan en “dat zal toch wel effect hebben op de mensen”. Nasir koppelde het aan zijn eigen ervaring:

Die oorlog heeft een slechte invloed op iedereen. Op iedere Afghaan. Op alle Afghanen, op allemaal. Iedereen wordt heel snel boos [...] En het komt, dat weet ik zeker, door de oorlog. Op één dag is op Kabul drieduizend raketten afgevuurd! Ik heb zelf ook moeite [...] In het begin nog steeds, bijvoorbeeld als mijn kindje iets doet, ik wordt heel snel boos.

Zes deelnemers schreven het gebrek aan onderlinge empathie toe aan de economische nood, waardoor men zich alleen om zichzelf bekommert. “Sociale verantwoordelijkheid bestaat niet meer in Afghanistan”, meende Ali. Volgens drie deelnemers leidt een gebrek aan vertrouwen in de regering en de toekomst ertoe dat men elke kans aangrijpt om zichzelf te verrijken.

Wat betrof de onveiligheid schreven Ali en Lashkar de problemen toe aan de onmacht van de centrale overheid om ‘rule of law’ te handhaven, dan wel het feit dat voormalige warlords nu in de regering zitten. Dariush noemde de vele wapens die in omloop zijn als een verdere oorzaak voor het toenemende geweld.

Werkbezoek

Acht deelnemers gingen naar Afghanistan voor werkdoeleinden. Zes van hen gingen voor twee tot zes maanden met een TRQN project van de IOM. Een ander ging meerdere malen namens een hulporganisatie. De laatste ging voor negen maanden stage en daarna voor werkbezoeken. De verwachtingen van de stageloper werden overtroffen; hij had het enorm naar zijn zin en is daarna ook telkens met plezier teruggegaan. Ook de hulpverlener vond dat hij nuttig werk heeft kunnen verrichten. Wat betref de TRQN deelnemers waren er positieve en negatieve ervaringen. Positief was voor de drie oudere deelnemers om weer aan het werk te zijn en, eveneens als voor een vierde deelnemer, de mogelijkheid om hun Afghaanse werkervaring te benutten. Drie deelnemers vonden het een goede ervaring omdat ze veel werk verzet hebben. Daartegenover staat dat twee van hen vonden dat de periode te kort was om daadwerkelijk het doel van het project te bereiken. Vijf deelnemers vonden de werkomstandigheden in Afghanistan verre van ideaal en spraken over een slechte organisatie en corruptie. Zij noemden het gebrek aan steun van de IOM bij praktische problemen die zich voordeden tijdens het project; het ontbreken van een goede regeling voor ziektekosten en de ontoereikende onkostenvergoeding. Drie deelnemers bleken ook behoefte te hebben aan een evaluerend gesprek bij terugkeer naar Nederland. Eén deelnemer vond dat een betere voorbereiding problemen zou kunnen voorkomen:

Degene die teruggaan voor zo'n tijdelijk project, mijn mening is dat ze een soort workshop hier moeten volgen. Dat is echt noodzakelijk [...] Je moet voorbereid zijn: hier is een richtlijn, dit soort materiaal moet je meenemen. In die workshop moet dit uitgelegd worden. En ook wat de situatie in Afghanistan is. Bijvoorbeeld, een persoon woont hier al tien of vijftien, hij is in die tijd nooit in Afghanistan geweest. Die situatie moet uitgelegd worden.

Confrontatie met de Afghaanse cultuur

De aspecten van de Nederlandse cultuur die men waardeerde bleken vooral de individuele en democratische vrijheid en de culturele diversiteit van Nederland te zijn. De tolerantie en waardering die men had voor de Nederlandse cultuur, hadden niet tot gevolg dat men moeite ondervond om de traditionele Afghaanse cultuur weer te accepteren. Eén van de deelnemers ging heel bewust met de culturele verschillen om. Hij vertelde dat hij aan zijn kinderen de tradities en religieuze gebruiken van de Afghaanse cultuur leert met het uitsluitende doel dat zij zonder problemen “een beetje mee kunnen draaien” in de Afghaanse gemeenschap.

2.2 Persoonlijke veranderingen

Repatriation distress kan toenemen doordat men ontdekt dat men tijdens verblijf in het buitenland zo veranderd is dat men zich minder thuis voelt in het land van herkomst. Aan de deelnemers is gevraagd of zij bij hun bezoek aan Afghanistan merkten dat ze veranderd waren tijdens hun verblijf in Nederland. Acht deelnemers hadden dit niet of nauwelijks bemerkt. Voor zover ze veranderingen bij zichzelf waarnamen waren dit uiterlijke aanpassingen die ze gemaakt hadden, terwijl “de basis” hetzelfde gebleven was. Een negende deelnemer, Hamid, kwam er na 22 jaar afwezigheid juist achter dat hij zich in Afghanistan weer helemaal thuis voelde, terwijl hij zich Nederland nooit helemaal thuis heeft gevoeld of zal voelen.

Vier deelnemers ontdekten dat zij wel veranderd waren tijdens hun afwezigheid. Pamir zei: “Je komt terug in de oude situatie, dan denk je, ik ben vervreemd. Zo ben ik niet meer”. Hij kwam er achter dat hij op het werk een “Nederlandse mentaliteit” ontwikkeld had, waardoor hij bijvoorbeeld geen misbruik maakt van de tijd van de baas. Daardoor viel het hem op dat zijn collega’s tijdens werktijd gingen bidden of eigen bezigheden gingen regelen. Hij vond het niet altijd mogelijk om dit met zijn collega’s te bespreken. Dariush bemerkte soortgelijke veranderingen bij zichzelf. Hij vertrouwde niet meer, volgens de Afghaanse gewoonte, op mondelinge afspraken, maar was in Nederland gewend geraakt om alles te documenteren en bewijs van betaling bij alle transacties te vragen. Verder merkten Pamir en Ali dat zij een meer rationele manier van denken ontwikkeld hadden. Pamir vond het vreemd dat zijn getrouwde broers het aantal kinderen aan de wil van God overlieten, terwijl het volgens hem gaat om “niet hoeveel kinderen je kunt maken, maar hoeveel kinderen je kunt opvoeden”. Tot slot kwam Nasir tot de verrassende ontdekking dat, nadat hij erg eenzaam geweest was gedurende de eerste jaren in Nederland, hij nu moeite had zich aan te passen aan het collectieve leven van de Afghaanse familie: “Ik wilde soms alleen, rustig zijn”. Voor de deelnemers veroorzaakten deze veranderingen frustraties bij henzelf en onbegrip bij anderen.

De lengte van het bezoek bleek niet van invloed te zijn op het feit of men wel of niet veranderingen bij zichzelf ontdekt had tijdens het bezoek aan Afghanistan.

2.3 Negatieve bejegening

Een negatieve bejegening in het land van herkomst kan bijdragen aan repatriation distress. Er is gevraagd naar de ontvangst die men kreeg bij familie, bekenden en in het algemeen.

Geen van de deelnemers had de ervaring dat familie of bekenden negatief reageerden ten aanzien van westerse denkbeelden of gewoonten die zij ontwikkeld hadden. Veeleer hadden ze de indruk dat ze met trots en welwillende interesse aangehoord werden. Vier deelnemers vertelden dat ze door hun verblijf in Nederland de status van een soort expert ontwikkeld hadden binnen de familie. Zo vroeg men Ahmad naar zijn opinie over de werksituatie in Europa, en om het gedrag van de Amerikanen in Afghanistan eens uit te leggen. Ook de deelnemers die radicaal met Afghaanse tradities gebroken hadden werden niet negatief bejegend. De deelnemer die christen geworden was kreeg door zijn neef thee en koekjes voorgezèt, ondanks het feit dat het bezoek midden op dag plaatsvond tijdens Ramadan. Hij interpreteerde dit als een stilzwijgende erkenning van het feit dat hij geen Moslim meer is. Behrad, die getrouwd is met een meisje dat niet Afghaans is, werd gevraagd naar reacties van de familie. Hij zei: “Tegen mij hebben ze daar niets over gezegd”. Wat betreft de veranderde opvattingen over de autoriteit van ouders, bleek dat de deelnemers, en wellicht ook de ouders, de confrontatie uit de weg gingen. Ali vertelde:

Mijn vader is trots op mij, maar hij vindt dat ik voor Afghanistan moet werken. Ik heb niet direct nee gezegd, dat is in onze cultuur zo ingewikkeld, alles wordt omzeild, en hij heeft nooit direct tegen mij gezegd: je moet terug komen. Ik zeg ook nooit: ik kom niet terug. Het is heel indirect.

Veranderingen in de opvoedingsmethoden van de eigen kinderen kwamen in Afghanistan nauwelijks aan de orde, daar men in de meeste gevallen op bezoek ging zonder het gezin. Nasir, die bij het gezin van zijn broer logeerde, vertelde evenwel dat zijn moeder vond dat hij nu heel wat beter omging met zijn neefjes dan vroeger met zijn eigen broertjes.

Drie jonge mannen waren volwassen geworden tijdens de jaren in Nederland en de oudere broers moesten wennen aan het jonge broertje dat veranderd was in een volwassen man met een zelfstandig leven in Europa. Ook dit bleek een positieve ervaring. Behrad zei: “Het is nu als twee vrienden, maar ik heb nog steeds hetzelfde respect voor hem als oudste broer”.

Wat betreft het weerzien met vrienden vertelden vijf deelnemers dat deze niet te vinden waren, daar zij allen gevlucht of overleden waren. Lashkar kwam tot de onthutsende ontdekking dat hij met 65 jaar, een leeftijd die veel mannen in Afghanistan niet bereiken, plots de oudste inwoner van het dorp was. De andere deelnemers vertelden dat ze zich weer deel voelden van de bekende kring en Qasim zei: “Ik vond het erg leuk om meteen er bij te horen. Om niet gezien te worden als Europeaan, iemand die in het buitenland woont”.

Het contact met de rest van de bevolking liep niet altijd zo vlot. Naast de winkeliers en taxichauffeurs die proberen bezoekers uit het buitenland af te zetten, kregen zeven deelnemers te maken met een negatieve bejegening van hun vroegere landgenoten. Vier deelnemers zeiden dat men vindt dat vluchtelingen het land in de steek gelaten hebben. Dariush bracht een bezoek aan een dorp waar hij een onderwijsproject wou opzetten, en hem werd gevraagd: “Waar was je een jaar geleden toen ik elf mensen moest begraven?” Ali vertelde:

Heel veel mensen zien ons als een bedrieger, iemand die iets fout heeft gedaan. Je werkt niet voor je eigen land, je werkt voor een ander land.

Drie deelnemers vertelden dat ze te maken kregen met argwaan jegens buitenlanders, een ervaring die men al vanuit Nederland kende. Ahmad zei:

Hetzelfde probleem is daar ook. Als ik daar ga, als de mensen weten dat ik uit het westen gekomen ben, dan is het klaar, dan vertrouwen ze mij niet meer. Je bent gewoon een leugenaar.

Ali meende dat deze bejegening ook deels aan afgunst te wijten is: “de rest van mijn familie, ze kijken heel verschillend. Soms zijn ze jaloers”. Hierin werd hij ondersteund door Dhr. Ziai, die meende dat een negatieve houding jegens Afghanen die in het buitenland wonen vooral voorkomt onder degenen die te lijden hebben onder de economische achteruitgang in Afghanistan, terwijl degenen met een goede positie en inkomen de terugkerende vluchtelingen niet negatief gezind zijn en bezoek vanuit het buitenland juist waarderen.

Er bleek geen samenhang te zijn tussen de negatieve bejegening die men ontving en de lengte van het bezoek. Ook sloot de groep die de negatieve bejegening ondervonden had deelnemers in die op familiebezoek, zowel als deelnemers die op werkbezoek waren.

3. Identiteit

In de interviews is gevraagd naar de sociale groep waartoe de deelnemers zichzelf rekenen, dit is de self-ascribed sociale identiteit. Ook is gevraagd naar de ascribed sociale identiteit, de groep waartoe anderen hen rekenen in Nederland, dan wel Afghanistan. Tot slot is gevraagd naar de verbondenheid die men voelt met Afghanistan als ook met Nederland.

3.1 Self-ascribed identiteit

Er zijn verschillende aspecten waarop men zichzelf en anderen kan categoriseren. De deelnemers noemden nationaliteit, religie, etniciteit en het onderscheid tussen stedeling en plattelander.

Nationaliteit

De deelnemers zeiden allen dat zij hun identiteit niet anders zijn gaan zien door het bezoek aan Afghanistan. Alle dertien deelnemers noemden zichzelf Afghaan. Twee noemden zichzelf uitsluitend Afghaan, maar elf noemden zichzelf ook Nederlander. Voor drie van deze elf mannen was de Nederlandse identiteit echter geheel gelegen in hun juridische status als Nederlandse burger. De andere acht vonden dat zij Nederlander geworden zijn en bij de Nederlanders horen, maar het bleek dat de Afghaanse en Nederlandse identiteit niet altijd even zwaar wogen. Vier deelnemers vonden zichzelf in de eerste plaats Afghaan, daarna pas Nederlander. Pamir zei:

Waarom als eerste Afghaan? Dat ben je gewoon, dat kun je niet veranderen. Nederland is mijn tweede land, want ik heb de helft van mijn leven hier gewoond [...] Ik kan niet zeggen dat ik geen Nederlander ben, ik spreek de taal, ik denk in Nederlands.

Ondanks het feit dat de Nederlandse identiteit secundair was, vonden deze deelnemers dat zij niet alleen de rechten van een Nederlander hebben, maar dat er ook plichten aan verbonden zijn. Fazal zei bijvoorbeeld dat hij zou willen dat zijn zoon in dienst ging als dat in het landsbelang zou zijn. Bij twee deelnemers woog de Afghaanse identiteit niet zwaarder dan de Nederlandse, zij vonden zichzelf even veel Afghaan als Nederlander. Bij een volgende deelnemer was dit veranderlijk; wanneer hij dacht aan negatieve aspecten van Afghanistan voelde hij zich wel tachtig procent Nederlands, maar “als je hier ergens tegenaan loopt, dan is het Afghaans een beetje meer”. Bij de christen deelnemer oversteeg zijn identiteit als christen de Afghaanse en Nederlandse identiteit.

Voor drie deelnemers werd hun Nederlandse identiteit uitsluitend bepaald door het Nederlands burgerschap. Eén van hen noemde zichzelf een wereldburger, en zei dat hij eigenlijk overal ter wereld kan wonen en zich aanpassen. De ander had als enige een primordiale visie op identiteit: je wordt als Afghaan geboren en dat blijf je. De derde deelnemer was één van de oudere mannen, hij zei: “Voor mij is er geen plaats, door mijn leeftijd. Ik heb niet zoveel tijd om hier te integreren. Dat heeft tijd nodig”. Samen met de twee deelnemers die zichzelf uitsluitend

als Afghaan identificeren, vonden deze mannen dat een paspoort weinig betekenis heeft: “het is gewoon je plicht. Je krijgt een Nederlands paspoort, dan moet je ook Nederlander zijn. Ik ben niet, maar ik moet zijn. Dat is gewoon zo”.

De twee deelnemers die zichzelf uitsluitend Afghaan noemden waren de twee jongste deelnemers aan het onderzoek, beiden zijn ze nog geen dertig. Eén woont al vijftien jaar in Nederland, de ander zeven. Zij vonden het in theorie mogelijk om van identiteit te veranderen, maar dat dit dan wel op jonge leeftijd moet gebeuren. In hun eigen geval waren ze bij aankomst in Nederland al te oud. Ali zei: “Als ik op zes of zeven jaar naar hier was gekomen was het heel anders, als ik hier naar de basisschool zou zijn gegaan”. Deze twee deelnemers vonden verder dat verschillende identiteiten moeilijk samen kunnen gaan in één persoon omdat de oorspronkelijke identiteit die je als kind meekreeg “de echte” identiteit is. Samen met één van de oudere deelnemers zagen zij de identiteit van de tweede generatie, die thuis en op school met verschillende culturen te maken krijgen, dan ook als een nieuwe, hybride identiteit, die noch Afghaans, noch Nederlands is: “Ze zijn niet meer in de cultuur daar, maar hier kunnen ze ook niet helemaal integreren. Dus ze creëren een andere subcultuur. Tussenin. Ze leven een beetje in de lucht”. Alle deelnemers zagen de teloorgang van de Afghaanse identiteit onder de tweede en volgende generaties als een geleidelijk, maar onvermijdelijk proces. De kinderen worden minder Afghaans, meer Nederlands. Ze hebben twee identiteiten die naast elkaar bestaan, of, zoals reeds beschreven, ze ontwikkelen een eigen hybride identiteit. Qasim vertelde dat hij actieve pogingen onderneemt om het verlies van de Afghaanse identiteit tegen te gaan:

Je moet gewoon dingen bedenken, met ze doen, waar ze trots op kunnen zijn, feesten en zo. Mijn kinderen vinden Sinterklaas leuk, maar ik zou ook graag willen dat ze Afghaanse feesten, dat ze daar ook graag aan meedoen.

Nasir vertelde daarentegen dat, hoewel hij zich aanvankelijk zorgen maakte dat zijn kinderen de Afghaanse identiteit kwijt zouden raken, hij intussen anders is gaan denken:

Als ze goed zijn voor anderen, goed voor medemensen, prima. Afghaanse taal of Nederlands, wat maakt het uit?

Religie

In de religieuze identiteit, of het belang dat men daaraan hecht, was geen verandering gekomen door het bezoek aan Afghanistan. Twaalf deelnemers behoorden tot de Islam religie. Opmerkelijk was dat zeven van de twaalf aangaven dat ze niet religieus zijn. Vier van deze groep zagen religie vooral als een cultureel gebruik: “het hoort er bij als je Afghaan bent”. Uit de gesprekken met Mw. Ariana en Dhr. Ziai bleek verder dat ‘niet religieus’ zijn niet noodzakelijk gelijkstaat aan ‘niet gelovig’ zijn, maar dat de term onderscheid maakt tussen een privé, innerlijk geloof en de uiterlijke naleving van religieuze voorschriften, zoals gebedstijden, Ramadan of moskeebezoek. De deelnemers waren daardoor gelovig, maar niet praktiserend te noemen. Tien van de deelnemers zeiden verder dat hun religieuze identiteit er vooral in gelegen was dat ze goed proberen te doen aan anderen. De dertiende deelnemer is in Nederland christen geworden. Zijn religieuze identiteit was zijn belangrijkste identiteit. Zijn ervaring was dat veel Afghanen vinden dat iemand die de moslimreligie loslaat, ook de Afghaanse cultuur en nationaliteit afwijst.

Etniciteit

Ook etnische identiteit is een aspect waarop men zich kan categoriseren. Zeven Tajieken namen deel aan het onderzoek, vier Pashtun en twee mannen van gemengde Tajiek en Pashtun afkomst. Op de vraag of de etnische identiteit belangrijk voor hen is, antwoordden alle deelnemers ontkennend. Zij meenden dat dit ook niet veranderd was door het bezoek aan Afghanistan. Een Pashtun deelnemer zei: “Mensen zijn belangrijk, hun karakter. Niet of ze Pashtu of Dari spreken” en een Tajiek deelnemer: “het verschil tussen Tajiek en Pashtun is minder dan tussen een Afghaan en een Nederlander. Dus als ik met een Nederlandse persoon goed bevriend kan zijn, waarom zou ik niet met een Pashtun kunnen omgaan?” Op de bijeenkomst van de Afghaanse studentenvereniging bleek etniciteit echter wel degelijk een punt van discussie te zijn. Een Pashtun deelnemer die op de vergadering aanwezig was vond dit teleurstellend: “[de studenten] zijn hoog opgeleid, ze hebben alle mogelijkheden om iets voor Afghanistan te doen, en dan houden ze zich bezig met dit soort onbelangrijke zaken”. Een andere deelnemer, ook Pashtun en ook daar aanwezig, meende echter dat het belangrijk is dat Pashtun en Tajiek jongeren hier samen over discussiëren. In de verdere acht interviews werd doorgevraagd op dit aspect. De deelnemers vertelden daarop dat voor veel Afghanen in Nederland de etniciteit wel degelijk belangrijk is en één van hen vertelde dat hij niet meedoet aan het Afghaanse verenigingsleven,

juist omdat dit zo sterk verdeeld is naar etniciteit en politieke gezindte. De onderstaande citaten van twee Tajiek deelnemers duiden op de etnische verdeeldheid onder Afghanen in Nederland:

In 1994 begon de oorlog tussen Tajiek en Pashtun en Hazara. De Hazara hebben honderdvijftig Pashtunvrouwen de borsten afgesneden en in een container gegooid. En de Pashtun hebben spijkers in het hoofd van Hazara geslagen. De Tajieken hebben niet zoveel ruzie.

Dit is het grootste probleem in onze Afghaanse maatschappij. Hier ook. Er zijn websites die alleen voor Hazara of Pashtun zijn. En bijvoorbeeld een Pashtun gaat niet trouwen met een Hazara. Een Hazara meisje kan nooit trouwen met een Pashtun. Dat zou een wonder zijn. Zo erg is het.

Hiertegenover stelde één van de Pashtun deelnemers:

Ze zeggen, we zijn onderdrukt door anderen, door de Pashtun en zo, dat zijn allemaal verhalen. De werkelijkheid is anders. Ik heb daar in Afghanistan gewoond met mijn ouders. Vroeger waren zulke dingen niet, niet dat ze onderdrukt werden. Mijn beste vrienden waren Hazara, Tajieken, allerlei soorten.

Mw. Ariana en Dhr. Ziai zeiden beiden dat etniciteit een belangrijke rol speelt binnen de gemeenschap in Nederland. Mw. Ariana meende, samen met nog drie deelnemers, dat jonge Afghanen die hun etniciteit belangrijk vinden dit van huis uit meekrijgen. Zij zei ook:

Jongeren hebben geen oorlog meegemaakt. Ze beseffen niet, als je etnische verschillen aanwakkert, dat er weer conflict kan komen. Ze weten niet hoe erg conflict is.

Dhr. Ziai meende dat de identiteit van Afghanen veeleer bepaald wordt door hun etniciteit dan hun nationaliteit. Hij stelde de Afghaanse identiteit ter discussie en vergeleek deze met een soortgelijk kunstmatige constructie als de Belgische identiteit. Daar etnische scheidslijnen in de recente burgeroorlog een rol speelden en ook nu nog door politici uitgebuit worden, was hij van mening dat de etnische identiteit toenemend de Afghaanse identiteit zal overstijgen.

Uit het onderzoek bleek één aspect waarop de Pashtun en Tajiek deelnemers zich duidelijk onderscheiden. De Tajiek deelnemers gaven allen aan dat zij geen mogelijkheden zagen om terug te keren naar Afghanistan vanwege omstandigheden in het land zelf, zoals de onveiligheid en de zwakke economie. Vier van de zes deelnemers van gemengde en Pashtun afkomst zagen echter wel de mogelijkheid om weer een toekomst op te bouwen in Afghanistan. Zij werden daarin niet weerhouden door de problemen in Afghanistan en maakten concrete plannen om terug te keren. De andere twee Pashtun deelnemers werden weerhouden door concrete barrières zoals respectievelijk de eigen gezondheid en een zoon met een verstandelijke beperking. Het verschil in perceptie zou verband kunnen houden met de historische en huidige dominantie van de Pashtun in de regering van het land, waardoor onder de Tajiek deelnemers de perceptie leeft dat de kansen om weer een bestaan in Afghanistan op te bouwen beperkt zijn.

Stad en platteland

Uit de interviews bleek een derde aspect waarop de deelnemers zich categoriseren, namelijk het verschil tussen stedelingen en plattelanders. Twaalf van de dertien deelnemers waren in Afghanistan stadsbewoners, de dertiende is geboren in één van de provincies, maar heeft overal in het land gewoond. Acht van de deelnemers vonden het onderscheid tussen stedelingen en plattelanders een relevant verschil binnen de Afghaanse bevolking. Plattelanders waren volgens hen traditioneler, meer religieus, lager opgeleid, en economisch achtergesteld.

3.2 Ascribed identiteit

Twaalf deelnemers vonden dat zij door de Nederlandse samenleving als buitenlander worden gezien. Zij vonden het woord ‘buitenlander’ een negatieve betiteling die uitsluiting tot gevolg heeft: “Je kunt integreren, je aanpassen, de taal leren, toch blijf je gewoon een buitenstaander”. Drie deelnemers meenden echter dat wanneer Nederlanders hen leren kennen en ontdekken dat ze niet aan het stereotype beeld van de buitenlander voldoen, ze hun vooroordelen zullen laten varen. Eén van hen voegde toe dat er in elke samenleving mensen zijn die immigranten niet accepteren. Eén deelnemer voelde zich geaccepteerd en had ook goede contacten met Nederlanders.

Ten aanzien van volgende generaties verwachtten negen deelnemers dat vooroordelen zullen blijven. Ahmad zei:

Die Marokkanenjongeren, die hebben problemen. Altijd zeggen ze: hebben die Marokkanen gedaan. Maar ze zijn geen Marokkaan, die kinderen, die zijn hier geboren. Ze zijn hier opgegroeid, Ze hebben nog nooit Marokko gezien.

Bij de terugkeer naar Afghanistan hadden vijf deelnemers de ervaring dat ze weer in de samenleving opgenomen en geaccepteerd werden als één van de bevolking, kortom gezien werden als Afghaan. Eén van hen maakte een onderscheid tussen stad en platteland en zei dat men op het platteland gezien wordt als iemand die uit Europa komt. Daaraan is een negatieve lading verbonden: “Zij denken dat als je naar een land gaat dat niet een islamitisch land is, dat jij dan ook ongeloviger wordt, of dat je geen respect meer hebt voor Islam”.

Twee deelnemers zeiden dat ze in Afghanistan gezien werden als buitenlanders, er werd tegen hen gezegd dat ze geen Afghaan meer zijn. Eerder bleek dat acht deelnemers vonden dat ze met afkeur, argwaan of afgunst bejegend werden. Dit duidt erop dat men misschien niet gezien werd als buitenlander, maar toch ook niet meer als volwaardig lid van de bevolking. Twee deelnemers vertelden over scheldnamen als ‘leugenaar’ en ‘bedrieger’. Ali zei verder:

Heel veel mensen in Kabul zeggen: mensen die in Europa wonen, jullie zijn daar alleen om honden te wassen. Zo noemen zij dat. Dit betekent om al het lage werk te doen in de maatschappij.

3.3 Verbondenheid met Afghanistan

Er is aan de deelnemers gevraagd of er door het bezoek aan Afghanistan verandering gekomen is in hun verbondenheid met het land. Er is ook gevraagd naar verdere aspecten die duiden op verbondenheid, zoals de mate waarin men zich weer thuis voelde tijdens het bezoek, de wens een bijdrage te leveren aan het herstel van Afghanistan, en tot slot de wens in de toekomst het land weer te bezoeken of uiteindelijk permanent terug te keren.

Voor zes deelnemers was de verbondenheid met Afghanistan gegroeid, en zij noemden allen als oorzaak de schrijnende toestanden waarnaar zij geconfronteerd werden. Vijf deelnemers zeiden dat zij al een sterke band met het land voelden nog voor hun bezoek, en dat deze verbondenheid niet verminderd was.

Voor twee deelnemers was de verbondenheid afgenomen, maar dit was een bewuste keuze die voortkwam uit het besef dat terugkeer naar Afghanistan niet mogelijk is. Zij wilden zich

richten op een toekomst in Nederland. Eén van hen zei daarover: “Zeker weet ik het niet, want soms als je slaapt en je droomt en je wordt wakker, dan is het: Was ik maar daar!” De andere deelnemer maakte ook een keuze voor Nederland en werd daarin door praktische overwegingen gestuurd, zoals het feit dat hij getrouwd is met een Nederlandse en een zoontje met een verstandelijke beperking heeft. Dit staat haaks op het gegeven dat hij zich weer helemaal thuis voelde in Afghanistan. Hij zei: “Ik voelde, dit is mijn land, hier kom ik vandaan, hier hoor ik”. Om een einde te maken aan zijn innerlijke verscheurdheid maakte hij een radicale beslissing:

We hebben in Afghanistan een spreekwoord dat zegt: Twee meloenen kun je niet op één hand houden. Dat was bij mij het geval. Ik probeerde honderd procent Afghaan te zijn en ook honderd procent Nederlander, en ik merkte dat ik noch het één, noch het andere kon zijn [...] Ik probeer nu mezelf te dwingen om één kant te kiezen, anders blijf ik altijd twijfelen: Wie ben ik, wat ben ik, wat is mijn identiteit? Ik ga een laatste poging doen om me volledig als Nederlander te voelen, te ervaren, en alles wat daarvoor nodig is wil ik ook doen.

Vijf jonge mannen die op familiebezoek waren geweest voelden zich weer thuis te midden van de familie, maar minder tussen de bevolking. Vier anderen die op werkbezoek waren geweest voelden zich niet altijd op hun gemak. Zij schreven dit toe aan de onveiligheid, de werkomstandigheden, de verandering in de mentaliteit van de bevolking en alledaagse problemen die ontstonden door gebrek aan elektriciteit of water. Twee deelnemers die op werkbezoek waren geweest voelden zich ondanks de omstandigheden wel thuis. Lashkar zei dat hij ondanks de oorlog en het gevaar een geestelijke rust hervond die hij in Nederland niet kent.

De verbondenheid met Afghanistan bleek uit het feit dat alle deelnemers aangaven graag iets te willen doen voor het land. Zeven van hen waren concreet betrokken bij de wederopbouw. Vijf van hen hadden daarin zelf het initiatief genomen. Enkele activiteiten waren support voor een voetbalteam voor straatkinderen, rechtsbijstand aan Afghaanse vrouwen, economische hulp aan weduwen en het schrijven van respectievelijk een geschiedenisboek over Afghanistan en een handboekje in zakformaat voor Afghaanse ingenieurs. De anderen waren betrokken bij bestaande hulporganisaties. Verder waren twee deelnemers actief betrokken bij de Afghaanse politiek. Aanvullend hierop wees Dhr. Ziai erop dat een onlangs gepubliceerd onderzoek van het NCDO aantoont dat Afghaanse gezinnen per jaar gemiddeld €385 naar Afghanistan sturen, en dat de deelnemers hier waarschijnlijk ook aan bijdragen. Dat zij dit niet in de interviews noemden

verklaarde hij vanuit het feit dat deze financiële bijdragen meer gezien worden als een normale verplichting, en niet zozeer als een vrijwillige bijdrage aan de opbouw van het land.

De meeste deelnemers wilden de banden met Afghanistan in stand houden door verdere bezoeken. Twee deelnemers gingen er vanwege hun werk nog geregeld heen. De drie oudere mannen zouden graag weer meedoen aan een TRQN project, hoewel dit voor één van hen afhing van de ontwikkelingen in het land zelf. Drie jonge deelnemers wilden geregeld op familiebezoek gaan. Een deelnemers van middelbare leeftijd vertelde dat hij na het eerste bezoek last kreeg van heimwee en dat hij daarna nog meerdere bezoeken aan Afghanistan gebracht heeft.

Tien deelnemers spraken de wens uit permanent terug te keren naar Afghanistan. In de woorden van Lashkar: “Ik wil daar begraven worden”. Vier van hen maakten gerichte plannen voor eventuele repatriatie en zagen de mogelijkheid om ook in Afghanistan weer een leven op te bouwen. Ze investeerden in eigendom en onderzochten mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Van de andere zes mannen hadden drie zich er bij neergelegd dat terugkeer onmogelijk is. De andere drie, allen jonge mannen, hoopten echter dat ze het ooit mee zullen maken dat Afghanistan weer een veilig land wordt. Drie deelnemers hadden geen wens om terug te keren. Eén van hen sloot echter niet uit dat hij op latere leeftijd, “net als de trekvogels”, de drang zal voelen om naar zijn geboorteplaats terug te keren. Genoemde redenen waarom men niet terug kan of wil waren de onveiligheid (vijf deelnemers), problemen die een terugkeer op zal leveren voor de kinderen (vijf), twijfels of angst van de echtgenote (drie), de economische situatie (twee), de veranderde mentaliteit van de bevolking (twee) en een hoge leeftijd (één deelnemer).

3.4 Verbondenheid met Nederland

Er is aan de deelnemers gevraagd naar de mate van verbondenheid die men met Nederland voelt, en of hier verandering in is gekomen. Tien deelnemers zeiden zich verbonden te voelen met Nederland. Bij zes van hen kwam deze verbondenheid voort uit de waardering en dankbaarheid die ze voelden voor “de vrijheid, voor alles wat ik hier heb ontvangen”. Drie anderen zeiden zich gewoon thuis te voelen in Nederland en waren bij de terugkeer naar Nederland blij om weer thuis te zijn. Voor twee van hen was de verbondenheid met Nederland gelegen in de keuze die ze maakten om zich te richten op een toekomst in Nederland en hun voornemen om deel te worden van de Nederlandse maatschappij. Voor vier deelnemers werd de verbondenheid echter in grote mate getemperd door de bejegening die ze in Nederland ontvangen. Ahmad zei: “Ik kan nooit het gevoel krijgen dat ik een Nederlander ben. Het gevoel dat je krijgt door de mensen, dat blijft

altijd”. Ali maakte een onderscheid door te zeggen dat hij zich niet per se verbonden voelde met de Nederlanders, maar wel met het land.

De verbondenheid met Nederland was voor twaalf deelnemers niet veranderd door het bezoek aan Afghanistan. Eén deelnemer was zich meer verbonden met Nederland gaan voelen door de bijdrage die Nederland levert aan de wederopbouw van Afghanistan.

4. Samenvatting

De interviews werden gestructureerd in drie topics die samenhangen met de deelvragen van de vraagstelling. De topics betroffen het verblijf in Nederland, het bezoek aan Afghanistan en de beleving van de eigen identiteit. De resultaten worden respectievelijk in de volgende drie paragrafen samengevat.

4.1 Verblijf in Nederland

De problemen die zich voordeden bij de aanvankelijke aankomst in Nederland zijn door de jaren heen grotendeels opgelost. Drie aspecten maakten het verblijf in Nederland moeilijk: de perceptie dat alle immigranten negatief behandeld worden (alle deelnemers), persoonlijke ervaringen met een negatieve bejegening (8), en problemen om geschikt werk te vinden (4). De mate van contact met de Nederlandse bevolking bleek geen verband te houden met persoonlijke ervaringen van een negatieve bejegening. Twee deelnemers beoordeelden het verblijf in Nederland als moeilijk op alle drie de aspecten, acht deelnemers op twee aspecten, en drie deelnemers op een enkel aspect.

Ten aanzien van de tolerantie en waardering die de deelnemers voor Nederland ontwikkeld hadden bleken zij een divers en genuanceerd beeld van de Nederlandse samenleving te hebben. Geen van hen sprak een onverdeeld positief of negatief oordeel uit. De drie meest genoemde kenmerken van de Nederlandse cultuur die negatief beoordeeld werden zijn gebrek aan respect voor ouderen (9), gebrek aan gastvrijheid (5) en de vrijheid van jongeren (4). Aspecten van de Nederlandse samenleving die door de deelnemers positief beoordeeld werden zijn individuele vrijheid (5), culturele diversiteit (5), gelegenheid tot studie en zelfontplooiing (4), hulp aan vluchtelingen (4), democratische vrijheid (3) en veiligheid (3).

Wat betreft persoonlijke veranderingen bleek dat alle deelnemers de Afghaanse gastvrijheid in ere houden. Op andere aspecten was men wel veranderd. Zeven deelnemers pasten zich aan aan Nederlandse gewoonten zoals het maken van en zich houden aan afspraken, ouders met

thuiswonende kinderen boden hun kinderen meer vrijheid in het maken van eigen keuzes (7), men was meer waarde gaan hechten aan een goede relatie tussen ouders en kinderen dan aan onvoorwaardelijke gehoorzaamheid (5) en in de omgang met de eigen kinderen was men milder geworden (3). Verdere persoonlijke veranderingen door verblijf in Nederland waren: toleranter geworden (5), meer democratisch of westers denkend geworden (5), verandering in religieus denken (4), milder geworden (3) en rationeler denken (2).

De duur van het verblijf in Nederland had geen invloed op de genoemde factoren.

4.2 Bezoek aan Afghanistan

Op de vraag hoe voorbereid men was op negatieve ervaringen bleek dat twaalf deelnemers niet voorbereid waren op de omvang van de ellende waarmee ze in Afghanistan geconfronteerd werden. De deelnemers noemden de economische nood onder de bevolking (8 deelnemers), de gebrekkige infrastructuur (7) en de verwoesting van Kabul (5). De duur van het bezoek bleek een lichte rol te spelen. Zeven van deze elf deelnemers noemden twee of meer aspecten als serieuze problemen in Afghanistan, en van hen bezochten zes deelnemers het land voor twee tot zes maanden. Bij de andere vijf deelnemers, die een enkel aspect noemden, had het bezoek maar twee tot vier weken geduurd.

Elf deelnemers waren niet voorbereid op veranderingen in het gedrag van de Afghaanse bevolking. De meest genoemde voorbeelden van het veranderde gedrag waren oplichterij (6 deelnemers), argwaan en agressie (6), onverschilligheid voor het lot van anderen (6) en gebrek aan onderling respect (5). Weer bleek dat deelnemers die meer tijd in Afghanistan doorbrachten meer aspecten noemden.

Wat betreft de veiligheidssituatie bleek dat de vijf deelnemers die in 2002 en 2003 voor het eerst op bezoek gingen, zich geen zorgen maakten. Bij latere bezoeken veranderde dit en waren ze, samen met de acht deelnemers die vanaf 2004 voor het eerst terug gingen, voorbereid op de onveilige toestand. Elf deelnemers namen daadwerkelijk maatregelen om hun veiligheid te verzekeren.

Elf deelnemers opperden verklaringen voor het gebrek aan economische vooruitgang, de verandering in het gedrag van de bevolking en de onveiligheid. Deze waren: trauma veroorzaakt door jaren oorlog (acht deelnemers), een corrupte en falende overheid (7) en de slechte economie, mede veroorzaakt door een corrupte overheid (6).

Bij zeven deelnemers was de eerste terugkeer naar Afghanistan een familiebezoek en voldeed het bezoek aan de verwachtingen. Acht deelnemers brachten een werkbezoek met de verwachting bij te kunnen dragen aan de wederopbouw van het land. Voor vijf deelnemers voldeed het bezoek niet aan hun verwachtingen vanwege problemen die ze in de uitvoer van het TRQN project ondervonden, desondanks was het voor twee van hen een goede ervaring.

De tolerantie en waardering die men voor de Nederlandse maatschappij ontwikkeld had, had niet tot gevolg dat de deelnemers moeite ondervonden om de Afghaanse tradities weer te accepteren. Vier deelnemers ontdekten tijdens het bezoek echter dat andere aspecten waarin zij door verblijf in het buitenland veranderd waren frustratie en onbegrip veroorzaakten. Deze hadden betrekking op hun aanpassing aan de Nederlandse werkmentaliteit; op de ontwikkeling van een meer rationele manier van denken en op de omschakeling van een collectieve naar een individuele levensstijl.

Men ondervond geen negatieve bejegening bij familie of bekenden, maar wel bij de rest van de bevolking. Zeven deelnemers kregen te maken met afkeur, argwaan en afgunst die leeft ten aanzien van vroegere landgenoten die elders een nieuw leven opgebouwd hebben.

4.3 Identiteit

Twee deelnemers noemden zichzelf uitsluitend Afghaan. De andere elf noemden zichzelf Afghaan op de eerste plaats en Nederlander op de tweede plaats. Het belang van de Nederlandse identiteit wisselde. Sommigen zagen het hoogstens als een bewijs van burgerschap (3), anderen vonden dat ze ook bij de Nederlandse maatschappij horen (8). De religieuze identiteit was voor de meeste deelnemers minder belangrijk dan de Afghaanse identiteit. De deelnemers zeiden hun etnische identiteit niet belangrijk te vinden; nochtans bleek dat etniciteit een rol speelt in de Afghaanse gemeenschap in Nederland. Tot slot maakte ruim de helft van de deelnemers onderscheid tussen plattelanders en stedelingen.

De meeste deelnemers vonden dat zij door de Nederlanders blijvend als buitenlander gezien en bejegend zullen worden, en net over de helft vond dat men ook door sommige leden van de Afghaanse bevolking niet meer als volwaardig lid van de bevolking gezien werd.

De verbondenheid met Afghanistan was door het bezoek onverminderd gebleven of toegenomen. De meeste deelnemers voelden zich ook met Nederland verbonden en dit was niet veranderd door het bezoek. Een factor die de verbondenheid met Nederland in de weg stond was de negatieve bejegening die men van de zijde van de Nederlanders ondervindt.

Conclusie

In dit hoofdstuk wordt de vraagstelling van het onderzoek beantwoord aan de hand van de resultaten van de interviews en de verdere analyse daarvan. De vraagstelling was: Welke invloed heeft langdurig verblijf in Nederland en een bezoek aan Afghanistan op de ervaren repatriation distress van Afghaanse vluchtelingen, en welke betekenis heeft dit voor hun identiteitsbeleving en verbondenheid met Afghanistan dan wel Nederland? De drie deelvragen worden apart besproken en daarna volgt een samenvatting waarin de vraagstelling beantwoord wordt.

1. Verblijf in Nederland

De eerste deelvraag luidt: Hoe verliep het proces van acculturatie in Nederland en hoe verhoudt zich dit tot de kans op repatriation distress tijdens het bezoek aan Afghanistan?

Wanneer men het acculturatieproces en het verblijf in Nederland als moeilijk ervaart, kan een bezoek aan Afghanistan een weldadige ervaring zijn, waardoor repatriation distress beperkt wordt. Problemen die zich voordeden bij de aanvankelijke aankomst in Nederland zijn echter door de jaren heen grotendeels opgelost en het is te verwachten dat deze van geen, of zeer geringe, invloed zullen zijn op de ervaren repatriation distress. Het verblijf in Nederland werd door de deelnemers als moeilijk beoordeeld op drie aspecten. Ten eerste vonden alle deelnemers dat immigranten niet welkom zijn in Nederland en ten tweede had meer dan de helft persoonlijke ervaringen met een negatieve bejegening. Ten derde lukte het ongeveer een derde van de deelnemers niet om werk (naar keuze) te vinden. Het feit dat de deelnemers aangaven dat zij het verblijf in Nederland op deze aspecten als moeilijk ervaren zou er toe bij kunnen dragen dat repatriation distress bij terugkeer naar Afghanistan beperkt werd.

Naarmate men de Nederlandse samenleving en cultuur meer waardeert zou het bij terugkeer moeilijker kunnen zijn om de Afghaanse tradities en gebruiken weer te accepteren. Dit zou bij kunnen dragen aan repatriation distress. Juist op aspecten waar Nederland erg van Afghanistan verschilt bleken de deelnemers waardering te hebben voor de Nederlandse samenleving, bijvoorbeeld voor de individuele en democratische vrijheid, culturele diversiteit en veiligheid. Dit kan begrepen worden wanneer men bedenkt dat het gebrek aan democratische vrijheid en veiligheid belangrijke redenen waren voor de vlucht uit Afghanistan en het dus te verwachten is dat deze aspecten van de Nederlandse samenleving de deelnemers zullen aanspreken. Het bleek verder dat de deelnemers met succes omschakelden tussen de Afghaanse en Nederlandse cultuur,

bijvoorbeeld in de omgangsnormen. Dit kan mogelijk verklaard worden vanuit het feit dat de deelnemers in Nederland toegang hebben tot een Afghaanse gemeenschap, waardoor zij de nodige flexibiliteit ontwikkeld hebben om met culturele transities om te gaan. Bovendien kwamen de deelnemers uit gezinnen met ruimdenkende opvattingen en bleef hun bezoek beperkt tot grote steden waar moderne opvattingen en gebruiken gemeengoed zijn. De confrontatie met de Afghaanse cultuur droeg dan ook niet bij aan repatriation distress.

Onderzoek toont aan dat migranten die zich onbewust zijn van geleidelijke veranderingen die over een tijdperk van vele jaren optraden in de eigen identiteit, mogelijk pas in het land van herkomst ontdekken in welke mate zij veranderd zijn, waardoor zij zich er minder thuis voelen en repatriation distress toe kan nemen. Vier deelnemers kwamen er tijdens het bezoek achter dat zij door verblijf in Nederland veranderd waren. Deze deelnemers werden geconfronteerd met frustraties bij henzelf en onbegrip bij anderen, waardoor repatriation distress inderdaad toenam.

Geen van de deelnemers zei helemaal niet veranderd te zijn in Nederland, maar de meeste deelnemers vonden zichzelf toch zeer weinig veranderd. De meerderheid van de deelnemers werd in Afghanistan dan ook niet geconfronteerd met wezenlijke persoonlijke veranderingen. Dit zou te verklaren zijn door het feit dat Afghanen in Nederland vooral politieke vluchtelingen zijn die er reeds in Afghanistan een moderne westerse denkwijze op nahielden, waardoor er weinig verandering optreedt in de persoonlijke identiteit. Onderzoek toont aan dat migranten met een stabiele culturele identiteit minder last hebben van repatriation distress dan migranten van wie de identiteit veranderlijk is en het bleek dan ook dat de deelnemers zonder veel moeite hun plaats weer vonden in de Afghaanse samenleving.

Op enkele aspecten waren de deelnemers zich wel bewust van veranderingen in de eigen identiteit, bijvoorbeeld in het belang dat zij hechten aan de autoriteit van ouders, de keuzevrijheid die zij hun eigen kinderen gunnen en het belang dat zij hechten aan religie. Onderzoek toont aan dat het van belang is in welke mate men zich bewust is van veranderingen in de eigen identiteit vóór de terugkeer naar het land van herkomst. Hoe meer men zich hiervan bewust is, hoe minder repatriation distress men ervaart, omdat men beter voorbereid is op de negatieve reacties die persoonlijke veranderingen bij de familie en bekenden in het land van herkomst kunnen oproepen. Dat de deelnemers zich reeds vóór de terugkeer naar Afghanistan bewust waren van deze veranderingen, bleek doordat zij vervelende confrontaties ontweken door hun gedrag bewust aan te passen aan de Afghaanse culturele normen. Veranderingen in de persoonlijke identiteit droegen dan ook niet bij aan de ervaren repatriation distress.

Tot slot bleek dat de duur van het verblijf in Nederland niet van invloed was op de mate waarin men het verblijf in Nederland als moeilijk beoordeelde, noch op de mate van tolerantie en waardering die men voor Nederland ontwikkelde, noch op de mate waarin men persoonlijk veranderd was.

Samenvattend blijkt dat een negatieve bejegening jegens immigranten in het algemeen, persoonlijke ervaringen van negatieve bejegening en moeite op de arbeidsmarkt gevonden werden bij respectievelijk dertien, zeven en vier deelnemers. Deze factoren hebben de ervaren repatriation distress tijdens het bezoek aan Afghanistan mogelijk kunnen beperken. De tolerantie en waardering die deelnemers ontwikkelden voor de Nederlandse samenleving droegen niet bij aan repatriation distress. Voor vier deelnemers droeg de ontdekking dat men persoonlijk veranderd was in Nederland bij aan repatriation distress.

2. Bezoek aan Afghanistan

De tweede deelvraag luidt: Welke factoren droegen bij aan repatriation distress tijdens het bezoek aan Afghanistan? Repatriation distress wordt versterkt wanneer men niet voorbereid is op negatieve ervaringen die veroorzaakt worden wanneer bepaalde verwachtingen niet uitkomen. Er is aan de deelnemers gevraagd welke verwachtingen zij hadden van hun bezoek en in welke mate deze uitkwamen. Geen van de deelnemers had de verwachting dat het eerste bezoek aan Afghanistan tegen zou vallen. In hoofdzaak hoopte men op een blijde ontmoeting met familie en bekenden, of om een zinvolle bijdrage te kunnen leveren aan de wederopbouw van het land. Voor de deelnemers die teruggingen voor familiebezoek voldeed het bezoek aan de positieve verwachtingen. Bij de helft van de deelnemers die voor een TRQN project gingen kwamen de verwachtingen niet uit en voor hen droeg dit bij aan de ervaren repatriation distress.

Het bleek dat de verwachtingen die men had ten aanzien van de algemene situatie in Afghanistan in het tijdsbestek van 2001 tot 2009 veranderd zijn. Aanvankelijk hoopte men een positieve verandering in het land te zien, later nam deze hoop steeds verder af. Zelfs gedurende de latere jaren bleken de deelnemers echter niet voldoende voorbereid te zijn op de slechte situatie in het land. Bovendien bleek uit wat enkele deelnemers vertelden dat, zelfs wanneer men voorbereid was, de werkelijkheid toch een schok was. Deze negatieve ervaring droeg onder de deelnemers bij aan repatriation distress.

Wat betreft de veiligheidsituatie bleek dat men maatregelen nam om de eigen veiligheid te bevorderen. Hoewel repatriation distress afneemt naarmate men beter voorbereid is op negatieve

ervaringen, is het moeilijk om rekening te houden met een veranderende situatie. De spanning en angst die een onveilige situatie met zich meebrengt, worden immers vooral veroorzaakt door het onvoorspelbare ervan. Zelfs wanneer men voorbereid is op de mogelijkheid van een overval, ontvoering of aanslag is het daarom de vraag of repatriation distress hierdoor inderdaad afneemt.

Behalve door tegenvallers, kunnen negatieve ervaringen ook veroorzaakt worden door een confrontatie met onverwachte situaties. Voor het onderzoek is dit een relevant gegeven. Onderzoek naar 'homecomings' is vooral uitgevoerd onder doelgroepen die tijdelijk in het buitenland verbleven en terugkeerden naar een thuisland waar de tijd 'stil heeft gestaan'. In dit onderzoek keerden de deelnemers echter terug naar een land waar veel veranderd was door jarenlange oorlog. De overgrote meerderheid van de deelnemers was niet voorbereid op veranderingen in het gedrag van de Afghaanse bevolking. De vier meest genoemde aspecten van dit gedrag waren oplichterij, argwaan en agressie, onverschilligheid voor het lot van anderen en gebrek aan onderling respect. Bijna alle deelnemers werden hierdoor onaangenaam getroffen en deze negatieve ervaring droeg bij aan de ervaren repatriation distress omdat men zich minder thuis voelde in Afghanistan. Van de vijf deelnemers die drie of meer van bovengenoemde aspecten benoemden, waren er vier in Afghanistan op werkbezoek, waardoor zij mogelijk meer contact hadden met de bevolking dan degenen die op familiebezoek waren. Opvallend was dat het gebrek aan normen als eerlijkheid en respect vooral door de zes deelnemers opgemerkt werd die (deels) van Pashtun afkomst zijn. Dit is mogelijk te verklaren vanuit het feit dat deze normen deel zijn van de Pashtunwali gedragscode, waardoor de verandering hen meer opviel dan de Tajiek deelnemers. Het gebrek aan empathie voor anderen werd door zes deelnemers genoemd, waarvan er vier Tajiek waren. Tegelijk waren vijf van deze zes deelnemers echter 49 jaar en ouder. Een mogelijke verklaring zou daarom eerder in leeftijd dan etniciteit kunnen liggen. Jongere deelnemers kunnen door hun verblijf in Nederland meer individualistisch zijn geworden, waardoor de collectieve verantwoordelijkheidszin afgenomen is.

Elf deelnemers zochten naar verklaringen voor het veranderde gedrag van de bevolking, en kwamen tot de slotsom dat dit het gevolg was van jarenlange oorlog waardoor de bevolking geen schuld had aan dit gedrag. Dit duidt op empathie met de bevolking van Afghanistan en zou, ondanks repatriation distress, op een toename in de verbondenheid met de bevolking van Afghanistan kunnen duiden.

Uit onderzoeken naar repatriation distress blijkt dat persoonlijke veranderingen in de terugkerende migrant door familie en bekenden als negatief gezien kunnen worden. Dit zou

kunnen leiden tot een negatieve bejegening en repatriation distress. In dit onderzoek bleek echter dat de deelnemers geen negatieve bejegening van de familie ontvingen. Daarentegen kreeg meer dan de helft van de deelnemers te maken met afkeur, argwaan en afgunst die onder de bevolking leeft ten aanzien van vroegere landgenoten die elders een nieuw leven opgebouwd hebben. Deze negatieve bejegening droeg voor de deelnemers bij aan repatriation distress.

Onderzoek toont aan dat de lengte van verblijf in het vestigingland een verdere variabele is die repatriation distress voorspelt (Sussman, 2001, p.118). Uit dit onderzoek bleek echter niet dat naarmate men langer in Nederland gewoond had men meer last had van repatriation distress. Wel bleek de duur van het bezoek aan Afghanistan van lichte invloed te zijn op de hoeveelheid en verscheidenheid van problemen die de deelnemers identificeerden tijdens het bezoek. Hoe langer men in Afghanistan was, hoe meer problemen men opnoemde.

Samenvattend bleek dat vijf factoren bijdroegen aan de ervaren repatriation distress tijdens het bezoek aan Afghanistan. Deze zijn in volgorde van belangrijkheid: de onveiligheid tijdens het bezoek (dertien deelnemers), teleurstelling over de slechte situatie in Afghanistan (twaalf), het gedrag van de Afghaanse bevolking (elf), negatieve bejegening door de Afghaanse bevolking (zeven) en een werkbezoek dat tegenviel (drie deelnemers).

3. Identiteit

De derde deelvraag van het onderzoek was: Wat was de betekenis van de ervaren repatriation distress gedurende het bezoek aan Afghanistan voor de identiteitsbeleving en verbondenheid met Afghanistan, dan wel Nederland?

Wat betreft de self-ascribed identiteit kwam er geen verandering door het bezoek aan Afghanistan. Men is zichzelf niet als 'meer Afghaan en minder Nederlander', of andersom, gaan zien. De deelnemers schreven allen de Afghaanse identiteit aan zichzelf toe, terwijl de overgrote meerderheid zichzelf ook als Nederlander zag. Er was echter verschil in de manier waarop en de mate waarin men aan zichzelf de Nederlandse identiteit toeschreef. Ruim de helft vond dat zij bij de Nederlandse bevolking horen, hoewel daarvan de helft zichzelf primair als Afghaan zag. Enkele deelnemers vonden daarentegen dat hun Nederlanderschap uitsluitend gelegen is in het feit dat zij in het bezit zijn van een Nederlands paspoort. Bij één deelnemer bleek de identiteit die hij aan zichzelf toeschreef samen te hangen met de omstandigheden waarin hij verkeert, waardoor hij zich wisselend meer Afghaan of meer Nederlander kon voelen. Bij een laatste deelnemer oversteeg de religieuze identiteit de identiteit als Afghaan en Nederlander.

Er is gevraagd naar verdere categorieën waarop de deelnemers zichzelf onderscheiden, en het bleek dat zij religie en etniciteit van minder belang vonden voor de eigen identiteit. Tegelijk waren er aanduidingen dat de etnische identiteit van groter belang was dan de deelnemers aangaven. Meer dan de helft van de deelnemers gaf tot slot aan dat het verschil tussen plattelanders en stedelingen van betekenis is.

Wat betreft de ascribed identiteit vond de overgrote meerderheid van de deelnemers dat zij door Nederlanders blijvend als buitenlanders worden gezien, en zij hadden ook weinig vertrouwen dat dit voor volgende generaties anders zal zijn. Over hoe de deelnemers door de Afghanen gezien werden was men minder duidelijk. Enerzijds voelden een aantal deelnemers dat zij in Afghanistan nog steeds als deel van de bevolking geaccepteerd werden, anderzijds had ongeveer de helft van de deelnemers het gevoel dat zij ook in Afghanistan als buitenstaanders gezien en behandeld werden.

De verbondenheid met Afghanistan was bij de overgrote meerderheid van de deelnemers onverminderd gebleven of zelfs toegenomen. Voor de twee deelnemers die zeiden dat hun verbondenheid afnam door het bezoek was dit een bewuste keuze die voortkwam uit het besef dat terugkeer naar Afghanistan niet mogelijk is. Meer dan de helft van de deelnemers voelde zich, ondanks veranderingen en problemen waarmee zij geconfronteerd werden, toch weer thuis in Afghanistan, en dit bleek vooral zo te zijn onder degenen die op familiebezoek gingen. De verbondenheid met Afghanistan bleek verder uit de wens van alle deelnemers om een bijdrage te leveren aan het herstel van het land. De ellende en armoede waarmee de deelnemers geconfronteerd werden, alsmede de gevolgen die dit volgens de deelnemers heeft voor het gedrag van de bevolking, veroorzaakten geen afname in de verbondenheid die zij voor het land en de bewoners voelden, maar juist een toename. De overgrote meerderheid van de deelnemers, waaronder alle jongeren, vertelden dat zij graag willen terugkeren naar hun land, maar slechts vier deelnemers maakten concrete plannen om dit ook te doen. Voor de anderen was het een verre droom die afhangt van de ontwikkelingen in het land zelf, en alleen de jongeren hadden de hoop dit ooit mee te maken. Enkele deelnemers gaven aan dat zij geen wens hadden om zich weer in Afghanistan te vestigen, maar sloten niet uit dat dit zou kunnen veranderen.

Een grote meerderheid van de deelnemers voelde zich verbonden met Nederland, en hierin is door het bezoek aan Afghanistan geen verandering gekomen.

Samenvattend blijkt dat de self-ascribed identiteit van de deelnemers grotendeels onveranderd is gebleven. Voor een aantal deelnemers was de ascribed identiteit in Afghanistan

veranderd, daar zij door sommigen als buitenstaanders gezien werden. Het blijkt dat de verbondenheid met Afghanistan onverminderd bleef of zelfs toenam door het bezoek aan Afghanistan en dat het bezoek geen gevolgen had voor de verbondenheid met Nederland.

4. Antwoord op de vraagstelling

Drie factoren droegen onder elf of meer deelnemers bij aan repatriation distress. Deze waren de slechte situatie in Afghanistan, het gebrek aan veiligheid en het gedrag van de bevolking. Eén factor droeg onder zeven deelnemers bij aan repatriation distress, deze betrof de persoonlijke ervaring van negatieve bejegening in Afghanistan. Tot slot droegen twee factoren bij aan repatriation distress onder vier of minder deelnemers, deze waren de ontdekking die men in Afghanistan deed dat men persoonlijk veranderd was en zich daardoor minder thuis voelde, alsmede een werkbezoek dat tegenviel. Vier van de deelnemers bleken te maken te hebben met vijf factoren die bijdroegen aan repatriation distress, vijf deelnemers met vier factoren, twee deelnemers met drie factoren en tot slot twee deelnemers twee factoren.

Repatriation distress werd mogelijk beperkt door moeilijke ervaringen in Nederland. Deze moeilijke ervaringen waren voor dertien deelnemers de negatieve bejegening jegens immigranten, voor zeven deelnemers persoonlijke ervaringen van negatieve bejegening en voor vier deelnemers problemen die men de arbeidsmarkt ondervond. Twee deelnemers bleken te maken te hebben met drie factoren die repatriation distress kunnen beperken, zeven deelnemers met twee factoren en vier deelnemers met één factor.

Aan de hand van voorgaande kan nu de vraagstelling beantwoord worden. Deze was: Welke invloed heeft langdurig verblijf in Nederland en een bezoek aan Afghanistan op de ervaren repatriation distress van Afghaanse vluchtelingen, en welke betekenis heeft dit voor hun identiteitsbeleving en verbondenheid met Afghanistan dan wel Nederland? Het bleek dat bij het bezoek aan Afghanistan repatriation distress veroorzaakt werd door de slechte situatie en onveiligheid in Afghanistan, het gedrag van de Afghaanse bevolking en persoonlijke ervaringen van negatieve bejegening in Afghanistan. Mogelijk werd de ervaren repatriation distress deels opgeheven door beperkende factoren, waarvan de belangrijkste een negatieve bejegening in Nederland was. Ondanks het feit dat repatriation distress optrad is de identiteitsbeleving niet veranderd en is de verbondenheid met Afghanistan onverminderd gebleven of zelfs toegenomen. Een toegenomen verbondenheid met Afghanistan had geen gevolgen voor de verbondenheid met Nederland.

Discussie

De resultaten van dit onderzoek bleken niet overeen te stemmen met onderzoeken die eerder gedaan werden naar repatriation distress onder terugkerende migranten. De verwachting is dat naarmate repatriation distress toeneemt men zich minder met het land van herkomst identificeert. Er waren een aantal factoren die tijdens het bezoek aan Afghanistan bijdroegen aan repatriation distress onder de deelnemers, desondanks kwam er geen verandering in hun self-ascribed identiteit als Afghaan, en identificeerden zij zich evenveel of zelfs meer met Afghanistan dan voorheen. Hiervoor zijn twee verklaringen te bedenken. Ten eerste kan de mate en intensiteit van repatriation distress te gering zijn om veel invloed te hebben op de verbondenheid met Afghanistan. Ten tweede kan de verbondenheid met Afghanistan zo sterk zijn dat deze de ervaren repatriation distress overstijgt. Deze twee aspecten worden in de volgende paragrafen onderzocht. Daarnaast worden nieuwe en opmerkelijke uitkomsten van het onderzoek besproken en suggesties gedaan voor toekomstig onderzoek. Er volgt een korte beschouwing over de betekenis van dit onderzoek in de Nederlandse context. Tot slot wordt gereflecteerd op de sterke kanten van dit onderzoek en de mogelijke tekortkomingen.

1. De mate en intensiteit van repatriation distress

Volgens eerder onderzoek kunnen veranderingen in de persoonlijke identiteit van de deelnemers tijdens het bezoek leiden tot gevoelens van vervreemding bij de deelnemers zelf, of tot een negatieve reactie onder bekenden (Martin en Harrell, 2004, p.316). In beide gevallen kan dit bijdragen tot repatriation distress. Een opvallende uitkomst van dit onderzoek is dat persoonlijke veranderingen in de deelnemers echter slechts een zeer beperkte rol spelen in de mate en intensiteit van repatriation distress die door de deelnemers ondervonden werd. Hiervoor zijn een aantal verklaringen te bedenken.

Ten eerste gingen de deelnemers aan dit onderzoek allen tijdelijk terug naar Afghanistan en het is mogelijk dat repatriation distress beperkt bleef bij het vooruitzicht dat men na een paar weken of maanden weer huiswaarts keert. Ook zou de lengte van het bezoek een rol kunnen spelen. De totale tijd die men in Afghanistan doorbracht wisselde van tien dagen tot bijna een jaar. Onderzoek toont dat terugkeer naar het land van herkomst aanvankelijk gepaard gaat met gevoelens van euforie en dat pas daarna de omgekeerde cultuurschok optreedt (Martin en Harrell, 2004, p.312-313). Het is mogelijk dat tijdens bezoeken van beperkte duur de euforie van

het weerzien domineerde. Geen van de deelnemers in dit onderzoek kreeg dan ook te maken met een negatieve reactie van bekenden op persoonlijke veranderingen die zij ondergaan hadden en slechts vier deelnemers merkten tijdens het bezoek persoonlijke veranderingen bij zichzelf op.

Een verdere overweging is dat eerder onderzoek zich richtte op studenten en professionals die terugkeerden naar een thuisland waar 'de tijd stil heeft gestaan', terwijl dit onderzoek Afghanen betreft die terugkeren naar een land waar alles veranderd is door jarenlange oorlog. Tijdens de bezoeken was de focus daardoor waarschijnlijk niet op de verhalen van degene die terugkeerde, maar op de verhalen van degenen die achterbleven. Dit zou de kans beperken dat bekenden persoonlijke veranderingen in de deelnemers ontdekten. Voor sommige deelnemers zou een verdere factor kunnen zijn dat de mensen die hen goed genoeg kennen om veranderingen in hun identiteit waar te nemen mee gevlucht zijn naar het buitenland.

Tot slot hadden de deelnemers aan dit onderzoek in Nederland toegang tot een gemeenschap die in cultureel opzicht overeenkomt met het land van herkomst. Dit was in het geval van eerdere onderzoeken naar studenten of professionals niet het geval. De deelnemers in dit onderzoek bleven daardoor in Nederland in contact met de Afghaanse cultuur en deden ervaring op met transitie tussen de Nederlandse en Afghaanse culturen en het bleek dat zij daarin ook flexibiliteit ontwikkelden. Mogelijk beperkte dit de repatriation distress die veroorzaakt zou kunnen worden door veranderingen in de eigen identiteit en de tolerantie en waardering die men ontwikkelde voor Nederland. Ook wijst eerder onderzoek dat terugkerende migranten met een stabiele culturele identiteit minder last hebben van repatriation distress (Sussman, 2002, p.403). Dit bleek het geval te zijn onder de deelnemers aan dit onderzoek, daar zij reeds in Afghanistan positief gezind waren ten aanzien van een westerse samenleving. Het is in dat geval mogelijk dat de tolerantie en waardering die men voor de ontvangende samenleving ontwikkelt een factor is die slechts in beperkte mate tot repatriation distress leidt.

Bovengenoemde factoren, samen met de beperkte duur van het bezoek, zouden kunnen verklaren waarom persoonlijke veranderingen nauwelijks een rol spelen in de ervaren repatriation distress onder de deelnemers. De drie hoofdfactoren die bijdroegen aan repatriation distress, te weten de onveiligheid, teleurstelling over de slechte situatie in Afghanistan en het gedrag van de Afghaanse bevolking, waren dan ook allen gelegen in de omstandigheden in het land zelf. Hier speelde de duur van het bezoek nauwelijks een rol, daar deze factoren door vrijwel alle deelnemers genoemd werden, met als onderscheid dat naarmate deelnemers meer tijd in Afghanistan doorbrachten, ze een grotere verscheidenheid van voorbeelden noemden van deze

negatieve ervaringen. Uitgaande van de veronderstelling dat de uitkomst van dit onderzoek afwijkt van eerdere onderzoeken omdat de ervaren repatriation distress te gering was om een verandering in de verbondenheid met Afghanistan te veroorzaken, zou voorgaande erop duiden dat repatriation distress die veroorzaakt wordt door externe factoren, zoals de omstandigheden in Afghanistan, niet even zwaar weegt als repatriation distress die veroorzaakt wordt door persoonlijke factoren, zoals een negatieve bejegening door familie en vrienden.

Verdere ondersteuning voor de mogelijkheid dat niet alle factoren die bijdragen aan repatriation distress evenveel gewicht dragen wordt gevonden in het gegeven dat de enige deelnemer die goed voorbereid was op wat hij in Afghanistan aan zou treffen, ook de persoon was die het minst last had van de factoren die repatriation distress bij andere deelnemers veroorzaakten. Dit sluit aan bij eerder onderzoek waaruit bleek dat ‘voorbereid zijn op negatieve ervaringen’ een factor is die de intensiteit van de ervaren repatriation distress beperkt en daardoor veel gewicht draagt (Sussman, 2001, p.117). Hiertegen is echter in te brengen dat televisiebeelden en mediaberichtgeving niet in staat bleken om sommige deelnemers voor te bereiden op de werkelijkheid. Dit roept eerstens de vraag op of een goede voorbereiding in alle omstandigheden een relevante factor is in de beperking van repatriation distress, en ten tweede welk gewicht deze factor draagt.

2. Verbondenheid met Afghanistan

Een tweede verklaring voor de uitkomst van dit onderzoek kan erin gelegen zijn dat de verbondenheid met Afghanistan zo sterk is onder de deelnemers, dat deze de ervaren repatriation distress overstijgt. In deze paragraaf worden twee factoren besproken die bij kunnen dragen aan deze verbondenheid.

Eerder onderzoek betrof vooral studenten en werknemers bij internationale bedrijven, terwijl de deelnemers aan dit onderzoek vluchtelingen waren. Het zou kunnen dat de band die vluchtelingen met hun land van herkomst voelen bijzonder sterk is. Dit wordt ondersteund door onderzoek onder diaspora's, waaruit blijkt dat de identiteit van vluchtelingen gebaseerd wordt op discoursen over een gedeelde geschiedenis, herinneringen aan het thuisland en collectieve trauma's (Sökefeld, 2006, p.266-267). De identiteit van vluchtelingen is daarom afhankelijk van het in stand houden van een oriëntatie op het thuisland, en kan daardoor zeer stabiel zijn (Clifford, 1994, p.307). Eén van de deelnemers legde ook dit verband en zei:

Vanwege het feit dat ik tegen mijn zin vluchteling ben, geen keuze had, als ik geëmigreerd was, dan was het volgens mij makkelijker geweest. Omdat je gedwongen het land verlaat en uiteindelijk hier terecht komt heb je de neiging te zeggen: ik ben Afghaan en ik blijf Afghaan. Je houdt vast aan... ik weet het niet, ik vind het heel moeilijk.

Ten tweede kunnen negatieve ervaringen in het vestigingsland direct bijdragen aan de verbondenheid met het land van herkomst. In dit onderzoek bleek dat de deelnemers de negatieve bejegening van immigranten in Nederland als een moeilijk aspect van hun verblijf beschouwen. Deze negatieve bejegening kan indirect invloed op de verbondenheid met het land van herkomst hebben, doordat zij de ervaren repatriation distress kan beperken (Sussman, 2001, p.118). Een negatieve bejegening in het vestigingsland heeft echter ook directe gevolgen voor de verbondenheid die immigranten met het land van herkomst voelen. Zo wijst onderzoek onder diaspora erop dat, door recente ontwikkelingen in Europa en ook Nederland, de ontvangende gemeenschap toenemend grenzen stelt die voor etnische minderheden moeilijk te doordringen zijn, waardoor identificatie met het thuisland versterkt wordt (Demmers, 2005, p.12). Ook de moeite met het vinden van een plek op de arbeidsmarkt kan directe gevolgen hebben voor de verbondenheid met Afghanistan. Onderzoek toont aan dat het gevoel van eigenwaarde en de sociale identiteit van de individu deels ontleend worden aan het lidmaatschap van een sociale groep. Wanneer een minderheidsgroep een lage positie inneemt in de etnische hiërarchie van een samenleving vormt dit een bedreiging voor de sociale en persoonlijke identiteit van de leden (Chrysochoou, 2004, p.132), waardoor identificatie met het land van herkomst toe kan nemen (Clifford, 1994, p.307). Daar de moeite die de deelnemers ondervinden om toe te treden tot de Nederlandse arbeidsmarkt samenhangt met de lage positie die de Afghaanse gemeenschap inneemt in de etnische hiërarchie in Nederland, is het te verwachten dat deze deelnemers zich blijvend met Afghanistan verbonden zullen voelen.

In dit onderzoek is verder gebleken dat de deelnemers van mening zijn dat ook de volgende generaties Afghanen in Nederland met een negatieve bejegening te maken zullen krijgen. Samen kunnen de genoemde factoren dermate gewicht dragen dat de deelnemers zich blijvend op Afghanistan oriënteren, waardoor de verbondenheid met het thuisland sterk blijft, en mogelijk de ervaren repatriation distress bij een bezoek aan Afghanistan overstijgt.

3. Verder onderzoek

Er zijn verschillende factoren genoemd die ertoe bij kunnen dragen dat de uitkomst van dit onderzoek afwijkt van eerdere onderzoeken naar repatriation distress en verbondenheid met het thuisland. Een suggestie voor toekomstig onderzoek is dan ook om vast te stellen welke factoren een rol spelen in de ervaren repatriation distress bij de terugkeer van vluchtelingen naar hun thuisland, en hoe deze zich tot elkaar en tot factoren in het land van vestiging verhouden. Twee mogelijke factoren bleken uit dit onderzoek en worden hier besproken.

Uit dit onderzoek bleek een nieuwe factor die bijdroeg aan repatriation distress, te weten de negatieve bejegening door de bevolking in Afghanistan die door ruim de helft van de deelnemers gerapporteerd werd. In eerdere onderzoeken lag de focus vooral op een negatieve bejegening door familie en bekenden, die in dit onderzoek niet optrad. Verder onderzoek is nodig om er achter te komen welke rol deze factor zou kunnen spelen in repatriation distress onder terugkerende vluchtelingen. Gezien de invloed die een negatieve bejegening door de ontvangende samenleving heeft op de moeite die migranten ervaren in een nieuw land, zou een negatieve bejegening bij repatriatie evenzeer van invloed kunnen zijn.

De literatuur geeft aan dat een negatieve bejegening in het gastland de verbondenheid kan versterken met het land van herkomst, maar ook met de eigen gemeenschap binnen het gastland (Verkuyten en Yildiz, 2007, p.1460). Bij de deelnemers aan dit onderzoek bleek de verbondenheid met Afghanistan zeer sterk te zijn, maar was er weinig verbondenheid met de Afghaanse gemeenschap in Nederland. Meer dan de helft hield zich afzijdig van het Afghaanse verenigingsleven. Een mogelijke verklaring is gelegen in de verdeeldheid binnen de Afghaanse gemeenschap op grond van etniciteit. Brubaker waarschuwt dan ook terecht tegen een gereïficeerde visie op vluchtelingengemeenschappen, die intern grote verscheidenheid en verdeeldheid kunnen vertonen (Brubaker, 2005, p.12). De vraag is welke betekenis dit zou kunnen hebben bij de terugkeer van vluchtelingen naar het thuisland. Wanneer de verdeeldheid binnen een gemeenschap bijvoorbeeld aan etnische scheidslijnen gerelateerd is, zou dit gevolgen kunnen hebben voor de ervaringen die men heeft bij terugkeer. Deze zouden immers kunnen samenhangen met lidmaatschap van een dominante etnische meerderheid of van een minderheidsgroep in het thuisland. Daardoor zouden deze verschillen indirect van invloed kunnen zijn op de blijvende verbondenheid met het thuisland. In dit onderzoek zijn hiervan mogelijke contouren te bespeuren doordat de Pashtun deelnemers een permanente terugkeer naar Afghanistan met groter vertrouwen tegemoet zagen dan de Tajiek deelnemers. Verder onderzoek

zou inzicht kunnen bieden in de mate waarin verdeeldheid binnen vluchtelingengemeenschappen van invloed is op de ervaringen bij terugkeer en de verbondenheid met het thuisland.

Tot slot zou onderzoek onder vluchtelingen die permanent, in plaats van tijdelijk, terugkeren naar het land van herkomst meer licht kunnen werpen op de rol die de duur van het verblijf speelt. Men zou dan kunnen nagaan of de ervaren repatriation distress na een tijd van verblijf weer afneemt door bijvoorbeeld gewenning aan de situatie, of doordat men zichzelf weer aanpast aan het land van herkomst.

4. Maatschappelijke betekenis

Uit de literatuur blijkt dat terugkeer naar het land van herkomst kan leiden tot repatriation distress of omgekeerde cultuurschok. Dit kan gevolgen hebben voor de identiteit en de verbondenheid die men met het land van herkomst, dan wel het land van vestiging voelt. In Nederland wordt deze verbondenheid geïnterpreteerd als een indicator van de mate van integratie. Vanuit deze visie zou de ervaren repatriation distress van invloed kunnen zijn op de integratie in de Nederlandse samenleving. Uit dit onderzoek bleek echter dat, hoewel de deelnemers een onverminderde of toenemende verbondenheid met Afghanistan voelen, dit geen gevolg had voor hun verbondenheid met Nederland. Verder bleek ook dat de verbondenheid met Nederland vooral beperkt wordt door de negatieve bejegening die de deelnemers in Nederland ervaren, waardoor zij zichzelf in de eerste plaats als Afghanen blijven categoriseren. Dit sluit aan bij de constatering in het SCP Jaarrapport Integratie 2007 dat uit het Survey Integratie Minderheden van 2006 bleek dat hoger opgeleiden die zichzelf als allochtoon categoriseren, aangeven dat dit een gevolg is van de behandeling door anderen: ‘anderen zien mij zo, dus voel ik me ook zo’ (SCP, 2007, p.289).

Het bleek dat de meeste deelnemers verwachten dat de negatieve bejegening door de Nederlanders zich ook in volgende generaties voort zal zetten. De grenzen tussen de dominante Nederlandse bevolking en de Afghaanse minderheid worden als ondoordringbaar gezien vanwege uiterlijke, religieuze en culturele verschillen. Hierdoor verwachten zij dat Afghanen blijvend een ondergeschikte plaats zullen innemen in de etnische hiërarchie. De strategieën die de deelnemers ontwikkelden om met de gedevalueerde identiteit om te gaan bleken aan te sluiten bij de sociale identiteitstheorie van Tajfel (Chrysochoou, 2004, p.23). Eén daarvan is om zichzelf met de Nederlanders te vergelijken op dimensies waarin men de Afghaanse cultuur als meerwaardig beschouwt, zoals gastvrijheid en respect voor ouderen. Een andere strategie is om

zichzelf positief te vergelijken met andere minderheidsgroepen en ernaar te streven om ook de Nederlanders hiervan bewust te maken.

5. Reflectie

Aan het einde van dit onderzoek is het van belang de sterke en minder sterke kanten van het onderzoek te belichten.

Tijdens het onderzoek kwamen veel aspecten aan het licht die bijdroegen aan een beter inzicht in de ervaringen van terugkerende vluchtelingen. Bij culturele verschillen worden onderzoekers echter voor een uitdaging gesteld in het duiden en interpreteren van nieuwe informatie en dit zou een bedreiging kunnen vormen voor de kwaliteit van het onderzoek. Een kwalitatief onderzoek bleek een goede methode om dit gevaar te beperken, daar het de mogelijkheid bood om door te vragen en interpretaties voor te leggen aan de deelnemers zelf. Ook het aanvullend houden van expertinterviews droeg hieraan bij. Tegelijk werd de afgebakende tijd waarin de dataverzameling voor het onderzoek afgerond moest worden als een beperking ervaren. Meerdere malen rees het vermoeden dat de verzamelde inzichten en de opgedane kennis slechts het ‘topje van de ijsberg’ waren.

Ook in een ander opzicht was de tijdsbeperking van invloed. De onderwerpen die tijdens dit onderzoek naar identiteit aan de orde gesteld werden vereisten een mate van introspectie van de kant van de deelnemers. Bij een aantal deelnemers was het duidelijk een eerste confrontatie met dergelijke vragen. Een tweede interview waarin nog eens doorggevraagd kon worden, nadat de deelnemer rustig de gelegenheid gegund was om over deze onderwerpen na te denken, zou wellicht bijgedragen hebben aan de kwaliteit van de data. Nochtans bleek uit de afsluitende opmerkingen na de interviews telkens weer dat de deelnemers de reflectie op hun identiteit en plaats in de Afghaanse en Nederlandse samenleving waardevol vonden. Voor de onderzoeker droeg dit in belangrijke mate bij aan het nut van dit onderzoek en de voldoening waarmee het project uitgevoerd werd.

Literatuur

- Anderson, B. R. O. (2006). *Imagined communities : Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.). London: Verso.
- Baumeister, R. F. en Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-497.
- Bilton, T., Bonnett, K., e.a. (2002). *Introductory sociology*. Houndmills, RG: Palgrave Macmillan.
- Brubaker, R. (2005). The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 28(1), 1-19.
- Carens, J. H. (2000). *Culture, citizenship, and community*. Oxford University Press New York.
- CBS (2008). *Statline*. Retrieved October 1, 2008 from <http://statline.cbs.nl/StatWeb/default.aspx>
- Chrysochoou, X. (2004). *Cultural diversity: Its social psychology*. Blackwell Publishers.
- Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural Anthropology*, 9(3), 302-338.
- COA (2008). *Feiten en cijfers*. Retrieved October 30, 2008 from <http://www.coa.nl/NED/website>
- Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie: Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Amsterdam: WRR.
- Demmers, J. (2005). Nationalism from without: Theorizing the role of diasporas in contemporary conflict. In Mehendale, S. en Atabaki, T. (red.), *Currents, Cross-Currents and Conflict: Transnationalism and Diaspora in Central Asia and the Caucasus* (pp. 10-20). London and New York: Routledge.
- Duyvendak, J. W. en Rijkschroeff, R. (2004). De bronnen van het integratiebeleid. *Sociologische Gids*, 51(1), 3-17.
- Graaf, W. de (2007). *Culturele diversiteit en identiteit 2007-2008: College 1*. Unpublished manuscript.
- Ellemers, N., Kortekaas, P., en Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29, 371-389.
- Fay, B. (1996). *Contemporary philosophy of social science: A multicultural approach*. Oxford: Blackwell.
- Glassman, W. E. en Hadad, M. (2004). *Approaches to psychology*. Berkshire: Open University Press.
- Hagendoorn, L. (1995). Intergroup biases in multiple group systems: The perception of ethnic hierarchies. *European Review of Social Psychology*, 6(1), 199-228.
- Hessels, T. en Wassie, F. (2003). *Afghanen in Nederland, een profiel*. Den Haag: Ministerie van Justitie. Directie Coördinatie Integratiebeleid Minderheden.

HRW (2003). Fleeting refugee: the triumph of efficiency over protection in Dutch asylum policy. *Human Rights Watch*, 15, 1-32. Retrieved October 28, 2008 from <http://www.hrw.org/reports/2003/netherlands0403/>

Jenkins, R. (2003). Rethinking ethnicity: Identity, categorization, and power. *Race and Ethnicity: Comparative and Theoretical Approaches*.

Martin, J. N. en Harrell, T. (2004). Intercultural re-entry of students and professionals: theory and practice. In Landis et al (red.), *Handbook of intercultural training* (pp. 309-336). Sage Publications Inc.

Palet (2006). *Afghaanse vluchtelingen op weg naar een toekomst in Nederland*. Retrieved October 22, 2008 from <http://www.palet.nl/publicaties/Verslag%20conferentie%20Afghanen%2028-01-06.pdf>

Roosens, E. (1995). Ethnicity as a creation: Some theoretical reflections. In K. v. Benda-Beckmann, & M. Verkuyten (Eds.), *Nationalism, ethnicity and cultural identity in europe*. (pp. 30-39). Utrecht: Ercomer.

SCP (2004). *Jaarrapport integratie 2004*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2007). *Jaarrapport integratie 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sökefeld, M. (2006). Mobilizing in transnational space: A social movement approach to the formation of diaspora. *Global Networks*, 6(3), 265-284.

Sussman, N. M. (2000). The dynamic nature of cultural identity throughout cultural transitions: Why home is not so sweet. *Personality and Social Psychology Review*, 4(4), 355.

Sussman, N. M. (2001). Repatriation transitions: Psychological preparedness, cultural identity, and attributions among american managers. *International Journal of Intercultural Relations*, 25(2), 109-123.

Sussman, N. M. (2002). Testing the cultural identity model of the cultural transition cycle: Sojourners return home. *International Journal of Intercultural Relations*, 26(4), 391-408.

SZW (2003). Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. *Minimum (jeugd)loon per 1 juli 2003*. Retrieved January 9, 2009 from http://www.salarisinfostartpagina.nl/Minimumloon_per_1_juli_2003.htm

TK 92 (2004). *Handelingen 2003-2004, 6 September 2004*. Retrieved January 14, 2009, from <http://parlando.sdu.nl/cgi/login/anonymous>

UNDP (2004). *Afghanistan. National Human Development Report 2004*. Kabul: UNDP.

Verkuyten, M. en Yildiz, A. A. (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identity: A study among turkish-dutch muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(10), 1448.

Verkuyten, M. (2005). *The social psychology of ethnic identity*. Hove Psychological Press.

VROM, (2009). *Integratie*. Retrieved July 3, 2009 from <https://www.vrom.nl/pagina.html?id=30977>

Wilson, A. H. (1986). Returned peace corps volunteers who teach social studies. *Social Studies*, 77(3), 100-106.

WRR (2007). *Identificatie met Nederland*. Amsterdam University Press.

Bijlage I: Topiclijst

Achtergrondkenmerken

Leeftijd

Afkomstig uit

Taal

Etniciteit

Religie

Leefsituatie

Verblijfstatus / nationaliteit

Opleiding en werkervaring in Afghanistan

Jaar gevlucht uit Afghanistan

Leeftijd gevlucht uit Afghanistan

Aantal jaar in Nederland

Opleiding en werkervaring in Nederland:

Huidige werksituatie

Directe familie in Nederland

Directe familie in Afghanistan

Aantal bezoeken aan Afghanistan sinds het verblijf in Nederland

Eerste bezoek aan Afghanistan

Aantal jaar sinds laatste bezoek aan Afghanistan

Duur van bezoek(en) aan Afghanistan

Subtopic: Structurele en sociaal-culturele integratie

Kunt u uw Afghaanse opleiding en werkervaring in Nederland benutten?

Doet u vrijwilligerswerk? Kunt u daarin uw professionele ervaring gebruiken?

Kunt u iets vertellen over u sociale contacten in Nederland? Met wie gaat u het meeste om?

Heeft u sociaal contact met Nederlanders? Op welke manier?

Onderhoudt u sociale contacten met Afghanen in Nederland? Hoe?

Bent u lid van Afghaanse verenigingen in Nederland?

Verblijf in Nederland

Kunt u zich herinneren wat u opviel aan verschillen tussen Nederland en Afghanistan?

Nederlanders en Afghanen?

Bent u zelf veranderd in de tijd dat u hier woont? Kunt u daar iets over vertellen?

Zijn er dingen waar u nu anders over denkt dan de mensen in Afghanistan?

Dacht u in Afghanistan net als zij? Bent u daar dus in veranderd? Hoe kwam dat?

Kunt u iets vertellen over hoe u een omschakeling maakt tussen de omgang Afghanen en de omgang met Nederlanders?

Kunt u positieve aspecten van Nederland benoemen?

Kunt u ook iets vertellen over negatieve aspecten als die er zijn?

Hebt u wel eens gedacht: ik wil hier weg? Waren er dus ook moeilijke dingen?

Bezoek aan Afghanistan

Kunt u iets vertellen over de reden waarom u terugging naar Afghanistan?

Waren er nog andere redenen die een rol speelden?

Hoe vond uw familie het dat u weer terug ging?

Kunt u iets vertellen over de verwachtingen die u had van uw bezoek aan Afghanistan? Hoe dat voor u zou zijn?

Kunt u beschrijven hoe het voor u was om voor het eerst weer in Afghanistan terug te zijn?

Wat was het eerste dat u deed? (Concrete herinneringen bovenhalen)

Voor u vertrok, was u bezorgd over uw veiligheid?

Hoe was het toen u daar kwam? Voelde u zich veilig?

Wat had u verwacht in Afghanistan aan te treffen? Wat trof u aan?

Was er veel veranderd in Afghanistan? Wat viel u op? Kunt u daar iets over vertellen?

Wat kwam u op straat tegen?

Hoe was het contact met de mensen die u tegenkwam?

Kunt u iets vertellen over het weerzien met bekenden van vroeger? Vonden zij u veranderd?

Werd daar iets over gezegd? Hoe voelde u zich daarbij? Was u het daarmee eens?

Kunt u iets vertellen over positieve / negatieve ervaringen die u daar had?

Hoe kijkt u nu terug op uw eerste bezoek?

Kon u zich weer thuis voelen in Afghanistan? Waar lag dat aan?

Hoe verging het u bij latere bezoeken? Waren er veranderingen in hoe u het bezoek ervoer?

Ontdekte u zelf tijdens uw bezoek nieuwe aspecten waarop u veranderd was door uw verblijf in Nederland? Kunt u daar meer over vertellen?

Was u meer veranderd dan u gedacht had? Hoe ging u daar mee om?

Subtopic: Project / Werk

Wat had u van het project / werk verwacht?

Verliep het project / werk naar wens?

Kon u uw opleiding en werkervaring tijdens het project / werk in Afghanistan benutten?

Kunt u daar iets meer over vertellen?

Identiteit

Kunt u iets vertellen over uw identiteit?

Is uw Afghaanse identiteit belangrijk voor u? Waarom?

Is uw religieuze identiteit belangrijk voor u? Waarom?

Is er een link tussen die twee identiteiten? Waarom?

Is uw etnische identiteit belangrijk voor u? Waarom?

Hebt u ook een Nederlandse identiteit? Is deze belangrijk? Waarom?

Zijn er andere identiteiten die belangrijk zijn voor u?

Kunt u vertellen wat uw hoofdentiteit is?

Wat bedoelt u als u zegt: Ik ben een Afghaan / Nederlander?

Kunnen mensen tegelijk een beetje Afghaan en Nederlander zijn? Hoe is dat bij u?

Is daar verandering in gekomen door uw bezoek? Kunt u daar iets meer over vertellen?

Vindt u dat de identiteit van mensen kan veranderen? Hoe gaat dat?

Wat is de identiteit van uw kinderen? Van Afghaanse kinderen die in Nederland geboren of opgegroeid zijn? Zijn ze net zo / minder Afghaans dan u?

Hoe denkt u dat Nederlanders u zien?

Wat denkt u van benamingen als allochtoon / buitenlander / vluchteling?

Zijn deze benamingen op u van toepassing?

Hoe reageert u daarop?

Hoe werd u in Afghanistan behandeld?

Denkt u dat zij u nog zien als Afghaan?

U hebt een persoonlijke ontwikkeling doorgemaakt in Nederland. Bent u nog even veel Afghaan?

Is er een link tussen uw bezoek aan Afghanistan en de mate waarin u zich Afghaan voelt? Kunt u dit uitleggen?

Is uw verbondenheid met Afghanistan gegroeid door uw bezoek? Waarom (niet)?

Voelt u zich na uw bezoek aan Afghanistan meer verbonden met Nederland, of minder, of is dat hetzelfde gebleven? Waarom?

Voelt u zich verbonden met de Afghaanse gemeenschap in Nederland? Is hier verandering in gekomen door uw bezoek?

Onderhoudt u contacten met familie of vrienden in Afghanistan? Voelt u zich met hen verbonden? Hoe sterk?

Zijn de contacten veranderd door uw bezoek?

Kunt u aangeven waarmee u zich het meest verbonden voelt? Waarom?

Waar voelt u zich het meeste thuis? Waarom?

Zijn er aspecten van de Afghaanse cultuur waar u trots op bent?

Zijn er aspecten van de Afghaanse cultuur waar u minder trots op bent?

Hoe belangrijk vindt u het dat de Afghaanse cultuur in Nederland in stand gehouden wordt? Waarom?

Bent u zelf veranderd door uw bezoek(en) aan Afghanistan? Hoe?

Zijn er dingen waar u nu anders over denkt dan voor uw bezoek?

Zijn er veranderingen in uw leven gekomen sinds u terug bent?

Heeft uw bezoek aan Afghanistan hier invloed op gehad? Zo ja, hoe?

Hoe zien uw plannen voor de toekomst er uit?

Heeft uw bezoek aan Afghanistan hier invloed op gehad? Zo ja, hoe?

Zou u weer in Afghanistan kunnen wonen? Hoe ziet u dat?